

Česká zemědělská univerzita v Praze
Fakulta argobiologie, potravinových a přírodních zdrojů
Katedra zahradní a krajinné architektury

Alternativní koncepce pohřbívání

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor práce: Bc. Kristina Mariani
Obor studia: Zahradní a krajinářská architektura
Vedoucí práce: RNDr. Oldřich Vacek, CSc.

© 2020 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Alternativní koncepce pohřbívání" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce.

Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 24.07.2020 _____

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce RNDr. Oldřichu Vackovi, CSc. za odborné vedení a připomínky. Děkuji také Mgr. Drahomíře Pokorné za jazykovou korekturu. Současně děkuji své rodině za podporu během studia a při psaní této diplomové práce. Nakonec bych také chtěla poděkovat všem odborníkům, kteří mi poskytli cenné rady a odpovědi na mé otázky týkající se daného tématu.

ALTERNATIVNÍ KONCEPCE POHŘBÍVÁNÍ

ALTERNATIVE BURIAL CONCEPT

SUMMARY

Presented diploma thesis is dedicated to study alternative burial concepts and is divided into three parts. The first chapter, theoretical, is allotted to the history of funeral traditions and burial approach. Conducted research of historical references and literature is concentrated on the evolution of cultural perception of burial processes in different nations from the standpoint of their unique and diverse philosophies of life and death. Based on studied materials, burial culture of major global religions was explored and analyzed. Additionally, this chapter describes the development of cemeteries taking into consideration changing social perceptions of the funeral practice. Attention is brought as well to glorification of deceased, architectural design of a graveyard, tombstone and cemetery statues and general architecture of a cemetery. This chapter also defines and describes common burial processes and practices, ideological groups shaping those practices and their perception of burial processes and geographical specificities affecting those groups. Based on that, burial practices adopted by different cultures across the globe and modern utilization of those practices are analyzed. Later in the chapter are mentioned issues associated with modern classic cemeteries. Final words of the chapter are dedicated to the way the burial processes and the perception of death changed and evolved through time and how the external appearance of necropolises was modified with that.

The second chapter explains the concept of alternative burial approach. It is accompanied by the description of modern innovative directions in burial practices and the discussion on the prerequisites of modern burial philosophy and the relationship between traditional concepts and external environment. The study presents an alternative ecology-friendly burial model. Main practice of which is based on the utilization of the ashes of a deceased person as the ingredient for the soil of the roots of tree seedlings, which then are planted on a certain territory, gradually transforming into a forest. Cemetery will be constructed not only as the natural environment for the deceased, but also as a place available to a wider audience, as a park, for example. The results of the described research bring up the fact that the burial processes and traditions still are lacking pace from global technological progress, both in terms of ecological burial practices and humankind traditions.

The last, but not least part of the thesis is practical and it introduces the project of architectural solution for alternative cemetery with altered conceptual architecture-philosophical basis, corresponding to philosophy of a modern human.

Closing words of the thesis are dedicated to the description of a model, which allows gradual evolution of the burial traditions inspired or instructed by new and emerging ideas, conditions or circumstances.

Keywords: cemetery, burial, forest cemetery, funeral architecture, alternative cemetery

ALTERNATIVNÍ KONCEPCE POHŘBÍVÁNÍ

SOUHRN

Diplomová práce se zabývá tématem alternativní koncepci pohřbívání a je rozdělena do tří částí. První část je teoretická, věnuje se historii pohřbívání. Prostřednictvím studia historických pramenů a literatury daného tématu prozkoumán vývoj názorů na pohřbívání různých národů z hlediska jejich životní filozofie. Na základě získané literatury jsou také zmapovány hlavní světová náboženství a jejich pohřební kultura. Dále je zde rovněž uvedená charakteristika vývoje pohřebiště s ohledem na někdejší světový názor. Pozornost je věnována i uctívání mrtvých, architektonickému utváření hrobů, náhrobků, funerální plastice i celkové architektonické úpravě pietních míst. Popsány jsou pohřební obřady, ideové proudy a geografické podmínky. Na základě toho je provedená analýza způsobů pohřbívání po celém světě a jejich uplatnění v současné době. Pak jsou dále zmíněny určité problémy, vznikající na soudobých hřbitovech, se kterými se v moderním světě setkává společnost. Na závěr první části je poznamenáno, jak se v průběhu staletí proměňovaly pohřební obřady a vztah ke smrti a jak se měnil spolu s tím i vzhled samotných nekropolí.

Druhá část se věnuje vysvětlení koncepce alternativního způsobu pohřbívání. Jsou zde popsány inovační směry v pohřební praxi, předpoklady vzniku moderní filozofie a vztah tradičních koncepcí k životnímu prostředí. V daném návrhu se jedná o alternativní a ekologický způsob pohřbívání. Základní myšlenka spočívá v principu, podle kterého se popel zesnulých ukládá ke kořenům sazenic stromů, které se pak vysazují do určitého prostoru. Tím způsobem se hřbitov, jak jej známe, promění v les. Vznikne hřbitov nejen jako přirozené místo odpočinku zesnulých, ale i jako místo fungující pro širokou veřejnost.

Z výsledků této části je patrné, že pohřební tradice stále zaostávají oproti globálnímu progresu, a to jak v oblasti pohřebních metod nešetrných k životnímu prostředí, tak i v kontextu lidských tradic.

Následuje část třetí, návrhová, ve které na základě předchozích analýz je představen návrh zahradně architektonického řešení alternativního prostoru pohřebiště s odlišným koncepčním architektonickým i filozofickým základem odpovídajícím požadavkům životní filozofie moderního člověka.

Na závěr diplomové práce je popsáno, jak se v současném pohřebním obřadu může objevit schéma, které dovolí vytvořit postupnou proměnu v tradicích pohřbívání na základě nově vznikajících podmínek a idejí.

Klíčová slova: hřbitov, pohřbívání, lesní hřbitov, funerální architektura, alternativní hřbitov

OBSAH

ÚVOD	1
CÍL PRÁCE	2
TEORETICKÁ ČÁST	
1 HISTORICKÝ EXKURZ	5
1.2 Fenomén smrti	5
1.3 Funerální zvyky a rituály	6
1.4 Pojetí hřbitova a proměny pohřbívání ve světových dějinách kultury	7
1.4.1 Velké mimoevropské civilizace	9
1.4.1.1 Egypt	10
1.4.1.2 Asijské kultury	11
1.4.1.2.1 Islámská Asie	11
1.4.1.2.2 Buddhistská Asie	12
1.4.1.3 Předkolumbovská Amerika	13
1.4.2 Evropa	15
1.4.2.1 Předkřesťanská Evropa	15
1.4.2.2 Mezi Antikou a Novověkem. Křesťanský středověk	16
1.5 Napříč staletími a náboženstvími	19
1.5.1 Morové hřbitovy	19
1.5.2 Vojenské hřbitovy	20
2 VÝVOJ A SOUČASNOST	23
2.1 Amerika a západní Evropa	24
2.2 Státy postsovětského bloku	25
2.3 Střední Evropa a Česká republika	27
2.4 Problematika soudobých evropských hřbitovních prostorů	28
2.5 Zákony a právní normy	29
3 SHRNUÍ	30
KONCEPČNÍ ČÁST	
4 RÁJ NENÍ NA ZEMI?	34
5 INOVAČNÍ SMĚRY V POHŘEBNÍ PRAXI	35
5.1 Environmentalismus	36
5.2 Tendence k minimalismu	36
6 IDEOLOGICKÁ KONCEPCE PROJEKTU	37
6.1 Filozofie	37
6.2 Životní prostředí	39
6.3 Optimalizace nákladů ve prospěch přírody	39
6.4 Principy, mechanismus, sortiment	40

NÁVRHOVÁ ČÁST	
7 Lokalizace území	43
8 Situace širších vztahů	44
9 Územní plán	45
10 Dopravní analýza	47
11 Mapa potenciální přirozené vegetace	48
12 Geobotanická mapa	48
13 Půdorys	49
14 Detaily	50
15 Sortiment stromů	51
16 Výsadbový plán	52
17 Výsadbové schéma stromu	53
18 Řez mlatovou plochou	54
19 Řezopohled	55
20 Orientační plán vizualizací	56
21 Vizualizace	57
22 Orientační ekonomické zhodnocení	61
DISKUZE	65
ZÁVĚR	66
SEZNAM ZDROJŮ	67
SEZNAM GRAFICKÝCH PŘÍLOH	70

ÚVOD

Kultura pohřbívání, která zahrnuje celý komplex sociálních projevů postojů k mrtvým a jejich paměti, je důležitou a nedílnou součástí života společnosti, jejího duchovního dědictví.

Smrt patří neoddelitelně k životu, a přesto je téma umírání a smrti v soudobé společnosti stále tabuizováno. Reflexe smrti, způsoby pohřbívání a podoba hřbitovů patří k jevům, které se liší v prostoru i čase a odráží kulturu obyvatelů určitého území (Hupková, 2012). A stejně tak je toto téma velmi důležité z hlediska urbanismu, krajinné architektury a ekologie.

Různé aspekty a artefakty této obrovské vrstvy sociálního bytí jsou předmětem pečlivého studia historiků kultury a umění, archeologů, etnografů, teologů a dalších odborníků. Avšak pouze historický směr zkoumání daného tématu nám umožňuje vidět ucelený obraz vývoje pohřební praxe. Důležité je také to, že tato oblast znalostí je interdisciplinární (Kaškarov, 2018). Zde dochází nejen k vzájemnému obohacování souvisejících vědních oborů, ale také k rozvoji zvláštních disciplín, včetně krajinařské architektury.

V současné fázi vývoje států čelí rituální odvětví mnoha problémům, jejichž řešení byla společnost před mnoha lety znepokojována. Mezi tyto těžkosti lze zařadit například problémy s udržováním starých hřbitovů, stísnění stávajících prostorů pohřebišť, vandalismus, krádeže náhrobních prvků, rozšiřování území hřbitovů ve větších městech a s tím spojený předpoklad ekologických obtíží, které mohou nastat v budoucnosti. Dále zde je také popsána podstatná i estetická stránka moderních hřbitovních prostorů. Tyto problémy by měly být řešeny především ve spolupráci s oborem krajinařské architektury.

Zadání navrhování hřbitovů jsou docela početná, ale málokdo z architektů tyto projekty zařazuje do svého portfolia. Z jejich pohledu se možná jedná o práci málo hodnotnou a neetickou. Jedná se však o téma velmi důležité, a dokonce i osobní, které nepatrně vybočuje běžné architektonické produkce, které přesahuje obecné pojetí krajinařské architektury. Vždyť by se dalo říci, že je to zadání jako každé jiné, ale přesto velmi odlišné. Hřbitov. Místo posledního odpočinku.

Úloha navrhování hřbitovních prostorů je minimální i monumentální současně. Jde o to, že na několika metrech čtverečních řešíme otázky nejen týkající se smyslu bytí. Jak se liší jednotlivé odpovědi na tuto otázku ve vztahu k různým kulturám a samotným lidem, tak se liší i formy, které se v nich projevují. Od prostorů s řadou různorodých velkých rodinných hrobek, kolumbárií, volných či oplocených hrobů s křížkem a výsadbami, až do lehkých a recyklovatelných bio-uren, které transformují popel zesnulého v živý strom.

To, jakým způsobem bude člověk pohřben, je nám tradičně diktováno existujícími historickými tradicemi, životní filozofií, výchovou a prostředím. Důležitou roli hraje otázka náboženství, obyčejů a

společenského zřízení (Hupková, 2012). Všichni jsme si však podobní jen v jedné věci: téměř každý z nás věří, že život po smrti pokračuje a hřbitov, kde vzniká posmrtný život, je důležitým prostorem pro každého z nás.

V současné době se objevují nové rituální proudy, které umožňují přechod od tradičních koncepcí pohřbívání k úplně novým alternativním směrům v realizaci pohřbů a úpravě pohřebišť, čím se budeme dále zabývat v dané diplomové práci.

Pro stanovení všech důvodů pro vytvoření alternativního hřbitova je nutné analyzovat pohřební kulturu, nastolit problémy soudobých hřbitovů a posoudit předpoklady pro vytvoření nových hřbitovů s alternativní technologií a filozofickou koncepcí. Proto je práce rozdělena na část teoretickou, koncepční a návrhovou. První část práce se věnuje zachycení linie vývoje pohřebišť v různých časových obdobích, charakteristiky soudobých hřbitovů a jejich problematiky. Část koncepční popisuje způsoby řešení problémů moderních hřbitovů a nabízí environmentální, ekonomické a mravní argumenty nutnosti předpokladů změn v pohřební praxe. Část návrhová se zabývá architektonickým ztvárněním prostorů pro alternativní hřbitov, který je založen na zjištěných výše uvedených aspektech.

CÍL PRÁCE

Cílem práce je návrh koncepce alternativní metody pohřbívání, a to včetně architektonického ztvárnění prostoru pohřebiště s ohledem na moderní světonázorové proudy.

1 HISTORICKÝ EXKURZ

Před tím než přistoupíme k představení hlavních ustanovení diplomové práce, je nutné provést malý exkurz do historie, který umožní provést srovnávací analýzu změn v pohřební kultuře, určí význam pohřební praxe ve vědomí moderního člověka a jeho předků a pomůže odpovědět na otázku: co se v našem vztahu ke smrti měnilo a co přetrvává až dodnes?

1.2 Fenomén smrti

Odhalit fenomén znamená dozvědět se jeho podstatu, odpovědět na otázku „co je to?“. Neexistuje snad ani jediná civilizace, která by se nesnažila odhalit odpověď na tento dotaz (Nalchadzhan, 2017). V současné době se tématem smrti a pohřebních rituálů zabývá převážně sociologie a antropologie, dále také archeologie, teologie a další disciplíny (Hupková, 2012).

Ve vědě je smrt definována okamžikem mezi životem a koncem jeho existence, ukončením a úplným zastavením biologických i fyziologických procesů života těla (Bedovletova, 2016).

V náboženství je smrt vždy vnímána jako přechod do jiného stavu, jakýmsi životem po životu. Všechna hlavní náboženství obsahují učení popisující, co se s člověkem děje po smrti, neboť tato učení věří v přítomnost duše, v podstatě tvrdí, že smrt člověka je pouze smrtí těla (Aries, 1977). Popisují různé možnosti další existence ve formě ducha, následného znovuzrození v novém těle, dosažení nirvány (v buddhismu) nebo věčného života v ráji (v křesťanství).

Tak co je to skutečně smrt? Zde lze zaznamenat zásadní rozdíl u věřícího člověka a ateisty. Pokud budeme hovořit obrazně: život představuje určitou cestu, a to, kam tato cesta vede, závisí na člověku. Pro ateisty tato cesta vždy končí slepou uličkou, narazí do zdi, za níž už nic není. A pro věřící znamená smrt dveře, kterými člověk vstoupí do zcela jiného života, který není podobný tomu, ve kterém doposud žil, čímž oba životy propojují. Posmrtný život je tak logickým pokračováním cesty, kterou již prošel.

Kromě toho smrt není jen dějem filozofie, historické demografie nebo teologické didaktiky (Gurevich, 1972). Smrt je jedním ze základních parametrů kolektivního vědomí, a jelikož se toto vědomí v průběhu dějin nepřetržitě měnilo, projevují se tyto změny také v posunu postojů člověka ke smrti (Mineev, 2014). Studium těchto názorů může objasnit vztah lidí k životu a jeho základním hodnotám. Podle některých vědců je přístup k smrti jakýmsi standardem, ukazatelem povahy civilizace (Mordovtseva, 2001). Vnímání smrti odhaluje tajemství lidské bytosti. Osobnost člověka je však středním článkem mezi kulturou a společností, kterými jsou spojeny (Freud, 1930). Proto vnímání smrti, záhrobního světa, vztahu mezi živými a mrtvými je tématem, jehož posouzení nám umožní přiblížit se k pochopení podstaty bytí a smyslu lidské existence, výrazně prohloubí porozumění mnoha aspektů sociokulturní reality minulých

dob, pomůže pomoci lépe pochopit, jaký byl člověk v historii.

Ale co se dá říci ve vztahu ke všem civilizacím, epochám a náboženstvím je, že odjakživa v každé kultuře existoval vlastní kult smrti, její symbolismus, obřady a rituály, jelikož každý člověk je předurčen hrobu již okamžikem svého narození (Mineev, 2014).

Jakmile primitivní lidé přestali vnímat smrt na úrovni jednoduchých zvířecích instinktů, skutečnost její přítomnosti v životě vyžadovala vysvětlení, která již v této rané fázi podléhají určitému vývoji (Rozin, 1997). Tak například mezi kmeny na nejnižší úrovni vývoje (např. domorodci z Austrálie a Ohňové země) jsou zaznamenány představy, podle nichž duše umírá současně s tělem. Demidov et al. 2016 uvádí, že na vyšších úrovních kulturního vývoje vzniká víra v posmrtnou existenci duše, ale pouze mezi zvláštními lidmi, např. pohanskými kněžími a vůdci (například mezi Polynésany a národy Oceánie). Ve fázi kmenového systému je posmrtná existence již připisována duším všech lidí. V tomto ohledu je třeba rozvinout učení o posmrtném světě jako o místě, kde žijí duše mrtvých. Tyto myšlenky byly vyvinuty v kulturách starověkých civilizací a jejich lidových náboženství a poté i ve světových náboženstvích.

Víra v posmrtný život vedla ke vzniku všech druhů kolektivních rituálů určených k doprovodu zesnulého na poslední cestu v tomto světě (Muravjev, 2008). Umírání, pohřbívání a truchlení bylo vždy součástí života, i samotný pohřeb a rituál posledního rozloučení pomáhal pozůstalým vyrovnat se postupně s jeho ztrátou, vždyť se lidé od nepaměti potýkali s vědomím vlastního konce a s koncem svých blízkých. Povaha smrti proto vždy patřila k nejstarším otázkám náboženství a filozofie. Někoho smrt děsila a vzbuzovala v něm odpor, někoho zároveň fascinovala a naplňovala posvátnou úctou. Bud' vždy se jí člověk netečně odevzdával, vytěšňoval ji ze svého myšlení, anebo prostřednictvím smrti nazíral na celý svůj život (Aries, 1977). Neexistuje snad civilizace, která by smrti nevěnovala větší či menší pozornost, a kde by se smrt nestala rituálem. Smrt, ať tak či onak, provokuje, protože zemřelý ačkoliv „odchází“ (mluvíme o duši), ale přitom tu zároveň „zůstává“ (v podobě těla).

Smrt vždy zaujímala významné postavení v kulturách mnoha starověkých národů, asi žádný kmen nebyl výjimkou. Filozofie středověku měla svůj vlastní zvláštní pohled na smrt.

Časy se mění stejně jako kultury. A problém smrti zůstává zcela nevyřešený. Každá společnost v každé době je nucena hledat vlastní vysvětlení fenoménu smrti, pátrat po odpovědi na otázky „Proč žijeme?“ a „Proč umíráme?“.

Bez ohledu na kulturu a čas jsme si všichni tváří v tvář smrti rovni.

1.3 Funerální zvyky a rituály

Tradice spjaté se smrtí a pohřbem jsou mezi obyvateli Země velmi odlišné. Pohřební rituály odrážejí základní parametry kolektivního vědomí, slouží jako měřítko úrovně rozvoje lidské kultury (Filippova, 2009). Podle P. Liebermana (1991) záměrný pohřeb může být jednou z nejranějších povšimnutých forem náboženské praxe, která může naznačovat obavu z mrtvých, která přesahuje každodenní život. Můžeme však vysledovat některé posloupnosti a podobnosti v pohřebních procesech všech starodávných a zároveň existujících civilizací. Podle Zhikhareva (2001) všechny z nich znamenají rozloučení s tělem a jeho umístění v jednom ze čtyř živlů, buďto země, oheň, vzduch nebo voda, odpovídajícím způsobem: inhumace, tzn. pochování těla zesnulého do země, kremace (v západních zemích) nebo spalování na hranici (na východě), ponechání těla na čerstvém vzduchu nebo ponořením do vody (u asijských kultur).

Každý ze způsobů pohřbívání do určité míry spjat s náboženskými, geografickými a zvláštními podmínkami spojenými s tradicemi té či jiné kultury. Všechny metody pohřbu jsou doprovázeny zvláštním rituálem. Potřebujeme zde brát v úvahu i přírodní podmínky oblasti, kde žily stanovené národy, jen tak můžeme pochopit určité principy, podle nichž byly vytvořeny tyto pohřební rituály. Habenstein a Lamers (1963) ve své světově proslulé knize o pohřebních obřadech tvrdí, že neexistuje snad ani jediná skupina lidí, ať už primitivní nebo civilizovaná, která by těla zesnulých ponechala na osudu, aniž by s nimi prováděla obřad.

Pro evropskou civilizaci jsou nepřijatelnějšími způsoby pohřbu jsou buď umístění těla do země, a nebo kremace. Všechny ostatní metody se mohou zdát alespoň podivné. Ale tato zvláštnost u některých národů není většinou nic jiného než účelnost (Vzdorova, 2013). Například v horském a skalnatém terénu Himalájí fyzicky není možné kopat hrob, proto se těl nejčastěji bylo zbavováno pomocí ohně. V některých oblastech Dálného východu jsou zesnulí pochováni na čerstvém vzduchu v embryonálním postavení, protože se věří, že smrt je ve skutečnosti příští narození, o čemž budeme hovořit v dalších částech této diplomové práce.

V některých kulturách se smrt není vnímána jako největší zármutek. V Jižní Americe měli Indiáni z Paraguaye před příchodem křesťanství tzv. svátek Velorio - ples smrti. Tělo zesnulého bylo položeno na stůl mezi květinami a tančilo se celou noc až do úsvitu (Markova, 2009). Na ostrově Bali v Indonésii se praktikuje pohřební obřad, který velmi připomíná karneval. Pořádá se průvod, během něhož se nesou dřevěné sochy představující zvířata. Uvnitř jsou tyto sochy jsou duté a v nich se nacházejí těla zemřelých. Po smrti nejsou těla pohřbena, ale uložena do doby, dokud není shromážděno potřebné množství uren nutných pro organizaci průvodu. Na konci obřadu jsou sochy spolu s těly spáleny (Kashmadze 1987).

Obvyklé procedurální úkony spojené se zbavením se mrtvoly a s chováním příbuzných zesnulých

představují sebou rituály nejen do té míry, že jsou zděděny a společensky posvěceny, ale také do té míry, že nesou určitou symboliku a chybějí v nich skoro všechny čistě praktické výpočty. Obyčeje zabývající se pohřbením těla jenom z hygienických nebo z jiných praktických důvodů nemohou být klasifikovány jako rituály, protože jim chybí kontext svátosti. Tento kontext nemusí být přísně náboženský nebo magický, pokud obsahuje pocity, hodnoty a přesvědčení, která překračují hranice utilitární. Až na vzácné výjimky vyskytující se v rámci moderních městských civilizací však obyčeje a rituály, které se týkají smrti, patří v konečném důsledku do oblasti náboženství. Z tohoto důvodu jsou takové rituály a zvyky symbolicky zatíženy a mají význam pouze ve vztahu ke kultuře, ve které vznikají.

Tradice pohřbívání jsou však neobvykle živoucí a představují jeden z nejtrvalejších aspektů lidské kultury a navzdory mnoha různým metodám pohřbu mají všechny jednu společnou věc: v každém pohřebním obřadu se vždy předpokládá, že smrt není konec, ale pouze přechod do jiného stavu (Rozin, 1997).

Podle B. Malinovského (1925) může být za funkci pohřebních obřadů považováno odstranění úzkosti. Z pohledu jiného antropologa, A.R. Radcliffe-Browna (1952), jejich funkcí je naopak vytváření stavu úzkosti. Právě takové obřady však přitahují pozornost svou velkou pozitivní společenskou hodnotou. Uctívají smrt a její opak - život. Pohřební zvyky slouží jako připomínka závažnosti smrti a nedovolují nám stát se lhostejnými. Možná to není účel, pro který jsou tyto obřady určeny, ale to je jedna z jejich funkcí. Pohřební obřady mají i jiné skryté významy, například vyjádření estetických hodnot prostřednictvím bohatství symbolismu hudby, písně, tance, oblečení, šperků atd (Aries, 1977). Kromě toho často poskytují příležitost pro přerozdělování bohatství a legalizaci sociálního postavení (Markova, 2009). Téměř ve všech společnostech světa zaujímají pohřební obřady jedno z nejdůležitějších míst. Existuje obrovské množství postupů při vykonávání pohřebních rituálů a zvyků. V jakémkoli regionu mohou vedle sebe existovat velké rozdíly.

Tato rozmanitost je charakteristická pro celý svět, což se vysvětluje nejen směřováním kultur, ale také i vznikem alternativních způsobů reakce na podobné situace. Tak či jinak, rituály jsou diferencované v závislosti na takových faktorech jako je věk, pohlaví, rodinný stav, příslušnost ke skupině příbuzných, sociální třída, bohatství, politické postavení a profese (Filippova, 2009).

1.4 Pojetí hřbitova a proměny v pohřbívání ve světových dějinách kultury

Společenství mrtvých má ve většině kultur vyhrazeno zvláštní, oddělené, svaté místo. Hřbitovy jsou jednou z nedílných součástí plánovacích struktur obcí (Ilyasova & Bykov, 2013). Hlavní funkcí hřbitovů je důstojné pohřbívání mrtvých a také kulturní tradice spojené s ním. V tradičním pojetí je hřbitov speciálně stanovenou částí území, na které se ukládají pozůstatky zemřelých do označených hrobů. Anglické slovo „cemetery“ („hřbitov“), odvozené z řeckého slova **κοιμητήριον** znamenajícího spát, vyjadřuje pocit, že zde odpočívají mrtví.

Hřbitovy mají několik závažných funkcí. Podle Stejskala a Šejvla (2011) je hřbitov hlavně pietním místem, kde se mohou nacházet hrobky, popřípadě urny v kolumbáriu nebo rozptylové loučky pro uložení zpopelněných pozůstatků bez úředního obalu. Neméně důležitá je funkce vzpomínky na zesnulého, která umožňuje udržovat spojení mezi generacemi a kulturními tradicemi a je také důležitým psychologickým prvkem ve vědomí lidí (Ilyasova & Bykov, 2013). Nekropole s hroby významných či historických osobností, hromadné hroby jsou jakýmsi muzei, čímž plní kulturní a historickou funkci. Podle Ilyasové a Bykova (2013) pohřeb zesnulých v rámci jednoho území má také závažnou hygienickou funkci: zabraňuje biologickým pozůstatkům a různým chemickým sloučeninám vzniklým při rozkladu těl v negativních dopadech těchto látek na životní prostředí.

Jako součástí struktury plánování obcí se hřbitov se svými zelenými porosty stává ve většině vyspělých zemí důležitou součástí rekreační kostry sídla (Ilyasova & Bykov, 2013). Hřbitov tak nabývá ekologickou funkci.

Stejně jako jakékoli důležité kulturní místo i hřbitov je komplexním jevem. Nemůžeme říci, že hřbitov představuje nějaký jednorozměrný příběh spojený s konkrétním náboženstvím nebo jeho dominancí, to všechno tvoří mnohvrstevný podtext (Aries, 1977). Podoba samotných prostorů hřbitovů je neoddělitelná od tradic a rituálů spojených se smrtí. Nelze pochopit jedno bez druhého. Stejně tak jako myšlení na smrt prodělalo během staletí řadu proměn, vyvíjel se i pohled na hřbitov. Každá epocha byla něčím výjimečná a přinášela do kultury pohřbívání své zásady a tradice.

Pojďme podrobněji prozkoumat tradice pohřbívání a úpravy pohřebišť největších světových civilizací.

HISTORICKÝ EXKURZ

1.4.1 Velké mimoevropské civilizace

Zatímco v Evropě existovaly kmenové vztahy, v hlavních "babylonských" zemědělských centrech vznikaly první státy (Kruglikova, 2008). Starověké kultury a civilizace jsou zahaleny mlhou tajemství.

Co je civilizace? Jedná se o fázi vývoje společnosti, společenského uspořádání, hmotných a kulturních výkonů. Role nejstarších civilizací je taková, že díky jejich vzdálené poloze, začíná lidstvo formovat obchodní vztahy, zahraniční politiku, jedinečné jazykové a rasové skupiny (Markova, 2009). Vzniká specializace výroby, architektura, první náboženské polyteistické kultury.

Chceme-li soudit starověké civilizace, musíme znát rozsah tohoto historického období lidského života na planetě. Hranice starověkého světa počínají od pravěku (primitivního komunálního systému) a končí počátkem středověku v Evropě. V Indii a Číně byly tyto hranice odlišné. Vznik starověkých civilizací je složitý a zdlouhavý proces, jehož chronologický rámec lze označit pouze podmíněně. Předpokládá se, že nejstaršími civilizacemi na Zemi byly Mezopotámie, která vznikla v údolí řek Tigris a Eufrat asi pět tisíc let před naším letopočtem, zhruba ve stejnou dobu se objevila civilizace starověkého Egypta (Kruglikova, 2008). Na přelomu třetího a druhého tisíciletí př.n.l. vznikla indická civilizace a dva tisíce let př.n.l. čínská civilizace. Zároveň na Balkáně rostla krétsko-mykénská civilizace, která předcházela starověkým řeckým státům. Vývoj civilizací v Mezoamerice začal na přelomu našeho letopočtu. Pro účely této diplomové práce však musíme brát v úvahu především civilizace starověkého Egypta, Asie a Ameriky, protože právě tyto civilizace ve větší míře ovlivnily pohled na svět následných epoch a položily základy moderní filosofie postoje k smrti.

Srovnávací analýza prvobytné kultury a kultury starověkého světa nám umožňuje identifikovat důležitý rys vývoje odpovídajících představ: dochází k postupnému přechodu od víry v nediferencovaný posmrtný život, k jeho rozdělení na „ráj“ a „peklo“ a v některých případech i na vznik různých odvětví. V kultuře Mezopotámie až do perského dobytí se tato diferenciací neobjevila; v egyptské mytologii byla rozvinutá učení o polích nebo zahradách lalu; v řecké mytologii je naznačeno podobné rozdělení vyjádřené v objevech myšlenek o Elysejských polích (Elysium) a Tartaros; v kulturách národů amerického kontinentu vznikají také představy o různých posmrtných osudech duší a jejich lokalitách. Tendence k diferenciaci podsvětí je tedy zřetelně vysledována, ale ne všude je jasně a rovnoměrně vyjádřena.

Jednou z nejdůležitějších charakteristik všech civilizací starověkého světa je představa o povaze posmrtného života a o důvodech, končí-li duše v „ráji“ nebo „pekle“ (Bedovletova, 2016). V počátečních fázích vývoje náboženské kultury řešení otázky kam přijde duše zemřelého, do ráje nebo do pekla, bylo přímo spojeno s používáním nábožensko-magických rituálů (Rozin, 1997). Ale postupně je utvrzována myšlenka, že v záhrobním světě se člověku vrací jeho chování za život. V náboženstvích starověkého světa

však není tato myšlenka ještě dominantní a teprve až ve středověku (v křesťanství a islámu) se myšlenka odplaty stává rozhodující.

1.4.1.1 Egypt

Je těžké najít pohřební tradice, s nimiž by bylo spojeno tolik mýtů a pověstí, kolik je spjato s pohřbem starověkých Egyptanů. Majestátní pyramidy a starobylé hrobky, mumifikace a „kniha mrtvých“ jsou už dlouho předmětem zájmu lidí a vědců.

Během dlouhých tisíciletí dějin starověkého Egypta se pohřební praktiky národů, které jej obývaly, výrazně měnily. Nicméně přijímání tradic bylo uchováno, i přes rozdíly v nuancích můžeme popsat „průměrnou“ podobu staroegyptských pohřbů.

Obřady a rituály pohřbu ve starém Egyptě byly formovány pod vlivem náboženských představ o posmrtném životě. Egyptané věřili, že člověk je součástí vesmíru, je jeho dítě. Staroegyptské texty ho představují ho jako jednotnost dvou protikladů. Podle egyptské koncepce o člověku je tělo „chata“, tzn. ryba plavající v hmotném prostoru pozemského života. Proti tělu stojí nesmrtelná duše „ba“ - pták. Člověk je ryba a pták, tělo a duše, sjednocené, aby společně cestovali po nekonečném kosmu (Markova, 2009). Pro dnešní moderní společnost je představa, že duše a tělo jsou oddělitelné od sebe, přirozená, avšak pro Egyptany neexistoval život a smrt odděleně jako existují tyto pojmy v chápání nynějšího člověka. Nikdo a nic neumírá. Všechno se mění, všechno se transformuje. Zrození a smrt jsou dvě strany jediného života. Smrt není konec, ale pouze nový začátek. Toto obrození je pokračující existencí nesmrtelné duše člověka v jiném světě, je její nepřestávající cestou skrze věčnost. Ovšem Egyptané chápali, že po smrti zůstává tělo člověka nehybné, ale zároveň věřili, že tělo hraje zvláštní roli při cestování do země mrtvých, jejíž obyvatelé mají vzezření stejné jako za života. S tím je spojena tradice mumifikace, tzn. zachránění těla zesnulého před přirozeným rozkladem, aby byla zajištěna jeho věčná existence.

Egyptané se nebáli smrti. Pro ně to byl šťastný okamžik osvobození od pozemského utrpení, návratu k „jejich hvězdě“, k „nebeské domovině“. Věřilo se, že každého obyvatele Egypta čeká věčnost (Bedovletova, 2016). Tento věčný posmrtný život vypadal trochu jako křesťanské představy o ráji. Po smrti nadchází soud boha Osirise, zesnulý se vydával na pole lalu, anebo do zahrady Osirise, které představovaly idealizovaný odraz života zemřelého Egyptana. Předpokládá se, že takové myšlenky o posmrtném životě se v Egyptě vyvinuly již před čtyřmi tisíci lety př.n.l. Víra ve „věčnost“ trvala až do počátku našeho letopočtu a stihla u mnoha národů ovlivnit pohřební obřady a představy o záhrobním životě.

Zajímavým faktem je, že na freskách v egyptských hrobkách jsou dokonce znázorněna nahá těla, genitálie atd. Je také nápadné, že jsou zobrazeni zcela mladí lidé: bezvousí chlapci (někdy podle egyptských tradic s falešnými vousy) a mladé dívky. Připomeňme, že podle učení křesťanů, jsou v posmrtném životě všichni lidé znázorňováni jako mladí, neexistují v těchto představách podoby starců. V ráji se nahota nestydí.

A jelikož starověcí Egyptané věřili, že duše člověka po jeho úmrtí existuje a čas od času navštěvuje tělo, stavěli domy pro nesmrtelnou duši faraona a šlechty (Bedovletova, 2016). Egyptané zachovávali těla mrtvých, ti byli balzamováni a uloženi v pohřebních stavbách. Záleželo jim hlavně na zajištění věčného života pro vládcu země, faraona. Zemřelý byl pochován v jedné z malých podzemních místností na dně hlubokých dolů; jehož stěny byly často zdobeny reliéfy a nástěnnými malbami (Zhikharev, 2001). Důležitým strukturálním prvkem takové hrobky byla obětní místnost, do které přinášely zemřelému víno, jídlo a dárky.

První, co přijde na mysl při zmínce o egyptských hrobkách, jsou po celém světě známé pyramidy faraonů v Gíze. Nicméně neprávem jsou ignorovány jiné, starší stavby, mastaby. Ve starověkém Egyptě hrobky zpočátku představovaly hroby v zemi, ale poté se přeměnily na mastaby. Mastaba byla zkrácená pyramida s obdélníkovou základnou, vyrobená ze surových cihel a pokrytá zdivem (Markova, 2009). Postupem času byly mastaby nahrazovány stupňovitými pyramidami a ty pak byly nahrazeny hladkými „skutečnými pyramidami“, které jsme zvykli vídat. Účelem takových hrobek bylo chránit tělo zesnulého, které bylo spojeno s jeho duší, chránit jej před zloději, vetřelci a špatným počasím. Sarkofágy byly také vytvořeny za účelem praktické a symbolické ochrany těla zesnulého. Řada hieroglyfů, která se táhla podél osově části sarkofágu, měla sloužit jako páteř zesnulého a dávat mu sílu (Shaw & Bloxam, 2020).

Podle Markové (2009) byly hrobky ve starověkém Egyptě jakýmsi domem pro mrtvé, kde bylo vše potřebné pro posmrtný život člověka, kde na freskách byly zobrazovány bohové, posmrtné bytí, podrobné pokyny, jak překonat překážky, které se mohou vyskytnout na cestě do polí lalu, nádobí, zlato a dokonce i sluhové. Stavby hrobek byly svatým místem, kam se duše zesnulého vracela, aby pokračovala ve své posmrtné existenci.

HISTORICKÝ EXKURZ

1.4.1.2 Asijské kultury

Asijské kultury jsou souhrnným názvem tradičních kulturních společenství zemí a původních obyvatel v geografickém prostoru východní, jihovýchodní a jižní Asie, z nichž každá je interpretována jako relativně soběstačná, ale zároveň spojená i s odlišnými kulturními dějinami, tradicemi, vnímáním světa a stereotypy chování. Rámec těchto společenství je velmi široce definován, jsou zde začleněny velké asijské civilizace - arabsko-perské (islámské), indické (hinduistické-buddhistické) a čínské (konfuciánské), což ve skutečnosti vede k úplné identitě konceptu asijských kultur s konceptem východních kultur. Německý orientalista O. Weggel (1989) uznává geografické a kulturní hranice jako nejpřesněji odpovídající pojetí asijských kultur. Podle Weggela (1989) existují v hodnotových systémech asijských kultur a ve způsobu myšlení asijských národů společné orientace pro celkové vnímání světa a jeho jevů, které se výrazně liší od evropsko-americké snahy o diferenciaci a vymezení.

Asie je největším a nejrozmanitějším kontinentem, je kolébkou všech moderních světových náboženství. Vznikla zde nejen taková náboženství jako islám, křesťanství a buddhismus, ale také i značné množství regionálních náboženství. Právě zde (na území moderního Izraele a Palestiny) vzniklo křesťanství, které se později rozšířilo po celé Evropě a odtud se dostalo do dalších kontinentů, ale i další velké světové náboženství - islám (později se islám rozšířil po celé severní Africe a částečně do Evropy). Asie je také rodištěm judaismu, zoroastrianismu, hinduismu, sikhismu, buddhismu, jainismu, taoismu, konfucianismu, šintoismu a dalších náboženství.

Dnes je islám dominantním náboženstvím v západní a jihozápadní Asii. Převládá v Turecku, Sýrii, Ázerbájdžanu, Iráku, Íránu, Libanonu, Saúdské Arábii, Kataru, Kuvajtu, Bahrajnu, Spojených arabských emirátech, Jordánsku, Ománu, Jemenu a Afghánistánu. Judaismus převládá v Izraeli. Na Kypru, v Arménii a Gruzii převládá křesťanství. Ve střední Asii (Turkmenistán, Uzbekistán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Kazachstán) převažuje také sunnitský islám. V jižní Asii (Indie) je hinduismus dominantním náboženstvím. V některých zemích (Pákistán, Bangladéš, Maledivy) je také rozšířen islám. Na Srí Lance, Bhútánu a částečně v Nepálu vládne buddhismus. Východní Asie je střediskem praktikování několika náboženství současně. Například v Číně vyznávají konfucianismus, buddhismus a taoismus. V Koreji - konfucianismus a buddhismus.

Popis těchto náboženských směrů v různých regionech Asie nám umožňuje přibližně rozdělit kulturu této části světa na dvě převládající náboženství: islám a buddhismus. Pro účely diplomové práce popíšeme, jaký byl vztah ke smrti, typy rituálních praktik, obřadů a vzhled hřbitovů v těchto určitých náboženstvích a zemích.

1.4.1.2.1 Islámská Asie

V islámu je smrt velmi důležitým pojmem a po celou dobu existence islámského náboženství se věřilo, že když se člověk mírně odchýlí od víry v posmrtný život, může být nazýván odpadlíkem od Boha. Víra v posmrtný život (Ahirat) tvoří pilíř muslimské víry (Michajlova, 2020).

Opravdový muslimský věřící musí vždy pamatovat na smrt a na věčný mír, a právě taková víra činí lidské činnosti smysluplnými. Podle Koránu je světský život pouhým okamžikem, během kterého člověk nemůže za své činy plně získat odplatu. Korán uvádí, že každý živý člověk dostane spravedlivou odměnu za vše dobré, co udělal během svého pozemského života, ale také za všechny špatné skutky. Pozemský život je proto pouze přípravou na budoucí věčnost. Islám považuje pozemský svět za prostředí stvořené Alláhem, kde budou duše lidí prověřovány na věrnost Stvořiteli.

Korán podrobně vypráví o tom, co se s člověkem děje po smrti. Podle islámu si člověk zaslouží takovou smrt, která odpovídá jeho konání v životě. Pokud člověk žil ctnostným životem, pak zemře snadno a klidně, neměl by se bát smrti, ale pokud člověk během svého pozemského života hřešil, pak mu bude poslána smrt bolestivá a zemře v mukách. Po soudu Božím a v závislosti na tom, jaké pozemské činy zemřelá osoba měla - ctnostné nebo hříšné, se hrob objeví jako rajska zahrada nebo pekelná jáma (Bedovletova, 2016).

Muslimské pohřby se konají pouze na hřbitově. Kremace je přísně zakázána, neboť se rovná spálení v pekle (Ostřanský, 2014). Do hrobů zesnulé ukládají bez rakve a tváří směrem k Mekce. Ihned po pohřbu se na hrob umístí nápis s informacemi o zesnulém. O rok později, když země sesedne, je teprve na místě postaven pomník z přírodního kamene. Podle islámských zvyků by měl být náhrobek skromně vyzdoben, bez nadbytku ozdob a informací, ale zároveň takovým způsobem, aby bylo okamžitě jasné, že na tomto místě je pohřben muslim. Pomník je postaven čelní stranou k Mekce. Portréty zesnulých na pomnících nejsou náboženstvím vítány.

Turecko, Hasankeyf, obr. č. 1

1.4.1.2.2 Buddhistická Asie

Formy uctívání v buddhismu jsou velmi rozmanité. Důvodem je skutečnost, že buddhismus, který se šířil v různých zemích, široce asimiloval místní kultury a zahrnul do své rituální praxe zvyky, které byly zakořeněny u daného národa. Buddhistické duchovenstvo dávalo těmto obřadům novou interpretaci, spojovalo je s dogmaty buddhismu a mýtickými událostmi ze života Buddhy, jeho žáků a prominentními postavami buddhistické církve (Markova, 2009). Tak se objevily různé rituály a tradice pohřbů, které jsou charakteristické pro různé proudy buddhismu. Pohřební obřady všech národů světa jsou tradičně spojeny s jejich světonázorem, stejně jako buddhistický pohřební rituál úzce souvisí s buddhistickým vnímáním světa, konkrétně s myšlenkou znovuzrození duše, ve které věří téměř všechna asijská náboženství, jako například buddhismus, hinduismus, džinismus nebo sikhismus. Od samého začátku buddhista ví, že samotné narození je pomalým krokem směrem ke smrti, že samotná smrt je nevyhnutelná (Bedovletova, 2016). Proto se na její přiblížení připravuje celý svůj život, dělá dobro a vyhýbá se zlu, aby se znovu narodil ve vyšším světě. Příkladem je obvykle život a smrt Buddhy. Stárí je jedním z "poslů" přiblížení smrti. Existuje „univerzální zákon“ přírody, kdy všechno kolem podléhá kauzálním vztahům (karmický zákon). Nikdo nemůže tento zákon úplně změnit, ale každý může díky svým činům ovlivnit průběh událostí v budoucnosti.

Jelikož se věří, že po smrti bude člověk převtělen, s výjimkou případu osvícení dosaženého během života (přitom člověk přerušil tuto řadu znovuzrození a dosáhne nirvány), jeho fyzické tělo navzdory své důležitosti v tomto životě ztrácí svůj význam po smrti (Bedovletova, 2016). Prozkoumáme postoj k smrti a pohřbům buddhistů na příkladu obyvatelů Tibetu.

Jak se Tibeťané setkávají se smrtí? Tato tajemná země přežila vliv mnoha kultur a náboženství. Přísní lidé, buďto pokorní mniši nebo krvaví horolezci, pochovávají své mrtvé zvláštním způsobem. Pro obvyčejné lidi existují čtyři typy pohřbu. Pro mnichy a jiné osvícené funguje jejich vlastní rituální systém.

Ve vztahu k obvyčejným lidem se zpravidla praktikují čtyři typy pohřebních obřadů: nebeské, vodní, stromové a pohřeb do země. První dva jsou si navzájem podobné jako poslední dva. Přestože se typy pohřbu liší podle geografických podmínek, základní myšlenka je stejná. Pro dospělé - návrat těla do přírody, umožňující duši bezpečně se uvolnit, pro něj je určen nebeský a vodní pohřeb, pro děti - zachovat tělo jako rezervoár duše, proto těla ponechávají buď v zemi nebo na stromech (Zhikharev, 2001).

Nejčastěji používaným rituálem je nebeský pohřeb neboli bya gtor - „rozdělený ptáky“, který se koná na zvláštních místech v horách (Mihai, 2009). Po smrti se mrtvola umístí do embryonální pózy a Lama přečte sutry z tibetské knihy mrtvých. O tři dny později, za úsvitu, zemřelého odnášejí do speciálně určené oblasti v horách. Pak nebožtíka rozbalují, dále jsou v celém těle provedeny hluboké řezy, které usnadňují ptákům odtrhávat kousky masa. Na těchto místech pohřebišť se okamžitě objevuje hejna supů.

Za chvíli z těla nezůstává už nic. Říká se, že pokud ptáci úplně pozřeli zbytky zesnulého, znamená to, že vedl život bez hříchu. Když Tibeťané dávají zemřelé supům, věří, že vrací tělo zesnulého k přírodě, což usnadňuje přeměnu duše a navíc nebožtík přináší své tělo jako dar božstvům a duchům, kteří se převtělili do podoby ptáků, aby tak přijali tuto oběť.

Druhým typem pohřebního obřadu je vodní pohřeb, ale kvůli své složitosti používá se méně často. Po smrti člověka se tělo oddělí od kostí a smíchá se s moukou z ječmena a tím krmeny ryby žijící v okolních rybnících.

Proto kvůli takovým pohřebním obřadům Tibeťané nejedí ani ptáky, ani ryby, protože podle nich jsou jejich částmi těla zemřelých (Vzdorova, 2013).

Pohřeb do země je uskutečňován v případech infekčních chorob, nebo když smrt nebyla způsobena přirozenými příčinami.

Dalším typem je pohřeb na stromech. Tato forma pohřbů se týká hlavně dětí mladších 13 let a narozených mrtvými. Tibeťané věří, že pohřeb ve stromech pomáhá oživit ducha mrtvého dítěte a zabraňuje smrti nebo neštěstí jiného dítěte v rodině.

Podle buddhistického pohledu na svět je veškerý lidský život spojen s okolní přírodou. Každý typ pohřbívání na Tibetu zosobňuje návrat těla k jednomu z přírodních živlů, ze kterých se ona skládají (Zhikharev, 2001). Pohřeb se koná podle určitých pravidel s ohledem na přírodu, reflektuje geografické a klimatické podmínky v této oblasti. Pokud mluvíme o obyčejných lidech, v těchto oblastech neexistuje takový pojem jako hřbitov, existují jen místa, kde jsou těla ponechána přírodě. V tradičním chápání tedy neuvidíme ani hroby, ani pomníky se s jmény zesnulých, ani oplocené prostory samotných hřbitovů.

Tibet, rituál nebeského pohřbu, obr. č. 2

HISTORICKÝ EXKURZ

1.4.1.3 Předkolumbovská Amerika

Předkolumbovské civilizace jsou civilizace, které existovaly na kontinentech Severní a Jižní Ameriky a zmizely před výskytem evropských kolonistů v 15. století (Neresov, 2008).

I když můžete považovat „domorodé Američany“ za jediný národ, historicky nikdy neexistovala sjednocená skupina „domorodých Američanů“. Dnes je v USA uznáno 562 různých kmenů, i když je pravděpodobné, že v historii kontinentu byly stovky, ne-li tisíce dalších. To znamená, že domorodé americké rituály smrti se značně liší podle různých kmenových tradic, i když mohou mít některé společné rysy.

Ve skutečnosti neexistuje organizované domorodé americké náboženství, jako například křesťanství nebo islám. Podle Mamontova et al. (2019), neexistují žádná základní pravidla nebo náboženské představy. Historicky tato duchovní učení nebyla nikdy zapsána, pouze předávána z generace na generaci. Ale některé společné rysy lze rozlišit. Domorodé americké pověry jsou hluboce zakořeněny v jejich kulturách a dějinách, a v minulosti byla spiritualita nedílnou součástí každodenního života.

Jak již bylo zmíněno, každý kmen měl své vlastní specifické tradice týkající se rituálů smrti a pohřbů. Jedním ze základních aspektů je myšlenka, že duch člověka žije po své fyzické smrti a cestuje v posmrtném životě, i když neexistuje koncept ráje a pekla (Zhikharev, 2001).

Některé kmeny v oblasti Massachusetts a Rhode Island věřily, že posmrtný život pokračuje na jihozápadě, kde vesnice předků přivítá duše mrtvých. Další kmeny věřily, že komunikace s duchy smrti byla možná a že duchové mohli cestovat do posmrtného života a zpět, aby navštívili živé. Komunikace s mrtvými zahrnovala vlastní speciální rituály a obřady.

Reinkarnace byla také běžným smyšlením mezi některými kmeny.

Mnoho domorodých amerických pohřebních rituálů se zaměřuje na to, aby poskytly duchu zemřelého člověka věci, které potřebuje, aby duchové bezpečně dorazili do místa posmrtného života. Mnoho různých kmenů nechávalo jídlo, šperky, nástroje a zbraně, taktéž všechny cenné předměty v záhrobním životě jako oběť, a některé kmeny dokonce na počest osoby, která zemřela, obětovaly otroky a koně (Zhikharev, 2001).

V některých ojedinělých případech stavěly kmeny na památku mrtvých zvláštní druh totemového sloupu. Totemové sloupy jsou vertikální dřevěné sochy znázorňující symbolické postavy z legend, rodinných příběhů nebo duchovních pověr. Popel nebo tělo osoby, která zemřela, se umísťovaly do speciální buňky v tomto totemovém sloupu.

Některé kmeny nechávaly tělo přirozeně se rozkládat na stromě, nebo na speciální pohřební plošině, nebo pro něj vytvořily otvor v pohřební komoře. Přirozený rozklad také odráží hlubokou souvislost

domorodých Američanů s přírodou a cyklem života a smrti.

Když v 15. a 16. století začali osadníci z Evropy kolonizovat Ameriku, přinesli s sebou křesťanství. Jejich příchod znamenal pro domorodou americkou kulturu obrovskou změnu, která měla za následek zničení stovek kmenů a starodávných tradic (Neresov, 2008).

Křesťanští misionáři se pokoušeli převádět kmeny na svou víru, a to s různým úspěchem. V roce 1882 se americká federální vláda pokusila zakázat rituály domorodých Američanů a označila je za „odporující společné slušnosti a morálce“. Některé kmeny pokračovaly v praktikování svých starodávných přesvědčení, ale mnoho z nich se během dlouhé cesty vývoje ztratilo. Od 19. století se někteří rodilí Američané začali identifikovat jako křesťané, ale kombinovali toto nové náboženství se svými tradičními zvyky.

Dnes mohou domorodí Američané stále ctít tradiční zvyky svého kmene spolu s prvky křesťanství nebo jiných náboženství. Jejich spiritualita zůstává složitým, mnohotvárným systémem víry s mnoha rozmanitými pohřebními zvyky na počest mrtvých.

HISTORICKÝ EXKURZ

1.4.2 Evropa

Evropské dějiny lze zhruba rozdělit do tří období: antické období, trvající přibližně do V. století našeho letopočtu, středověkou epochu (V.-XV. století) a moderní dějiny. Každé z těchto období mělo své vlastní zvláštnosti pohřebních obřadů a uspořádání hřbitovů. V prvních dvou obdobích, antickém a středověkém, podoba hřbitovů závisela především na náboženských proudech, v moderním světě naopak nelze říci, že náboženské názory hrají hlavní roli, neboť s nimi jsou také propojeny důležité ekonomické, environmentální, urbanistické a hygienické faktory.

Podívejme se stručně a pokusme se pochopit podmínky, které ovlivnily obraz tehdejších hřbitovů a přispěly k jejich změně.

1.4.2.1 Předkřesťanská Evropa

Je nemožné jednoznačně popsat podobu všech evropských hřbitovů v předkřesťanském období, jelikož Evropa byla rozdělena do různých států a sídel, v nichž některé tradice převládaly v závislosti na jejich přesvědčeních. Můžeme však shrnout hlavní principy a popsat nejběžnější pohřební praktiky daného časového období.

Pohřební tradice předkřesťanské Evropy byly doprovázeny především převládajícími pohanskými tradicemi (Zhikharev, 2001). K legalizaci křesťanství došlo v roce 313, kdy byl za císaře Konstantina I. Velikého přijat Milánský edikt, ve kterém církev získala úplnou svobodu činnosti v Římské říši.

Existuje několik principů pohřbu zesnulých předků v období pravěku a starověku. Archeologické vykopávky ukazují na praxi embryonálních pohřbů nebo na pravém boku v poloze spánku (Zubov, 2016), tento způsob pohřbu je zcela pochopitelný - smrt jako nové narození nebo probuzení, člověk umřel a vstupuje do lůna Země, musí se znovu narodit, jako se narodí dítě z lůna své matky.

Poté následuje období pohřbení žehem. Zajímavá praxe pohřbů, zvaná urnfield, existovala v době bronzové kultury ve střední Evropě (od roku 1300 př.n.l. do roku 750 př.n.l.). Tento název pochází z tradice zpopelňování mrtvých a umístění jejich popela do uren, které byly poté pohřbeny na polích (Kaškarov, 2018).

Rozšíření kultury urnfield v pozdní době bronzové, obr. č. 3

Dále můžeme vysledovat tradici násypů nebo mohyl, obvykle charakterizovaných konstrukcí hliněného násypu nad pohřební jámou. Někdy současně existovalo několik typů pohřbení.

Pokud vezmeme v úvahu tradice Římské říše, která od roku 27 r. př. n.l. byla územně nejrozsáhlejší říší zaujímající převládající část Evropy a vývojově těsně předcházela nástupu křesťanství, zjistíme, že římské pohřební umění se během existence celé říše měnilo a přicházelo v mnoha různých podobách. Římané po celou historii používali dvě hlavní pohřební praktiky, z nichž jedna je kremace, druhá pohřeb. Pohřeb byl prováděn v mauzoleích nebo v hrobkách do sarkofágu nebo do uren a populární byly i pomníky používané na vzpomínku o mrtvých, například stély. Způsob, kterým byli Římané pohřbeni, určovala především sociální třída, náboženství a další faktory (Toynbee, 1996). Zatímco se stély na památku mrtvých stavěly ve městech, pohřbívalo se pouze mimo město.

Paralelně s tím se objevila nová pohřební praxe - katakomby, což byly podzemní pohřební galerie nebo hrobky (Zhikharev, 2001). Kvůli zákonům zakazujícím pohřeb ve městě, byly katakomby stavěny kolem města, podél existujících velkých silnic jako je například Via Appia, Via Ostiensis, Via Labicana, Via Tiburtina a Via Nomentana (Osborne, 1985).

První hroby v katakombách byly vytvořeny na soukromých územích. Tak například římská vlastníci uspořádali na svých pozemcích samostatný hrob nebo celou kryptu pro rodinu. Později i jejich potomci, kteří se přidávali ke křesťanství, povolovaly pohřbívat na svých pozemcích další přívržence křesťanské víry (Golubtsov, 1995). Podzemní chodby korespondovaly s hranicemi pozemků a byly mezi sebou navzájem propojeny četnými galeriemi, čímž vytvářely jakýsi systém mříží, např. katakomby sv. Kalixta (Withrow, 1874).

Některé katakomby tvořily větve hlavního průchodu, někdy byly také několikapodlažními (Pokrovskij, 1894). Tyto hrobky měly v raně křesťanském světě klíčový význam. První křesťané převzali ve II. století zvyk pohřbívat (včetně mučedníků a obětí perzekuce pod pohanskými císaři) v katakombách (Osborne, 1985).

Itálie, Řím, obr. č. 4

1.4.2.2 Mezi Antikou a novověkem. Křesťanský středověk

Středověk je historická éra, která začala po pádu římské říše a trvala až do začátku 15. století (Rádl, 1998). Byl to zvláštní typ kultury, který stanovil všechny oblasti života lidí, od náboženského až po pravidla každodenního života (Gurevich, 1972). Dá se říci, že jednou z hlavních charakteristik středověku byl teocentrismus, tzn. chápání Boha jako zdroje jakéhokoli statku, hmotného či nehmotného. Přitom chod života člověka nebyl soběstačný, byl ale zcela závislý na Bohu. Náboženské normy byly navrženy tak, aby regulovaly všechny aspekty lidské činnosti, a tím byly rozhodující pro tehdejší literaturu a umění (Uvarov, 1908). Chápání smrti a následující způsoby pohřbívání se uskutečňovaly prostřednictvím systému křesťanských hodnot. Můžeme říci, že evropský středověk byl jedním z mála historických období, v němž člověk našel způsob, jak se smířit se skutečností a s myšlenkou, že je smrtelný. Přemýšlel o tom, jak být pohřben a doufal, že po smrti bude vzkříšen, podobně jako Ježíš Kristus. Smrt byla vnímána jako něco přirozeného, jako konec pozemského utrpení a návrat duše k Bohu (Kaškarov, 2018).

Vývoj pohřebního rituálu v různých oblastech křesťanského světa byl více než tisíc let složitým procesem, ve kterém hrál důležitou roli vliv dávných pohanských náboženských představ, které předcházely křesťanství, zejména v počátečním stádiu vytváření nového náboženského systému (Zhikharev, 2001). Tady je důležité říct, že nástup křesťanství v prvních stoletích našeho letopočtu pohanskou tradici pohřbívání žehem ukončil, protože jedním ze základů křesťanství je víra ve zmrtnýchvstání a spalování těl tak bylo považováno za jeho popření (Kaškarov, 2018). Roku 789 franský král Karel Veliký dokonce pod trestem smrti zakázal zpopelňování, a to bylo v křesťanské Evropě respektováno více než tisíc let. Výjimky byly zcela mimořádné. Spalování zesnulých se provádělo pouze při epidemiích, po válkách, zemětřesení a jiných katastrofách. Ve středověku fungovalo upálení jen jako trest smrti pro čarodějnice a zločince.

S prostorem křesťanského záhrobí úzce souvisí koncepce hřbitova jako zahrady a hrobu jako lůna. V kláštrech a kostelech byly uspořádány hřbitovy v oplocených zahradách, které byly identifikovány s rájem (Aries, 1977). Symbolika středověkých hřbitovů byla tedy jasná: zemřelí byli pohřbeni na určitém místě ztotožněném s rájem, a tak zesnulý získával věčný život.

Pro středověk byl typický křesťanský vypravovaný pohřeb, kterého se zúčastňovali nejen příbuzní zesnulého, ale i sousedé, přátelé, známí a často i všichni obyvatelé vesnice či města. Z tohoto opět vyplývá, že smrt měla veřejnou povahu a intenzivně se dotýkala života celé společnosti (Aries, 1977). Pohřební rituál a všechny úkony s ním spojené pomáhaly smířit se se smrtí člověka. Kromě dob, kdy se válčilo nebo byla vysoká úmrtnost v důsledku epidemií, bylo ve středověku nemyslitelné, aby nebyl vypraven alespoň prostý pohřeb (Gurevich, 1972).

Na rozdíl od doby Římské říše, ve které bylo zakázáno pohřbívání ve městě, v době středověku přišla

tradice pochovat mrtvé poblíž kostelů. Pohřby přinášely kostelům značné zisky, proto tradice pohřbívání ve městech nebyla zakázána, naproti byla podporována, proto města byla velmi rychle přeplněna kostely a hřbitovy. Oplocené hřbitovy ve středověku sloužily jako veřejné prostory, byly místem setkávání, procházek, a dokonce i soubojů (Aries, 1977).

Středověká města byla malá a hřbitovy měly tendenci růst. Z tohoto důvodu měly hřbitovy v Evropě předem definovanou hranici, kterou nemohly překročit. Vzpomínáte si na Shakespearovu scénu z Hamleta, v níž hlavní hrdina najde lebku? Ve středověké Evropě byly vykopány nové hroby namísto starých a lebka byla zcela normálním vynálezem. V důsledku prostorového omezení hřbitovů a po nějaké době i v důsledku nedostatku místa byly staré hroby otevírány, pozůstatky se umísťovaly v kryptách nebo byly využívány a další zemřelí byli pohřbeni v již existujících hrobech. Tímto způsobem tak byla zanedlouho vymazána jakákoli vzpomínka na zesnulého, náhrobky a pomníky nesoucí informace o pohřbených zmizely a hřbitovy se proměnily v jakýsi společný hrob (Aries, 1977).

Přidělení míst na hřbitově procházelo v souladu se sociálním postavením zemřelého. Existovalo několik kategorií pohřbů a umístění pochování těla, přitom hlavními strukturálními prvky prostoru byly kostel a hřbitovní plot. Nejdražší a čestná místa byla místa těsně vedle kostela nebo pod kostelem (v kryptách), která byla určena pro vyšší privilegované třídy (duchovenstvo a šlechta). Pro nižší třídy byla určena nejvzdálenější místa na okrajích hřbitova (Grigoryev, 2005). Klášterní hřbitovní místa byla nejdražší, protože tyto hřbitovy byly považovány za čestné.

Specifičnosti pohřebního obřadu byly ovlivněny nejen sociálním postavením a materiálním zabezpečením zesnulých, ale i místem a příčinou smrti (Filippova, 2009). Církevní obřady byly obzvláště pečlivě sledovány, aby křesťanskými pohřebními bohoslužbami byly poctěny pouze opravdoví věřící, a proto lidé, kteří během života porušovali duchovní a sociální tradice (vězni, vrahové, lupiči, sebevrahové), by neměli být pohřbeni na společných hřbitovech (Aries, 1977). Kostel byl tedy nejdůležitější sociální organizací, která sledovala a koordinovala činnost lidí v pohřební sféře. Měla obrovskou veřejnou autoritu a vliv, působila jako komplexní regulační systém a zaváděla své principy a kritéria do různých sfér společnosti.

Po celá staletí byla středověká města přestavována, převážná většina kostelů byla zničena válkami a hřbitovy se spolu s nimi rozpadaly a zanikaly a paměť o nich je zachována jen v knihách kronikářů a v historických mapách.

HISTORICKÝ EXKURZ

1.5 Napříč staletími a náboženstvími

Zvláštní místo v pohřební kultuře mají vojenské a morové hřbitovy. Celý evropský kontinent byl opakovaně vystavován propukajícím epidemiím, ozbrojeným konfliktům, které vedly k masovým úmrtím. Tak byly vytvořeny speciální hřbitovy, ve kterých byli lidé pohřbíváni zvláštním způsobem, bez ohledu na faktory, jako jsou jejich náboženství, věk, pohlaví a sociální postavení.

1.5.1 Morové hřbitovy

Středověká města trpěla nejen častými válkami a požáry, ale také i epidemiemi, které pro obyvatelstvo byly ještě horší, neboť ničily téměř dočista celá města a obce.

Mor, který ve 14. století zachvátil území Číny, Blízký Východ a Evropu, podle odhadů usmrtil jednu až dvě třetiny evropské populace (Gottfried, 1983). Likvidace těl představovala pro místní správu obrovské problémy a nakonec došlo k tomu, že normální obvyklá pohřební schémata byla porušena. Nejprve byly pohřby prováděny na městských hřbitovech, ale poněvadž pro velké množství těl, která každý den a téměř každou hodinu byla přivažena do každého kostela, nebylo dost posvěcených pozemků pro pohřeb, takovéto hroby byly dostupné pouze pro bohaté lidi. Bylo tedy rozhodnuto pochovávat všechny mrtvé mimo město, kde byly vyhloubeny obrovské jámy, kam byly pochovány stovky přinesených mrtvol (Kelly, 2005).

Morová jáma je neformální termín používaný k označení hromadných hrobů, ve kterých byly pohřbeny oběti tzv. černé smrti. Tento termín se nejčastěji používá k popisu jam nacházejících se ve Velké Británii, ale lze jej použít na jakémkoliv jiném místě, kde byly pohřbeny oběti moru. Morové jámy byly používány obzvláště často při velkých propuknutích moru, například při londýnské epidemii v roce 1665.

Za krátkou dobu se objevily desítky takovýchto společných hrobů. Takto v místech velkých epidemií, které zuřily ve středověku v celé Evropě, byly vytvořeny hromadné hroby nebo hřbitovy úplně proměněné v morové (Aries, 1977). Na hrobech nebylo možné najít ani jména ani náhrobky.

Rusko, Volžskij region, morová jáma, vykopávky, obr. č. 5

Velká Británie, Londýn, Bethlem burial ground, vykopávky, obr. č. 6

1.5.2 Vojenské hřbitovy

Po celou dobu své existence byl svět opakovaně vystavován válkám, ozbrojeným konfliktům a bojům o území a zdroje. Každá válka se ztotožňuje se smrtí. Proto jsou vojenské hřbitovy nedílnou součástí pohřební kultury celého světa. Vojenské hřbitovy bývají začleněny do kompozici městských hřbitovů, anebo tvoří samostatné území.

Vojenské hřbitovy bývají třech typů: hromadné, pamětní a válečné hroby obětí konfliktů.

Hromadné hroby jsou skupinové hroby lidí, kteří zhruba ve stejnou dobu zahynuli masově během vojenské operace, kdy není možné organizovat individuální pohřby. Z epidemiologického hlediska rychlé pohřbívání těl se bránilo v podmínkách války šíření nakažlivých nemocí mezi příslušníky armády a civilisty. Tak, například, ve válečné zóně imunita lidí byla oslabena a hlavním zdrojem vody byli otevřené vodní plochy, bylo důležité zajistit okamžitý pohřeb těl. Hromadné hroby jsou z medicínského hlediska „sanitárními hroby“ (Skinner, 1987).

Co se týká pamětních hrobů, jedná se o vojenské pomníky a hroby vytvořené v místech jejich masového úmrtí, v místech zuřivých bitev nebo v místech velkého historického významu ke zvěčnění památky hrdinně padlých vojáků. Údaje o mrtvých navíc nemusí odpovídat údajům o lidech zde skutečně pohřbených. Mezi tyto hroby patří hroby vytvořené v místě převodu ostatků vojáků, kteří zemřeli v bitvách, jejichž místo smrti na rozdíl od místa skutečného pohřbu bylo známo. Jsou to také pomníky na obranných liniích, v místech vojenských operací partyzánských jednotek a v místech, kde zahynuly posádky letadel a lodí. Na vojenských hřbitovech však mohou být pohřbeni i armádní příslušníci, kteří zemřeli během aktivní služby. Obvykle umírali v relativně krátkém období a v malé zeměpisné oblasti a proto se na takových vojenských hřbitovech jsou pochováni příslušníci ozbrojených sil z několika zúčastněných vojenských jednotek. Pokud jde o světové války, velké množství obětí tak znamenají, že vojenské hřbitovy mohou mnohdy zabírat velmi rozsáhlé oblasti.

Prostorové řešení závisí na rozsahu pochovaných obětí. Mohou je tvořit hroby hromadné nebo individuální. Centrální část vojenských hřbitovů zpravidla tvoří výrazný architektonický prvek nebo pomník s tematicky zaměřeným posláním. Individuální hroby jsou uspořádány převážně v liniích nebo v jiných geometrických útvarech s trvalou zahradní úpravou a minimalistickou vegetací. Zahradně krajinářské řešení těchto areálů je poměrně jednoduché, zpravidla bývají náhrobky osazeny v travnatých plochách nebo v záhonech s půdopokryvnými rostlinami. Typickým příkladem jsou hroby s jednotnou zahradní úpravou vojáků padlých ve II. světové válce. Takové hřbitovy můžeme vidět v Cambridge, v Hamburku – na Ohlsdorfském hřbitově a v Praze na Olšanském hřbitově.

Nehledě na to všechny vojenské hřbitovy, ať už hromadné, pamětní nebo válečné hroby jsou si

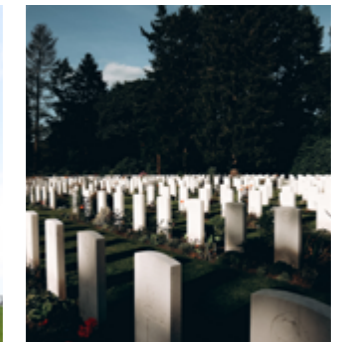
podobné v tom, že na rozdíl od civilních, jsou takové hřbitovy homogenní. Z vizuálního hlediska jsou vojenské hřbitovy velmi lakonické. Všechny hroby jsou zdobeny stejným způsobem, náhrobky jsou jednoduché a liší se od sebe pouze iniciálami zesnulého.

Velká Británie, Cambridge, obr. č. 7

Rusko, Tver, memoriál sovětských vojáků obr. č. 8

Belgie, Zonnebeke, obr. č. 9

Itálie, Florence, obr. č. 10

Francie, Douaumont, obr. č. 11

2 VÝVOJ A SOUČASNOST

Tradice jsou tou částí naší minulosti, které pomáháme se dostavit do budoucnosti

Viktor Krotov

Každá moderní společnost se vyznačuje svými charakteristickými rysy úpravy hřbitovů a pohřebišť. Ty jsou především veřejným prostorem, s prvky bioklimatickými, hygienickými, estetickými i etickými, a zároveň jsou pietním místem, které musí neustále vypadat upraveně a působit poklidným dojmem.

Většina vědců souhlasí s tím, že moderní evropská koncepce hřbitovů se vyvinula v průběhu posledních 250 let (Fischer, 2003). Pokud byly zpočátku hřbitovy soustředěny v centrech sídel, obvykle kolem kostelů, pak v polovině XVIII. století byly postupně vytěsňovány na okraj území měst. Hřbitovy byly postupně odsouvány z posvátného a poté i z veřejného (společenského) prostoru a proměňovaly se v inferální „prostor mrtvých“.

Současné tendence ve vztahu k mrtvým se ve většině států vyznačují desakralizací (eliminace vlastnosti nadpřirozenosti) a deritualizací (eliminací obřadových vlastností). Tyto trendy jsou patrné zejména v urbanizovaných společnostech. Obřady církevního pohřbu jsou zachovány, ale kostelní průvody a poslední zpívání jsou nesmírně zjednodušeny. S rozšířením kremační praxe je věnována menší pozornost rituálním aspektům pohřbu (Aries, 1977). Pohřební průvody a s nimi spojený i velkolepý pohřební vůz lze nyní pozorovat pouze na pohřbech významných lidí, například politických vůdců, národních hrdinů nebo oblíbených osob, jako jsou populární herci a hudebníci.

Na soudobých světových hřbitovech lze pozorovat jednotné znaky pohřebišť vyplývající často z funkčních nároků na pohřebišť. Typickým znakem je hřbitovní zeď oddělující místa posledního uložení a tím zabraňující nechtěným zásahům do hřbitovních prostorů. Zároveň se postupem času tyto zdi staly poznávacím znakem míst posledního odpočinku lidí, podle kterých i neznalý člověk rozpozná výjimečnost místa. Při pohledu na většinu hřbitovů jsou patrné budovy, které mají různý účel, ovšem vždy spjatý s fungováním pohřebišť. Nejdůležitějším společným znakem je pak přítomnost hrobů. Ty mají rozdílné tvary a způsoby ukládání pozůstatků. Napříč všemi kontinenty lze nalézt tyto společné charakteristické znaky pohřebišť.

V různých zemích se však obraz hřbitovů liší. Podívejme se, jak vypadají moderní hřbitovy v Americe, západní Evropě, zemích postsovětského bloku a v České republice.

2.1 Amerika a západní Evropa

Americké hřbitovy jsou společným místem protestantské kultury (Novikova, 2008). V Americe nikdy nebyl problém se sémiotikou hřbitovů, protože protestantská kultura je ve svých požadavcích na hřbitovy extrémně asketická. Podobný přístup nacházíme na hřbitovech západní Evropy. Hlavní věc je zachování vzpomínky na člověka, a nikoli dodržování tradic. Jedná se o sterilní, hygienický, možná nudný, ale racionální přístup. Jedním z rysů amerických a západoevropských hřbitovů je vstupní brána. Velmi promyšleně to znamená skutečnost, že opouštíte jeden svět a vcházíte do světa jiného. Hřbitovy mají obvyklé malebný výhled. Zámysl toho je takový, že světský život zůstává za branami a člověk vstupuje do prostoru, kde může meditovat, dostat se do kontaktu s duchovností a soustředit se. Z velké části na náhrobkách nejsou zobrazeni zesnulí, nenacházejí se zde žádné fotografie ani portréty vytesané do kamene. Na náhrobku jsou hlavně psány identifikační informace o zesnulém, často se také vyskytují nápisy, jako je "otec", "matka", "syn" nebo "dcera". To je důvod, proč při návštěvě západních hřbitovů nevystává dojem „města mrtvých“, kde se na vás z každého náhrobku dívá nebožtík. Návštěva takového místa spíš připomíná procházku krajinářským parkem. Hroby samy o sobě nemají obdélníkový tvar, nejčastěji jde o náhrobek stojící vzpřímeně, méně často malý pomník, někdy jen malá kamenná deska mezi trávou. Na hrobech nejsou prakticky žádné květiny ani věnce. To vše v kombinaci s přísným, doslova geometrickým uspořádáním a pečlivostí dává americkým hřbitovům estetický vzhled.

Stejně jako v Americe se hřbitovy západní Evropy zaměřují na vytváření a udržování především rodinných hrobů, což umožňuje efektivní a racionální využívání země. Kolumbária a krypty postavené jako zdi na hřbitovech způsobují, že vypadají jako městské bloky - moderní architektura a vždy uklizené a dobře upravené pozemky.

Zajímavým faktem je, že mnoho Američanů často neříká hřbitovům „hřbitov“. Říkají jim „pamětní parky“. V pamětních parcích je po celé zemi věnována mnohem menší pozornost smrti a z velké části kráse, paměti a životu (Strelets, 2013).

Je třeba poznamenat, že hřbitovy západní Evropy a Ameriky jsou obecní, ale soukromé společnosti často zajišťují jejich činnost, provádějí pohřební služby a vykonávají terénní úpravy. Pracují po dohodě s obcí a provádějí celý komplex hřbitovních prací. A protože lidé v USA mají vysoké právní vědomí na individuální úrovni, ve své podstatě nevyskytuje vandalismus.

USA, Boston, obr. č. 12

USA, Boston, obr. č. 13

USA, New York, obr. č. 14

2.2 Státy postsovětského bloku

Abychom pochopili, jak pohřební sféra ve východní Evropě nabrala svou současnou podobu, je třeba si připomenout, jak to bylo s pohřbem v Sovětském svazu. Ruské carství a později Ruská říše byly státy, ve kterých náboženství hrálo jednu z hlavních rolí, což předpokládalo přísné tradice v pohřební sféře (Filippova, 2009). V první polovině dvacátého století se na místě bývalé Ruské říše objevil nový stát SSSR - Svaz sovětských socialistických republik. Pohřeb byl stále nazýván pohřbem, ale samotný rituál se radikálně změnil - nová ideologie zcela překreslila způsob života a myšlení občanů. Náboženské pohřby vypadaly v nové zemi jako cizí v zemi, kde už neexistovalo žádné náboženství, a tak se pohřeb stal jedním ze „socialistických obřadů“ (Lebina, 1999). Ve 20. letech 20. století byly všude v SSSR církevní hřbitovy vyloučeny. Náhrobky byly přemístěny na jiná místa a pozůstatky i popel byly znovu pohřbeny na jiná místa. Další ovlivňující záležitostí bylo, že 90% hřbitovů středního Ruska během druhé světové války bylo zničeno. A téměř všechny hřbitovy, které nyní vidíme na území východní Evropy, jsou hřbitovy nové doby. Je to z řady počtu důvodů, včetně různých sovětských vlivů - migrace, přemístění, urbanizace, oddělení od rodin atd (Gigolaeva, 2019).

Pokud budeme hovořit o metodách pohřbu, otázky týkající se kremace byly vzneseny v carském Rusku ještě v době před revolucí v roce 1917. Již v roce 1909 komise speciálně vytvořená pravoslavnou církví sestavila „Poznámky o pálení mrtvol z pohledu pravoslavné církve“, které uvádějí, že „...nejpřirozenějším způsobem pohřbu je odevzdat mrtvolu zemi, zpopelňování mrtvol je přinejmenším svévolností odporující vůli Boží“ (Kashevarov, 1999). Po revoluci se bolševici rozhodli s těmito myšlenkami definitivně skončit a nemilosrdně s nimi bojovat. Ještě nikdy nikdo v ruských dějinách nemluvil o kremaci tak nadšeně a s takovým nátlakem. Citujeme z memoranda architekta S. Gruzenberga ke Zdravotní komisi ze dne 2. ledna 1919: „Hřbitovy jsou podřízeny náboženským organizacím a kultům, což odporuje moderní myšlence svobody svědomí.“ Výhody kremace však podle Gruzenberga byly zřejmé, protože „třídy obyvatelů jsou vyrovnány a místa pohřbení jsou stejná pro všechny“. Kremace, kterou prosazovala nová vláda, měla zpočátku výlučně ideologický význam a obsadila zvláštní místo v systému bolševických hodnot. Spolu s tím byly podporovány správné a progresivní komunistické „rudé“ pohřby, které přitahovaly velké množství zvědavých lidí „kteří přišli vidět, jak komunisté pochovávají své kamarády, bez kněze a smutečního zpěvu, bez vzpomínek a pláče.“ Noviny těchto let zanechaly důkazy o tom, jak pohřby probíhaly. Obřad byl spíše slavnostním průvodem: „hudebníci šli vepředu, pak nesli členové Komsomolu nesli červenou rakev a následovali komunisté s vlajkami.“ Určitě to byl revoluční bolševistický symbolismus: rakev červené barvy, červené pásky na rukávech, rudé vlajky. Hlavním mottem té doby bylo „ani jediný kněz, ani jediná ikona, ani jediná modlitba, ani jediný kříž“ (Gigolaeva, 2019). „Krematorium je katedra bezbožnosti“ - v rámci tohoto sloganu vyhlásil v roce 1920 časopis „Revoluce a kostel“ soutěž o návrh prvního krematoria v tehdejší

Ruské republice. Takovýmto způsobem se bolševici pokusili úmyslně nahradit pohřební rituály nějakými jinými praktikami nebo je úplně zničit (Lebina, 1999).

Vyloučení historických tradic ruského lidu z jejich paměti však nebylo tak jednoduché. Výsledkem bylo, že již ve druhé polovině 20. století byly nové „progresivní pohřby“ byly směsí pověr, náboženských tradic a nových socialistických praktik. Přestože bolševici aktivně propagovali kremaci, většina obyvatelů byla stále nakloněna tradičnímu způsobu pohřbu, a proto se hřbitovy proměnily v jakýsi chaos z kolumbárií, oplocených hrobů s dřevěnými kříži a těžkými žulovými pomníky (Gigolaeva, 2019). Dá se říci, že ve 20. století uvnitř hřbitovních prostorů vznikl vlastní styl a vlastní hierarchie.

První věcí, která přitahuje pozornost na východoevropských hřbitovech, jsou ploty, které ohraničují téměř každý hrob. Ploty se objevily jako spontánní iniciativa téměř nedávno, asi před 100 lety. Tento jev nejdříve náležel jen hrobům, kde byli pochováni šlechtici. Pak ve druhé polovině 20. století se objevil i další důvod, proč takřka každý hrob byl oplocen, neboť ve městech v té době existovaly určité problémy související s volným místem na hřbitovech a s tím spojený zmatek v určování vlastnických vztahů mezi majiteli pozemků. Tato historická doba se vyznačovala stěhováním obyvatelů z menších měst do větších, tudíž lidé opouštěli vesnice a hřbitovy zarůstaly porostem, a tím bylo zcela zapomenuto místo pohřbení. Protože právní vědomí bylo vždy mezi obyvateli východní Evropy velmi nízké, lidé začali těmito ploty ohrazovat hřbitovní pozemky zakoupené od státu. Ačkoli z právního hlediska nic neznamenají, je zde i symbolická funkce: plot označuje „zde je to moje“ a „zde je někdo jiný“. Dále se vědomí obyvatelů východní Evropy setkává s lidovými pověrami a přežitky, podle kterých je „plot“ (v archaickém folklóru) tím, co chrání tento svět před světem druhým (Gigolaeva, 2019). Jejich soukromý svět od světa cizího. Vesnici od lesa. Tím se stává velmi zajímavým rudimentem oživení archaické tradice.

Rusko, Kemerovo, obr. č. 15

Rusko, Moskva, obr. č. 16

Rusko, Naberezhnye Čelny, obr. č. 17

Druhou věcí je rozmanitost náhrobků, křížů, umělých květinových ozdob. Kříž je hlavním symbolem křesťanské pravoslavné víry. Jeho umístění na hrob je primárně odkazem na evangelium: přijetím smrti na kříži byl Ježíš schopen zachránit duše lidí, kteří byli v pekle, a otevřel cestu ke spáse všem živým. Kříž na

hrobě je symbolem Kristova vzkříšení a nadějí na věčný život (Zhikharev, 2001). Na hřbitovech ve východní Evropě se funerální plastika objevuje jen zřídka, protože není pravoslavnou církví vítána.

Třetí zvláštností na východoevropských hřbitovech jsou lavičky. Při úpravě hrobů je obvyklé nejen zakládat náhrobky osazovat okrasnými rostlinami, ale nedílnou součástí konstrukce hrobů tvoří také stoly a lavice. V Rusku, na Ukrajině, v Bělorusku a v Moldavsku stále existuje pohanská tradice smuteční hostiny, tj. obřadu prováděného na památku zesnulého, jehož hlavním úkolem je společné stolování uspořádané příbuznými v domě zesnulého či na hřbitově, a to bezprostředně po pohřbu, ale i v určité dni po pohřbu - na 3. den, 9. den, 40. den a po roce. (Zhikharev, 2001). Stolek a lavice, i když nepatří k povinnému vybavení hrobů, jsou na hřbitovech docela běžnými atributy.

Moderní východoevropské hřbitovy jsou velmi rozmanité. Častěji je jejich vzhled velmi neestetický. Území samotných hřbitovů jsou obrovská, uspořádání a podoba hrobů jsou chaotická. Z hlediska nedostatku místa se tak velmi často nová pohřbení provádějí blízko stávajících hrobů, občas tak návštěvníci musejí prolézat přes hroby.

Většina obyvatelů těchto států se často bojí chodit na hřbitovy. V jejich chápání není hřbitov přijatelným veřejným místem, neboť není vhodným pro časté trávení času, jak z hlediska estetického, tak i podle lidových pověr. Proto tam lidé chodí maximálně jednou nebo dvakrát ročně, a to pouze za účelem údržby hrobů svých blízkých.

Rusko, Perm, obr. č. 21

Rusko, Savino, obr. č. 22

Rusko, Omsk, obr. č. 18

Ukrajina, Kyjev, obr. č. 19

Bělorusko, Minsk, obr. č. 20

Ukrajina, smuteční hostina na hřbitově, obr. č. 23

2.3 Střední Evropa a Česká republika

Hřbitovy střední Evropy jsou velmi podobné hřbitovům Evropy východní, avšak můžeme objevit určité odlišnosti.

Na rozdíl od východní Evropy jsou tradiční střeoevropské historické hřbitovy zastoupeny v individuálních a rodinných hrobkách obvykle zdobených sochami a (nebo) otevřenými sloupovými halami. Počet takových hrobek je v současné době nepatrný a většina z nich je udržována pouze jako historická památka.

Částečně dochované jsou kamenné náhrobky se sochařskými kompozicemi, zejména pokud jsou spojeny s hroby významných osobností. Další podobné náhrobní kameny mohou být demontovány na všeobecných základech, pokud nejsou řádně udržovány nebo jejich údržba není proplacená příbuznými. Počet těchto náhrobků je také malý (netvoří více než 5 %), ačkoli mezi nimi jsou i funerální plastiky postavené teprve nedávno (Schreiner & Morozov, 2019).

Kamenné náhrobky představují v posledních 50 letech zbylých 95 %. Většina z nich je vyrobena z různých druhů kamene (mramor, žula, vápenec) a mají různé tvary od geometricky pravidelných (obdélník, čtverec) až po fantazijní. Některé z nich nemají žádné znaky konfesijní příslušnosti. Na hřbitovech často najdete výzdobu tradiční spíše pro východoevropské regiony hrobů. Zahrnuje věnce, květiny (často umělé), svíčky (Schreiner & Morozov, 2019).

Před tím, než přistoupíme k posuzování a analýze jednotlivých českých hřbitovů, musíme se podívat na procentuální poměr inhumací a kremací ke stanovení tendence v konkrétní architektonické kompozici hřbitovů.

Procento věřících v České republice je dnes extrémně nízké, náboženské pohřby jsou stále vzácnější a kremace se stala tak populární, že je v současné době považována za hlavní způsob pohřbu (podle dat organizace The Cremation Society od roku 2019 v ČR je spáleno přibližně 80% zesnulých), pohřeb do země a obřad jsou považovány za doplňkové služby. Značné rozdíly však můžeme zaznamenat mezi územím Čech a Moravy. Zatímco v Čechách s každým rokem narůstá více tendence spalování, na Moravě z důvodu většího procenta věřících křesťanů je populárnější naopak inhumace, což má určitý vliv na úpravy celých hřbitovů a hrobů (Šonský, 2002). Tady je důležité uvést vyvoj kremace v Evropě, která do značné míry ovlivnila pohled na pohřbívání v České republice.

Teprve v roce 1869 se byka křesťanská středověká tradice přísné inhumace přerušena uvedením v platnost nového italského zdravotního zákona, který jako první v křesťanském světě povolil spalování zesnulých v krematoriích a již o dva roky později bylo v Miláně postaveno první krematorium (Hupková, 2012).

Do Čech se myšlenka pohřbívání žehem dostala z Itálie přes Německo. První tzv. Společnost pro spalování mrtvol vznikla v Čechách v roce 1899. Druhým podobným institutem byl pražský spolek Krematorium, který vznikl v roce 1909, a jeho prvním předsedou byl dramatik J. Kvapil. S jeho jménem je také spojeno vydání nejkratšího zákona č. 180/1919 Sb. o fakultativním pohřbívání ohněm, přijatého po vzniku Československé republiky 1. dubna 1919. Obsahoval pouze dva paragrafy a dvě věty:

§ 1 – Pohřbívání ohněm jest povoleno,

§ 2 – Provedením zákona je pověřen ministr veřejného zdravotnictví ve srozumění s ministrem vnitra a spravedlnosti.

To znamená, že uplynulo teprve 100 let od roku, kdy byl v tehdejší Československu přijat zákon, který legalizoval zpopelňování zesnulých a díky kterému vznikly dnes již ikonické stavby moderní architektury jako například krematorium v Brně, Liberci nebo Pardubicích.

Spálení těla v krematoriu a následně pouhé vyzvednutí popela a bez obřadního rozloučení se v současné době stává běžným (Unger, 2006). Stále častěji také dochází ke smutečnímu obřadu pouze mezi blízkými bez účasti širšího příbuzenstva. Pohřeb tak probíhá v tichosti a je skryt před okolním světem. Smrt nijak výrazně nenaruší běh všedního dne společnosti. Z tohoto důvodu je třeba počítat s velkým procentem zastoupení urnových hrobů (až 70 %) a 30 % ploch pro klasické hroby na českých hřbitovech.

V České republice je na hřbitovech reprezentována rozmanitost úprav a stylů. Na mnoha hřbitovech lze nyní pozorovat přechod od starých částí hřbitova k novým. V těchto částech hřbitovů dochází ke kontrastu mezi původními staršími odděleními a novějšími částmi. Hřbitov je místem s vlastní historií, jak již bylo zmíněno dříve, která je však stále dotvářena. Z hygienických důvodů jsou zde umísťovány stromy a zeleň, která jednak slouží ke správnému provětrávání hrobů a procesu rozkladu, ale vytváří taktéž uklidňující atmosféru. Hroby se nacházejí v těsných uspořádáních a snadný pohyb je možný pouze po vyznačených komunikacích. Další nezastupitelnou roli zde hrají květiny, které reprezentují střeoevropské hroby.

ČR, Pardubice, hřbitov Svítkov, obr. č. 24

2.4 Problematika soudobých evropských hřbitovních prostorů

Hřbitovy různých zemí a národů mají svá specifika a souhrn všech hřbitovních prvků tvoří jejich estetiku, jakož i formy uctívání a vyjádření úcty mrtvým. Jedním z problémů soudobých hřbitovů jsou jejich vizuální charakteristiky. Gradace utilitárního pohledu na architektonickou kompozici hřbitova je dobře viditelná na příkladu evropských zemí směřujících z východu na západ. Například ve východní Evropě, zejména v zemích postsovětského bloku, se i přes dostatek městského a příměstského prostoru, na hřbitovech vytvářejí zvláštní oplocené parcely, které jsou mezi sebou tak těsně ohrazeny, že mnohdy není ani možné projít mezi dvěma sousedními náhrobky. Charakteristickým rysem východoevropských hřbitovů jsou také stovky umělých květin na hrobech a ozdob jedovatých barev. Hřbitovy vypadají neesteticky, vše je nahromaděné, nestrukturované a neupravené. Co se týká České republiky, situace je podobná, ale lze zde zaznamenat vliv Západu. Hroby na hřbitovech již postrádají ploty, ale i tady se také můžeme setkat s tendencí zdobit hroby umělými květinami, věnci, svíčkami. Hřbitovy mají nejčastěji omezený prostor a hroby se tísní vedle sebe.

Například v Německu, Anglii, Belgii, stejně jako v jiných zemích západní Evropy je na hřbitovech jasně viditelný západní pragmatismus (Schreiner & Morozov, 2019). Hřbitovy jsou obecně prostorné a uspořádané, existují linie a řady, architektonické komponenty se vyjadřují ve stejnorodých tónech. Z toho můžeme vyvodit, že hřbitovy západní Evropy a Ameriky jsou nejnádhavnější a nejestetičtější s ohledem na specifickou zemi v jejich tendenci k minimalismu.

Dalším problémem je vandalismus. Podle Khomyakove (2019) tato forma destruktivního chování určité části obyvatelů se bohužel objevuje ve většině evropských zemí. Objekty vandalů na hřbitovech se nejčastěji stávají náhrobky, rodinné hrobky a krypty, ve vzácných případech samotné hroby. Důvody ničení, rozkrádání nebo poškozování majetku mohou být zcela odlišné, vznikají na základě náboženské diskriminace, finančních potíží nebo mohou být formou deviantního chování, ale vždy jsou jednoznačné: jedná se buď o nemorálnost, nebo o sociální problém (Khomyakova, 2019).

Dále můžeme za jeden z nejnádhavnějších problémů soudobých hřbitovů označit problém kapacity hřbitovů. Efektivní státní správa má zajistit plný a profesionální rozvoj všech sfér společnosti. Navíc by hospodářský rozvoj neměl narušovat a zpochybňovat sociální a duchovní hodnoty lidí. Na světě je dnes jedním z nejnádhavnějších problémů nedostatek místa pro pohřbení lidí. Tento problém je velmi specifický a mnohostranný a musí být brzy bezpodmínečně vyřešen. Hřbitovy tvoří rozlehlé území, k samotnému pohřbívání patří i četné rituály, a tak se z pohřebních služeb stává výhodný byznys. Ke každému hrobu je průměrně přidělováno nejméně 1,5 až 3,6 metrů čtverečních půdy - jedná se o zásadní údaj (Vejroch,

1997). Křesťanská víra trvá na pohřbení zesnulých pouze do země. Některé hřbitovy dosahují svou plochou dokonce několika hektarů. *Výsledkem je však metamorfóza: přemýšlíme o člověku, který již opustil tento svět a pokoušíme se pro něj udělat vše, ale vůbec nemyslíme na ty, kteří na této zemi budou stále žít.*

Ukazuje se, že státy za účelem zvýšení infrastruktury pro společnost budou muset budovat hustou zástavbu a proto kácet lesy - zdroje kyslíku, zajišťujícího život, a tak paradoxně vytvoří nevhodné podmínky k životu. Nastávající situace by měla být v každém případě vyřešena, poněvadž lidé umírají každý den a pohřební procesy jsou neustálé.

Řešením této obtížné situace je stavba krematorií a propagace kremace. Krematorium z hlediska ochrany podzemních vod je nejhygieničtější způsobem pohřbívání. Škodlivé účinky klasických pohřbů na zdroje podzemní vody jsou mnohem větší, než se zdá. Změna základů tradic pohřbívání je proto nutností a popularizace kremace je prvním krokem na cestě ke změně.

Spolu s výše uvedeným, řekněme si narovinu, je tradiční pohřeb drahý. Průměrná cena pohřbu v České republice závisí na místě a způsobu, přítomnosti nebo nepřítomnosti pohřebního obřadu. Podle správy pražských hřbitovů zpravidla nájem hrobového místa hradí nájemce na dobu 10 let (hrob), 5 let (urnový hrob) nebo 20 let (hrobka). Výše nájmu na všech pražských hřbitovech činí cca 120 Kč/m² za rok. Nedílnou součástí platby nájmu je platba za služby s nájmem spojené, t.j. režijní náklady na údržbu hřbitova. Dále jsou náklady spojenými s výrobou nového hrobového zařízení, u běžných urnových hrobů lze počítat zpravidla s částkou od 20 tisíc Kč, klasický hrob (rám, krycí deska, pomník) se zpravidla pohybuje od 40 tisíc Kč, náklady na zřízení hrobky zpravidla přesahují 100 000 Kč. Nezapomeňme zde také na náklady spojené s obřadem, balzamováním nebo kremaci, v Čechách tato částka obvykle kolísá od 10 000 do 50 000 tisíc korun, například smuteční rozloučení a uložení do hrobu stojí 25 000 až 50 000 Kč (horní částka však ale může být daleko vyšší), smuteční rozloučení a kremace 20 000 až 40 000 Kč, kremace bez smutečního rozloučení stojí 10 000 až 15 000 Kč.

Z toho vychází, že náklady na pohřeb, pohřební služby a údržbu hrobů podle našich stávajících tradic leží na živých - příbuzných, přátelích a ve vzácných případech na státě. Tato nevyhnutelná finanční složka, která nutí příbuzné platit pohřební náklady, se vzdaluje od skutečných vzpomínek na zesnulého a nahrazuje je každodenními myšlenkami na náklady a s tím spojenými potížemi. V tomto smyslu lze inovace ve směru ekologických pohřbů považovat také za jakýsi protest proti společnosti, ve které za právo na „existenci“ musí platit dokonce i mrtví.

2.5 Zákony a právní normy

V České republice jsou hřbitovy regulovány podle zákona č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví a podle novely č. 193/2017 Sb. Tento zákon stanoví podmínky pro zacházení s lidskými pozůstatky, jsou zde také zakotvena práva a povinnosti související s provozováním pohřební služby, prováděním balzamování a konzervací lidských pozůstatků a s provozováním krematorií a pohřebišť. V právních aktech jsou také zakotveny sanitární a hygienické požadavky, v nichž jsou stanoveny: odlehlost od obytné zástavby, charakter půdy a tak dále. Jako pohřeb zákon definuje uložení těla v rakvi nebo popela v urnách do země nebo do kolumbária (případně hrobky). Tělo v rakvi lze uložit pouze na veřejném nebo neveřejném hřbitově. Nakládání s urnou (resp. popelem) je volnější, ale nesmí dojít k omezování práv dalších pozůstalých nebo ohrožení veřejného zdraví. Zákon nestanoví zákaz alternativních inovačních způsobů pohřbívání či ukládání zpopelněných pozůstatků v recyklovatelných urnách do země.

SHRNUTÍ

Hřbitovy v městském prostoru bezpochyby hrají zvláštní roli: objevují se téměř souběžně se samotným městem, na jedné straně mají funkci kolektivní paměti a na druhé straně odrážejí transformace a sociální procesy probíhající v naší společnosti (Genning & Borzunov, 1975)

Avšak pokud shrneme zmíněné národy, země, kmeny, jejich historickou periodizaci, můžeme s jistotou říci, že pro každého člověka žijícího na zemi, tehdy nebo nyní, smrt byla pokračováním života, po ní začínal život posmrtný. Ztělesněním toho záhrobního života je hřbitov, jeho vzhled, podoba a forma. S tím je spjato, že v lidovém myšlení představoval hřbitov nejen posvátné místo, ale také místo magické. Magickou silou disponovalo vše, co s hřbitovem mělo nějakou spojitost. Hřbitovní prostor v lidech staletími vyvolával úctu a vzrušení. Středověké anonymní hroby se proměnily v označené, avšak mnohé tradice byly pozapomenuty. Místa uložení zemřelých se v průběhu staletí také měnila, což jde ruku v ruce s rozdílným nahlížením na fenomén smrti. Hřbitovy v těsné blízkosti kostela vystřídaly z hygienických důvodů hřbitovy na okrajích měst, tímto se vzdálily centru města, což mělo za následek větší fyzické oddělení světa živých od světa mrtvých (Aries, 1977). Hřbitov, který se dnes nachází ve městě, existuje jen v tom případě, pokud se stává historickou památkou. Umírání a smrt však patří k našim současným životům stejně tak nevyhnutelně, jako tomu bylo v pravěku i středověku. Proto přijmeme tento fakt.

Dnešní hroby přestaly symbolizovat naději na zmrtvýchvstání, pro většinu lidí je smrt asociována s bolestí a strachem, a proto se taková místa jako hřbitov často nenavštěvují, protože vnímání tohoto místa je z větší míry dramatické a často depresivní. Estetická percepce samotného prostoru dělá hřbitovy místem pouze pro mrtvé, stávají se spíše místem vzpomínek na zesnulé, v některých západních státech však dokonce i prostorem procházek a relaxace. Existují však zřejmé pragmatické problémy spojené s hřbitovy. Přelidnění ve velkých městech a nedostatek míst na hřbitovech, jejich růst a rozšíření, drahota pohřebních služeb, to jsou obtíže, se kterými se setkává moderní společnost a které musí být řešeny nevyhnutelně.

Na závěr se nabízí otázka, jak se přístup ke smrti a ke hřbitovním prostorům bude vyvíjet dál?

Figures in **Black** = 2018 % rates
 Figures in **Red** = 2017 % rates
 (or last available figure)

More information on following pages
 Limited information on miscellaneous listing

International Statistics 2018

Mezinárodní křemáční statistika, obr. č. 25

4 RÁJ NENÍ NA ZEMI?

Moderní společnost se však začíná potýkat s určitými problémy, jako je například nedostatek prostoru na hřbitovech, jejich expanze ve velkých městech, zanedbání starých hrobů, vandalismus, hygienické požadavky na organizaci nových pohřebišť a v budoucnu je možné předpokládat značné environmentální problémy spojené s přelidněním, odpovídající úmrtností a výše uvedeným nedostatkem místa.

Problém přelidnění již existuje a v budoucnu bude ještě naléhavější. Bude-li člověk znečišťovat přírodu, bude-li se pouze pachtit za materiálními hodnotami a ničit všechno kolem sebe, zničí nakonec sebe samého. Města se promění v hřbitovy. V mnohých státech, zejména v jejich větších městech a metropolích problém nedostatku místa na hřbitovech již dnes vytěsňuje způsob pohřbení do země a nahrazuje ho kremací. Například v současné Moskvě s počtem obyvatelů téměř 13 milionů existuje 71 hřbitovů, ale pouze šest je otevřeno pro nové pohřby.

Někde se stává, že ani za žádné peníze si člověk nemůže místo na hřbitově koupit, protože není. Město je neustále nuceno vykoupit více nových území z regionů. Spolu s růstem města staré hřbitovy, které byly donedávna na jeho opuštěném okraji, postupně začínají být po obvodu obklopeny obytnými budovami (Hupková, 2012).

Druhým argumentem je otázka ekologičnosti inhumace. Podle organizace Cremation Society si dnes téměř 50% lidí po celé Evropě vybere tradiční způsob pohřbení, týká se to především států s převládajícím množstvím věřících obyvatelů. Jak zkrátka probíhá inhumace v moderní rituální praxi? Začíná to balzamovacím procesem, kdy jsou z těla vyčerpány tekutiny a jsou nahrazeny formaldehydní směsí, která pomáhá chránit tělo a dává mu realistickou barvu. Potom se tělo umístí do rakve, na jejíž výrobu je potřeba velké množství dřeva, které je často potaženo toxickými oleji a laky, které mají nepříznivý vliv na ekosystém Země. Kterýkoliv biologický organismus vylučuje při rozkladu některé toxické látky, jejichž průnik do životního prostředí je nebezpečný jak pro lidi, tak pro přírodu, a z toho důvodu je například ve většině měst zakázáno pohřbívání domácích zvířat (Zhikharev, 2001). Podle americké studie organizace Greensprings Natural Cemetery Preserve z roku 2011 při inhumaci do prostředí spolu s těly pohřbíme asi 10 milionů metrů dřeva, 2700 tun mědi a bronzu, 104 tisíc tun oceli a cca 3,5 milionu litrů balzamovacích tekutin, jejichž základem je formaldehyd, dále také neurčité množství zinku, olova, rtuti a jiné syntetické materiály.

Dalším důležitým bodem je, že se popularita kremace v posledních desítkách let výrazně zvýšila. Ve střední Evropě tvoří kremace v roce 2018 maximální procento z celkového počtu pohřbů, a to v České republice 83,07%. Ve Velké Británii je zpopelněno 78,19% zemřelých, v Dánsku - 83,9%, ve Švédsku 85%. V Asii je lídrem Japonsko: 99,97%. Ve Spojených státech a Kanadě působí cca 3388 krematorií. Ve Velké Británii bylo postaveno téměř 300 krematorií, 27 v České republice, 164 v Německu, 1745 v Číně, 1405

v Japonsku (The Cremation Society, 2018). Rozšířený výskyt kremace ve světě se vysvětluje tím, že z hlediska hygienických norem a úspory půdy je kremace považována za optimálnější způsob, jak zlikvidovat pozůstatky (Strelets, 2013). Domnívá se, že tento způsob pohřbívání je to jednodušší, levnější a šetrnější k životnímu prostředí. Kremace se však v posledních desetiletích stala předmětem stále tvrdší kritiky ekologů.

Předpokládáme, že kremace je efektivním způsobem likvidace pozůstatků. Ale uvědomme si, že kremace ničí naši příležitost vzdát náležitým způsobem náš dluh Zemi po naší smrti. Procesy, které přeměňují těla v popel, jsou velmi energeticky náročné, znečišťují ovzduší a působí na změnu klimatu. Podle organizace BBC se například ve Spojených státech uvolňuje do atmosféry během kremace téměř 300 000 tun oxidu uhličitého ročně. Nejhorší na tom je, že poslední věcí, kterou většina z nás dělá na Zemi i posmrtně, je intoxikace planety. A změna tradic pohřbu je jedním z malých kroků, které může lidstvo udělat vstříc své budoucnosti. Přezkoumání zvyků pohřbívání je proto nutností.

Člověk a příroda jsou neoddělitelně spjatí. Budoucnost je možná pouze za předpokladu, že člověk bude žít v symbióze s ní, bude směřovat každý ze svých činů v její prospěch, a tak v důsledku toho ve prospěch sebe samého a zároveň i budoucích generací.

Čína, Hong Kong, vertikální hřbitov, obr. č. 26 a obr. č. 27

5 INOVAČNÍ SMĚRY V POHŘEBNÍ PRAXI

V posledních desetiletích došlo téměř všude v kontextu globálních inovací k významným proměnám v sociokulturní sféře, které se týkají nejen každodenních domácích praktik, ale také i základních rituálů, které doprovázejí a formují životní cyklus, např. narození, plnoletost, manželství, smrt a pohřeb (Schreiner & Morozov, 2019). Z této řady byl vždy nejkonzervativnějším komplex pohřební, který po dlouhé historické období opakovaně úspěšně odolával tlaku kulturních transformací (Starkova et al. 1983). Avšak v průběhu minulého století tato oblast rituálu prošla vážnými změnami, dokonce i v těch kulturních oblastech, které jsou považovány za baštu konzervatismu. Je zřejmé, že pro tento účel existují zcela objektivní předpoklady, a to včetně trendů zaznamenaných na světové úrovni, které souvisejí s ochranou životního prostředí a racionálním využíváním přírodních zdrojů. S nárůstem populace na Zemi v souvislosti s tendencemi k inovacím zástupci služeb v rituální sféře aktivně nabízejí nové metody pohřbu a formáty pohřebních rituálů. Některé z nich jsou v našem chápání tradiční, jiné lze nazvat exotickými. Z velké části všechny inovace tohoto typu zahrnují zavedení moderních technologických a ekonomických výkonů s cílem vytvořit několik desítek nových způsobů, jak nově udělat něco velmi starého - vybudovat hřbitov. Vytvoření hřbitova ovšem i dnes není jen způsobem řešení naléhavé sociální otázky, ale také i vymezení hranic mezi světem živých a světem mrtvých pomocí hmotných a symbolických bariér.

Odklon od náboženských tradic, rozvoj komerčních pohřebních služeb po celém světě a technologické inovace již významně změnily smrt a pohřby v rozvinutých zemích. Několik uplynulých desetiletí rostla popularita kremaci, ekologických pohřbů a vzrostlo hledání nových, modernějších metod tradičních pohřebních obřadů a není pochyb o tom, že se to bude rozvíjet ve stejném duchu i nadále (Schreiner & Morozov, 2019). Již dnes existuje mnoho možností ekologického pohřbívání, které lidem nabízí způsoby, téměř neškodné pro přírodu, aby se tak vrátily zpět do cyklu života na Zemi. Jedná se například o lesní hřbitovy, kde se keře a stromy pěstují v zemi s uloženým popelem zesnulého za použitím biologických rozložitelných uren nabízených pohřebními obchody, dále také resomace (technologie zrychleného rozkladu pozůstatků), promese (mražení a následující rozštěpení pomocí vibrace) atd.

Nyní na popularitě získávají popularitu zelené pohřby, které budeme v této části práce zkoumat. První zelené hřbitovy, kde pozůstatky zemřelých hnojí kořeny stromů v parcích, a dokonce i lesích, se objevily v Severní Americe a Evropě, avšak v započatém desetiletí mezi lídry v ozelenění v pohřební industrii míří Čína. Zde kvůli přemrštěnému nedostatku hřbitovních prostorů a extrémním problémům s životním prostředím vede stát bezprecedentní kampaň za zavedení zelených hřbitovů a ekologických pohřbů, což se projevuje nejen v organizaci takových míst, ale také v represivních opatřeních proti těm, kteří v rozporu s vládními směrnici i nadále pohřbívají mrtvé do země (Schreiner & Morozov, 2019).

Je však třeba si uvědomit, že snaha o inovace v této oblasti je způsobena především velmi jednoduchými pragmatickými úvahami o úspoře místa a zachraňování životního prostředí. Téměř ve všech zemích, kde za posledních několik set či tisíc let se praktikuje inhumace, dostatek prostoru buď končí nebo již skončil.

5.1 Environmentalismus

Environmentalismus je sociálně ekologickým hnutím, které se rozšířilo ve 20. století především v evropských a západních zemích, zaměřeným na posílení opatření na ochranu životního prostředí, jakož i na řízení sociálně-ekonomického rozvoje a potvrzuje potřeby transformace přírody v zájmu člověka. Studium různorodého vlivu vědeckého a technologického pokroku na biosféru je jedním z nejdůležitějších problémů naší doby. Konečným cílem takového zkoumání je chránit a zlepšovat životní prostředí pro blaho budoucích generací.

Hlavními problémy, na které se ekologové zaměřují, jsou snižování biologické rozmanitosti, globální oteplování, ozónové díry, kyselá dešť, likvidace radioaktivního odpadu, možnost jaderné zimy a porušování práv zvířat.

Ve většině vyspělých zemí světa existují Strany zelených, což poukazuje na to, že lidé se bojí o budoucnost svých dětí a o stav Země, která spolu s lidstvem tvoří celek, a proto za ni jsou zodpovědní. V tomto směru podnikají se takové kroky jako přechod výroby na bezodpadové technologie, zavedení alternativní energetiky a dopravy s rekuperačním brzděním (např. elektromobily), recyklace odpadů, čištění odpadních vod atd.

Podle dokumentu Státní politiky životního prostředí České republiky ve znění aktualizace roku je 2016 hlavním cílem zajistit zdravé a kvalitní životní prostředí pro občany, výrazně přispět k efektivnímu využívání veškerých zdrojů a minimalizovat negativní dopady lidské činnosti na životní prostředí, a to včetně dopadů přesahujících hranice státu, a přispět tak ke zlepšování kvality života v Evropě i celosvětově. Základním předpokladem pro úspěšnou realizaci Státní politiky životního prostředí ČR je odpovídající povědomí veřejnosti o životním prostředí. Zvyšování veřejného povědomí o významu ochrany životního prostředí a jeho udržitelném způsobu využívání vede veřejnost ke zvýšení kvality života.

Postuláty environmentalismu a koncepce ekologických pohřbů jsou nepochybně neoddělitelně spjaty. Každý rok jsou pohřbívány do země miliony lidí, což negativně ovlivňuje stav půdy, a proto také všechno, k čemu nám slouží. Spolu s populací planety roste i počet mrtvých, jejichž pohřbívání způsobuje nevhodnost půdy pro zemědělství. Lidé si často ani neuvědomují důsledky tradičních pohřebních praktik, které zasahují do naší přírody. Rituál inhumace je dnes obklopen mnoha dalšími prvky - pohřbíváme v dřevěných rakvích s ocelovými vložkami a balzamujeme těla toxickými tekutinami.

Podle dat americké organizace Population Reference Bureau na Zemi po celou dobu její existence žilo a zemřelo asi 107 miliard lidí. A kdyby alespoň 10% z nich bylo pohřbeno, jak je dnes obvyklé, každoročně by v půdě cirkulovalo neuvěřitelné množství nerozložitelných toxických látek. Problém

tradičních hřbitovů spočívá v tom, že poté, co se území stává místem pohřbů, již nelze tuto půdu použít k pěstování.

V pohřebním průmyslu se objevují nové trendy zaměřené na zachování ekologie a lidé postupně docházejí k závěru, že kremace je lepší než inhumace. Lidé mladší generace k této problematice přistupují promyšleněji a uvědomují si, že beton, ocel a chemikálie jsou jen stěží dobrým způsobem, jak uchovat památku zesnulého. Avšak v metodě kremace se mění pouze tvar urn, technologie spalování atd., což znamená, že se proces zlepšuje, ale podstata tedy zůstává stále stejná. Tradiční kremace nevrací svůj přirozený dluh přírodě, samotný proces spalování je velmi energeticky náročný, vzduch se tak či onak neustále znečišťuje a mění se následně klima.

5.2 Tendence k minimalismu

Trend k minimalismu se netýká pouze věcí. Představuje určitý způsob života: člověk si je vědom svých potřeb v různých oblastech a vlastní pouze to, co je skutečně potřeba. Postupné zbavování se materiálního přichází pochopení, že je čas na vyčištění i nehmotného: zbytečné vztahy, nesmyslné konverzace, opuštění stereotypů. Je to příležitost eliminovat zbytečné, aby se člověk mohl zaměřit na věci hlavní a důležité (Gasilin, 2017).

Na konci minulého století proběhla postindustriální revoluce kultury pohřbů a paměti, došlo k přechodu od standardních tradičních pohřbů k individuálnějším a zjednodušeným, pohřební obřady původně organizované rodinou zesnulých byly postupně svěřeny ve všech oblastech do péče služeb příslušných rituálních institucí. Péče o hroby v jiném městě, nebo dokonce v jiné části země je poměrně obtížná a velmi drahá záležitost, takže většina Evropanů v posledních letech volí kremaci (Schreiner & Morozov, 2019). To je mnohem levnější, protože urna zabírá méně místa na hřbitově a může být instalována v kolumbáriu. Pokud byl hrob dříve považován za ukazatel sociálního postavení člověka, dnes se Evropané snaží za pohřeb utrácet stále méně. Mnohem dražší se stává tradiční pohřeb do země a následná péče o takový hrob, takže popularita takových pohřbů klesá rok od roku.

Lze říci, že začíná dominovat postmoderní pohřební kultura s touhou po miniaturizaci, anonymizaci pohřbů. Trend směrem k minimalismu v rituální architektuře lze popsat jako gramotné modelování prostoru pomocí pouze nezbytných předmětů, vědomého odmítnutí nadměrné ozdoby hrobů, například umělých květin, plastových svíček a věnců. Tento trend je pozitivní jak z hlediska ekologie, tak i z pohledu soustředění se na vzpomínku o zesnulém, bez zbytečných rušivých atrap.

6 IDEOLOGICKÁ KONCEPCE PROJEKTU

Geneze smrti je podmíněna životem a život je umožňován smrtí

Helena Haškovcová

V každé zemi, v jakékoli společnosti, touha po progresu vyvolává vždy otázku, jak se vypořádat s tradicemi, které byly formulovány dříve. Pokrok samozřejmě přispívá k prosperitě společnosti jako celku a ke štěstí každého člověka, a to je přesně jeho podstata. Bezohledná vášeň pro všechno nové však vede ke ztrátě tradic. V zájmu modernizace jsou často ničeny historické budovy, zvyky a celkově kulturní dědictví. Odstranění zjevně zastaralých jevů je zcela opodstatněné, to však neznamená, že všechno staré je zbytečné a škodlivé. Navíc je velmi smutné, pokud je v důsledku ekonomické účelnosti likvidováno to, co má význam pro duchovní hodnoty lidí. Technologická cesta také vede k novým směrům ve způsobech pohřbívání. Zde je nejdůležitější volba takových metod, které by byly co nejšetrnější k životnímu prostředí, ekonomicky a prostorově úsporné, měly by mít určitou opodstatněnou pietní filozofii a v ideálním případě by měly přispívat přírodě a k zachování planety.

Víme však, že není nic složitějšího než změnit vědomí lidí. Pokud měníme způsoby pohřbů, vytváříme tak nové tradice. Ty se musí vyvíjet spolu s lidským vědomím, je proto nutné najít rovnováhu mezi technologickým vývojem a ekologií, vyřešit tento problém a zabránit vývoji scénáře, že ráj není na zemi. Právě toto je nutné, vytvořit ráj na zemi, ráj pro žijící. Evoluce vědomí by měla být zaměřena na to, jak budeme na planetě žít dále.

Z tohoto důvodu se musí pohřební tradice vyvíjet spolu s progresem, což je možné v tomto případě jen vzájemným přiblížením se vědy a náboženství k sobě.

V tomto diplomovém projektu je navržen další krok na cestě k optimalizaci pohřbů. Základem je hledání rovnováhy mezi tradičními metodami pohřbů a metodami alternativními, které pomůžou zachovat ideologickou a duchovní koncepci pohřbů. Podpořením tendence k minimalismu a environmentalismu v rituálních praktikách tak proveditelně a užitečně přispějeme valnou měrou k lepšímu životnímu prostředí. *Přesouváme-li starost o zemřelé na přírodu, investujeme do budoucnosti našich generací.*

6.1 Filozofie

Ve této diplomové práci navrhuji nové perspektivy přehodnotit tradiční pohled na hřbitov z a naplnit novým smyslem samotný proces kremace. Koncepce alternativního hřbitova je jednoduchá: vrátit se po smrti tam, odkud jsme přišli. Vytvořit les místo hřbitova. *Prach jsi a v prach se navrátíš*, čteme v knize Genesis (3, 19-19). Toto konstatování se týká podstaty lidského tvora, jeho fyzického těla. Po smrti tak

získá možnost zůstat součástí přírody a zanechat po sobě nejen kamenný náhrobek, ale i živý strom, který bude po mnoho desetiletí uchovávat vzpomínku na zesnulého. Taková organizace prostoru hřbitova by pomohla vyřešit výše popsané environmentální a estetické problémy, přivést společnost na novou úroveň smysluplnosti, přinést na svět nové filozofické rozjímání.

V průběhu času se takové hřbitovy promění v pamětní háje, z nichž bude mít prospěch celá naše planeta. Možná bude lepší nechat kvetoucí zahradu na Zemi, než vybudovat železobetonovou poušť. Vzpomínky na naše blízké tak budou žít v mohutných zelených stromech a nebudou uvězněny v šedém studeném kameni náhrobku. Postupem času se místo hřbitova objeví les, mezi sebou budou šumět stromy, na podzim bude padat listí a na jaře znovu ožít. Ptáci si postaví hnízda, bude bzučet hmyz, a tak každý rostoucí strom bude ztělesňovat kdysi žijícího člověka. Díky tomu uvidíme živou, silnou rostlinu, která má svou léčivou energii, to přesně znamená život po smrti. Každý z nás to pochopí jako dobré znamení, které poskytne energii pro život a inspiraci, bude zároveň pozůstalé podporovat v těžkých dobách. Takovým způsobem bude vývoj a růst osázeného stromu ztělesňovat po smrti člověka a pokračování jeho záhrobního života. Znovuzrození v rostlině. Strom žije - žije i duše zemřelého.

Vzdáváme hold přírodě tím, že zasadíme strom na počest zesnulého, čímž symbolizujeme vítězství života nad smrtí. Poté příroda poskytne na oplátku dává nám, našim dětem, ale i budoucím generacím čistý vzduch a zdraví.

Tradiční rodinné hrobky jsou bezpochyby také druhem hrdosti, a v tomto případě pozůstali mohou být hrdi na to, že spolu se svými zesnulými a se všemi inovátory, kteří tento projekt podporovali, vytvořili park a všichni lidé jim za to budou vděční. Představuje to svérázný druh mecenášství a přínos pro budoucí život. Znamená to dělat něco nejen pro sebe, ale udělat něco i pro ostatní lidi a budoucí generace. Díky tomu se vytvoří celá lokace, která bude využívána lidmi. Místo života, ne místo smrti. Prostor setkání a inspirace. Všichni zapojení do tohoto projektu budou hrdi na to, že udělali dobrou věc pro ostatní. Lidé si budou pamatovat zesnulého ne se slzami, ale s úsměvem a přeměnění hřbitov dříve považovaný za místo smutku a zármutku na místo života.

Ve svém návrhu se záměrně zbavuji jakéhokoli ducha přítomnosti atmosféry hřbitova, vylučuji náhrobky, tradiční dekorace, ozdoby z umělých květin a svíček. Žádné pomníky, kolumbária, umělé květiny a hrobové jámy. Lakoničnost a klid je v přírodě. Prostor takového lesa nebude mít žádné sociální dělení, ať už podle národností nebo náboženství, pohlaví nebo společenské třídy, všichni pohřbení, a tak obrození do stromů budou stejní. Stejně jako my všichni před tváří smrti. Proběhne faktická depersonalizace hrobů, které se vyvinou v místo vzpomínek, ve svérázný přírodní memoriál.

IDEOLOGICKÁ KONCEPCE PROJEKTU

6.2 Životní prostředí

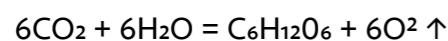
*Každý z nás dluží přírodě svou smrt
Sigmund Freud*

Člověk, stejně jako každý jiný živý tvor, je z biologického hlediska součástí přírody a ekosystému, a po své smrti tak či onak jí zůstává být. Když organická hmota v přírodě umírá, bakterie a mikroby ji přeměňují na úrodnou půdu. V moderním světě je tento řetěz přerušen a člověk, který se objevuje na světě a žije v něm, spotřebovává energii přírody, po smrti nic neodevzdává nazpátek a výměna energie se tak zastavuje. Opouštíme-li tradiční rituální praktiky, odevzdáme svůj dluh přírodě. Tímto způsobem myšlenka spojit popel zesnulých se sazenicemi stromů získává nejen filozofický charakter, ale také i environmentální, protože se jedná o opětovné shledání s přírodními cykly.

Pokud by každý člověk chápal, že každý takový projekt je zaměřen na zachování ekologie, vypadal by svět nyní jinak. Myšlenka vytvoření lesního hřbitova zapadá do jediné ekologické strategie pro rozvoj státu. Tento projekt je svérázným mikroekonomickým prvkem v globální ekologii, která se provádí v souladu s vládní politikou.

Naším cílem je poskytnout tradiční a dostupnou alternativu současného pohřbu - volbu, která bude respektovat vás a vaše blízké. Zelené pohřebiště nabízí příležitost vrátit něco zpět Zemi a životu, který z ní pramení. Takový pohřeb dává lidem, kteří si zvolili tuto možnost, zvláštní hrdost pomoci při obnově Země, která tak či jinak bude jejich věčným domovem.

Provedme malé výpočty. Podle organizace Matthews Environmental Solutions se během jedné kremaci v závislosti na spalovacím zařízení do ovzduší vypouští od 240 do 400 kilogramů oxidu uhličitého. Stromy - prakticky všechny rostliny - využívají energii slunečního světla a během fotosyntézy absorbují oxid uhličitý ze vzduchu a vodu ze Země. Během fotosyntézy stromy uvolňují kyslík do vzduchu. Kromě CO₂, který stromy zachycují během fotosyntézy, také pomáhají půdě zachytit značné množství uhlíku. Produkce kyslíku stromů se liší podle jejich velikosti. Podle studie Nowaka et al. (2006) mladé stromy s průměrem kmene 25 až 76 mm ve výčetní výšce 130 mm produkují během roku přibližně 2,9 kg kyslíku, stromy s průměrem kmene 230 až 300 mm - 22,6 kg O₂/rok, 460 až 535 mm - 45,6 kg O₂/rok, 685–760 mm až 91,1 kg O₂/rok a stromy větší než 760 mm až 110,3 kg O₂ ročně. Pomocí těchto dat můžeme spočítat, kolik CO₂ ročně spotřebuje vzrostlý strom. Pro výpočet použijeme vzorec fotosyntézy:

Ze vzorce je vidět, že počet molekul O₂ se rovná počtu molekul CO₂ (= 6) a také víme, že počet molekul se rovná počtu mol, to znamená, že látkové množství bude totožné u obou plynů: $n(\text{O}_2) = n(\text{CO}_2)$.

Dále můžeme vypočítat skutečné látkové množství CO₂, pokud známe látkovou hmotnost vyprodukovaného O₂ (110kg, pokud hovoříme o vzrostlém stromě s průměrem kmene 760 mm ve výčetní

výšce) a molární hmotnost molekuly kyslíku (32 kgmol⁻¹), to můžeme vyčíst tímto způsobem:

$n = m/M_m$, $n(\text{CO}_2) = m(\text{O}_2)/M_m(\text{O}_2)$, a proto $n(\text{CO}_2) = 110 \text{ kg}/32 \text{ kg} \times \text{kmol}^{-1} = 3,4375 \text{ kmol}^{-1}$, kde n - látkové množství, m - hmotnost látky, M_m - molární hmotnost. Znamená to, že $m(\text{CO}_2)$ se rovná $n(\text{CO}_2) \times M_m(\text{CO}_2) = 3,4375 \times 44 = 151,25 \text{ kg}(\text{CO}_2)$.

Z toho lze udělat závěr, že jeden vzrostlý strom ročně pohltí 151,25 kg oxidu uhličitého, což za pouhých pár let nahradí počet uvolněného CO₂ během jedné kremace. Kromě toho vypustí ročně do atmosféry 110,3 kg kyslíku. Takový jednoduchý výpočet je doplňujícím argumentem sloužícím ve prospěch koncepci alternativního lesního hřbitova.

6.3 Optimalizace nákladů ve prospěch přírodě

Všechno, co souvisí s hlubokými osobními prožitky a emocemi by mělo být osvobozeno od finanční závislosti. Člověk musí být ve své volbě svobodný a čím více nabývá pocitu svobody, čím méně má povinností, tím více začíná být otevřený něčemu novému a dobrému.

Smrt a pohřeb ve skutečnosti zůstávají pro člověka tabuizovaným tématem (Hupková, 2012), je jedním z hlavních zamlčených rituálů kultury, a když se s nimi přímo setká, pak často neví, jak jednat. Často lidé za okolností silného stresu, hoře, zármutku, pocitu ztráty a zmatenosti nevědí, co mají dělat. Mnozí tak na vrcholu svých emocí utrácejí značné prostředky, aby vzdali poslední hold zesnulému. Často si příbuzní zemřelého berou úvěry nebo si půjčují požadovanou částku, kterou si nemohou dovolit, a lidský zármutek je tak umocněn dluhovou zátěží.

Ve srovnání s tím, kolik stojí náklady na pohřební služby nyní, může být koncept ekologických pohřbů ekonomičtější, ale nikoli znehodnoceným ceremoniálem, což také přispěje k poptávce po této inovaci a bude stimulujícím faktorem pro prolomení stereotypů. To je jeden z dalších argumentů ve prospěch navrhovaného pohřebního scénáře. Pro srovnání, jak již bylo uvedeno výše, se náklady na tradiční pohřby mohou pohybovat od 10 000 Kč do 50 000 Kč a výše.

Pokud vezmeme v úvahu, že území alternativního hřbitova bude ve vlastnictví státu a není třeba platit za pronájem hrobového místa, pak se náklady rodiny zesnulého spočívají pouze v nákladech na kremaci a obřad, cenu sazenice nebo vysokokmenu a na nákladech spojených se samotnou výsadbou.

Při použití scénáře hřbitovů-lesů jsme osvobozeni od povinností údržby a péče o hrob a současně od pocitu viny, pokud již není možnost a síly platit za hrobové místo nebo se starat o hrob. Péči o zesnulého přebírá sama příroda. Použití koncepce představené v této diplomové práci dovolí snížit náklady rodiny ve srovnání s tradičními metody pohřbů, zachovat duchovní tradice a učinit krok k ochraně životního prostředí.

6.4 Principy, mechanismus, sortiment

Koncepce alternativního lesního hřbitova by měla využít ke svému ztvárnění stávající krajinu se všemi jejími součástmi jako je voda, terénní členitost, vyhlídky a přirozenou vegetaci. Kritériemi pro výběr území jsou nezastavěné plochy s přírodním nebo pěstebním způsobem využití, zóny mimo záplavová území a ochranná pásma, dobrá dopravní dostupnost, vzdálenost od velkých silničních magistrál.

Základní mechanismus pohřbívání spočívá v principu, podle kterého se popel zesnulých v speciálních rozložitelných bio-urnách ukládá ke kořenům sazenic stromů, které se pak vysazují do prostoru lesního hřbitova. Jednotlivá místa pro pohřbívání a vysazování stromů budou záměrně geometricky rozmístěna, což bude také umožňovat rozlišení území pohřebiště od okolní krajiny. Výsadby stromů úmyslně upravovány tak, aby z jedné strany byl přírodní charakter prostředí zachován a aby z druhé strany byl architektonickými a zahradnickými zásahy co nejvíce vystupňován. Princip návrhu spočívá v pečlivé práci s geometrií hřbitova a jemným zdůrazněním přirozených terénních linií.

Sortiment stromů vychází ze stanovištních podmínek zvoleného území. Druhá skladba nesmí narušit přirozený fytoecologický charakter stanoviště, je třeba vyloučit taxony nevhodné a zaměřit se pouze na domácí druhy dřevin. Krásu kompozice hřbitova by měly tvořit světlejší palouky, střídající se s plochami tmavších vysazených lesních porostů. Jedná-li se o travnatou plochu, je třeba zvolit vhodnou travní směs s ohledem na místní půdní a klimatické podmínky a též na využití plochy. Směs pro trávník musí mít zejména takové vlastnosti jako pevný a pružný drn odolný vůči sešlapu a dobré regenerační vlastnosti. Výsadbou stromů a výsevem trávníku avšak péče nekončí. Dle zvoleného druhu stromu se musí v pozdějších letech počítat s pravidelnou kontrolou a následnými prořezávkami.

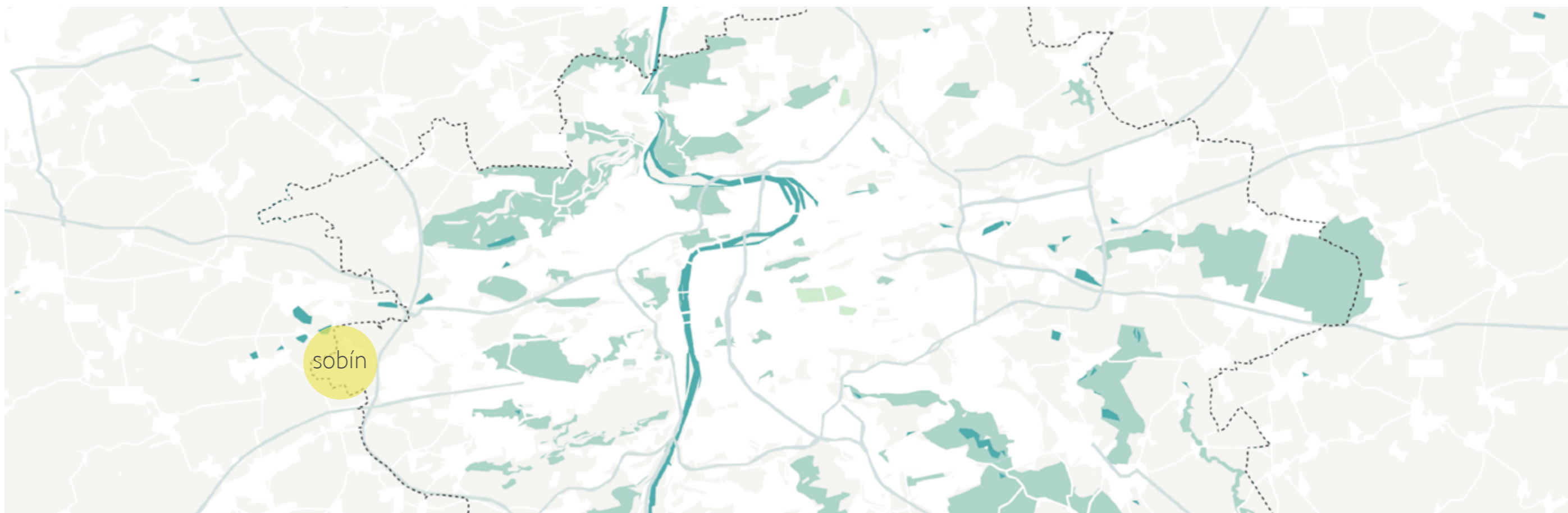
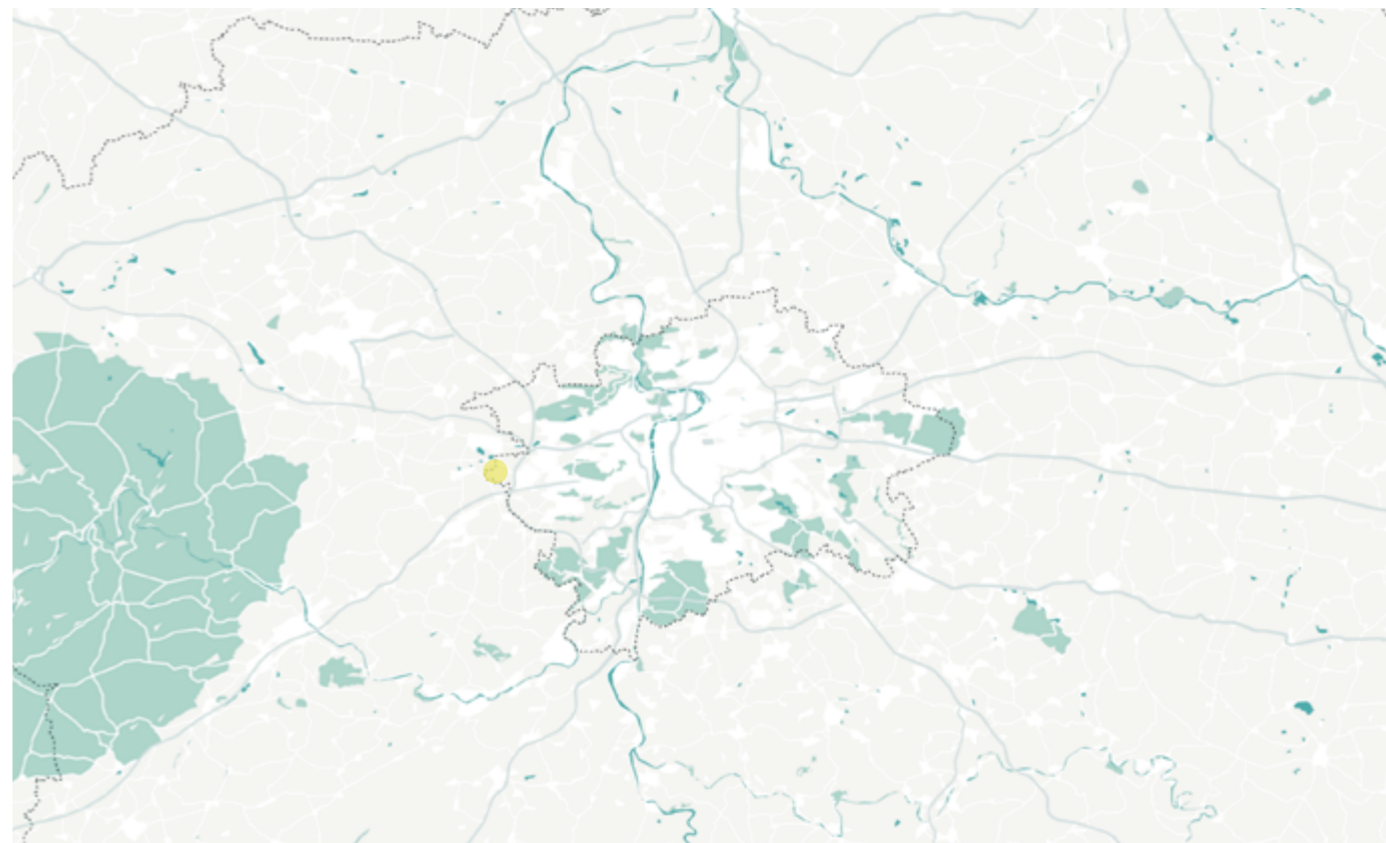
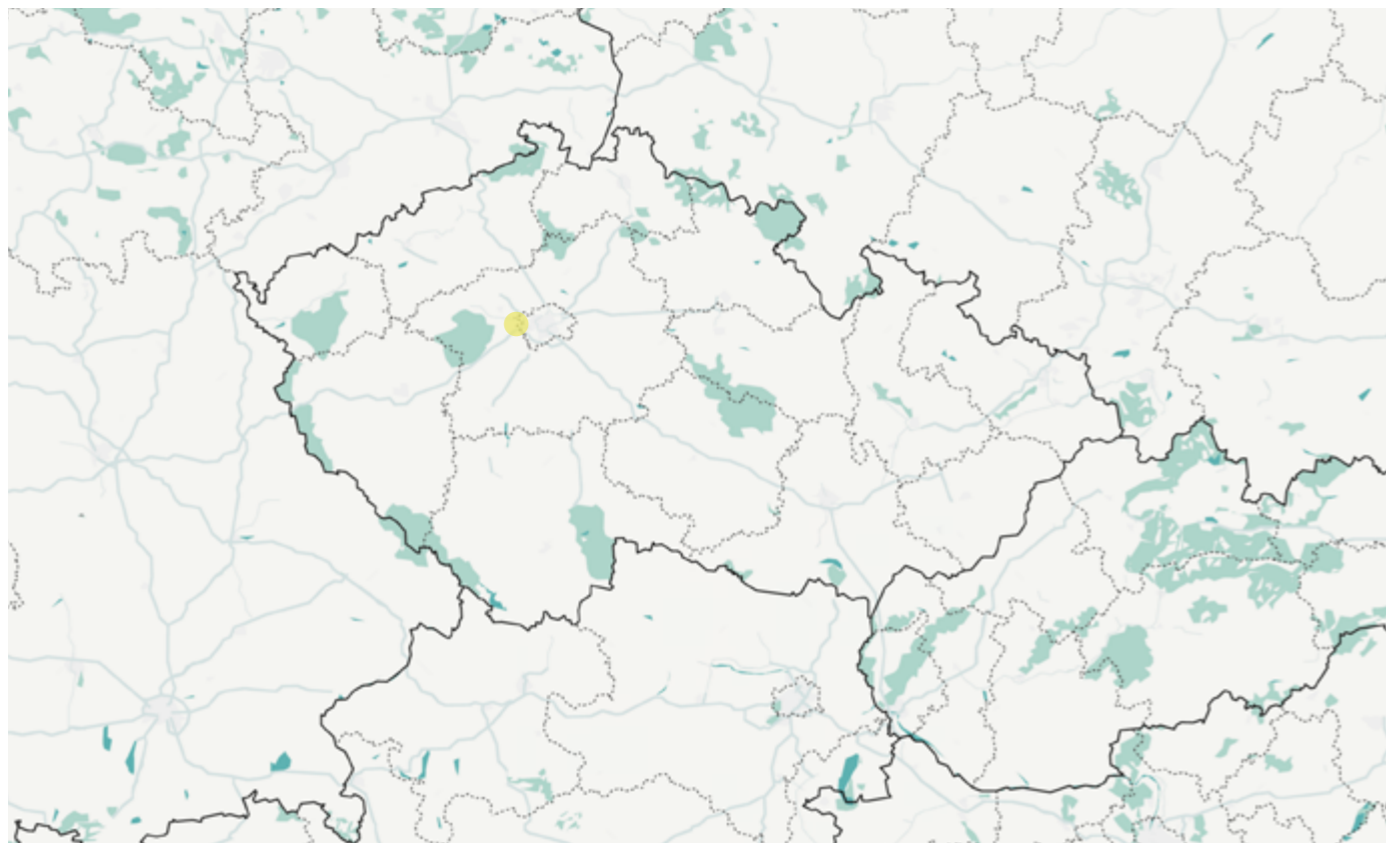
Je také důležitá přítomnost orientačního systému hřbitova. Informace o pohřebišti, návštěvní řád hřbitova, orientační mapa, to jsou první věci, se kterými by se měl návštěvník při vstupu do prostoru setkat. Pohyb po pohřebišti musí být usnadněn vhodně zvoleným systémem navigace v podobě orientační mapy, která musí být jednoznačná a snadno pochopitelná. Aby tento systém mohl fungovat, je nutné každou výsadbu umístit pouze v souladu s půdorysem projektu.

Dále je také důležitý hřbitovní mobiliář a plocha parkoviště. Před vstupem na hřbitov je potřeba umístit stojan na kola a parkovací místa, včetně míst pro invalidy.

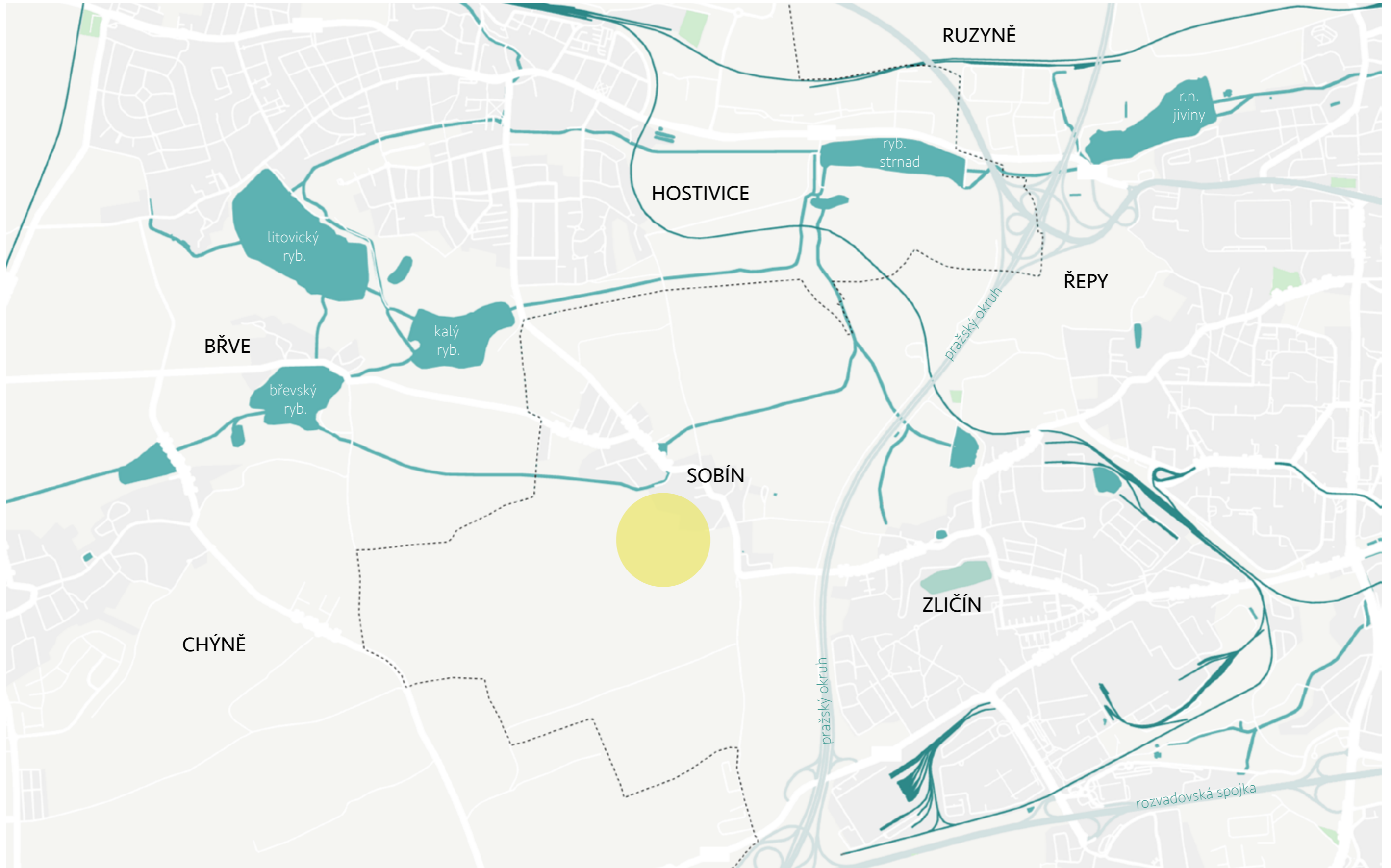

obr. č. 29

7 LOKALIZACE ÚZEMÍ

8 SITUACE ŠIRŠÍCH VZTAHŮ

zájmové území

legenda

orná půda, plochy pro pěstování zeleniny

zahrádky a zahrádkové osady

zeleň a městská krajina

lesní porosty

parky, historické zahrady a hřbitovy

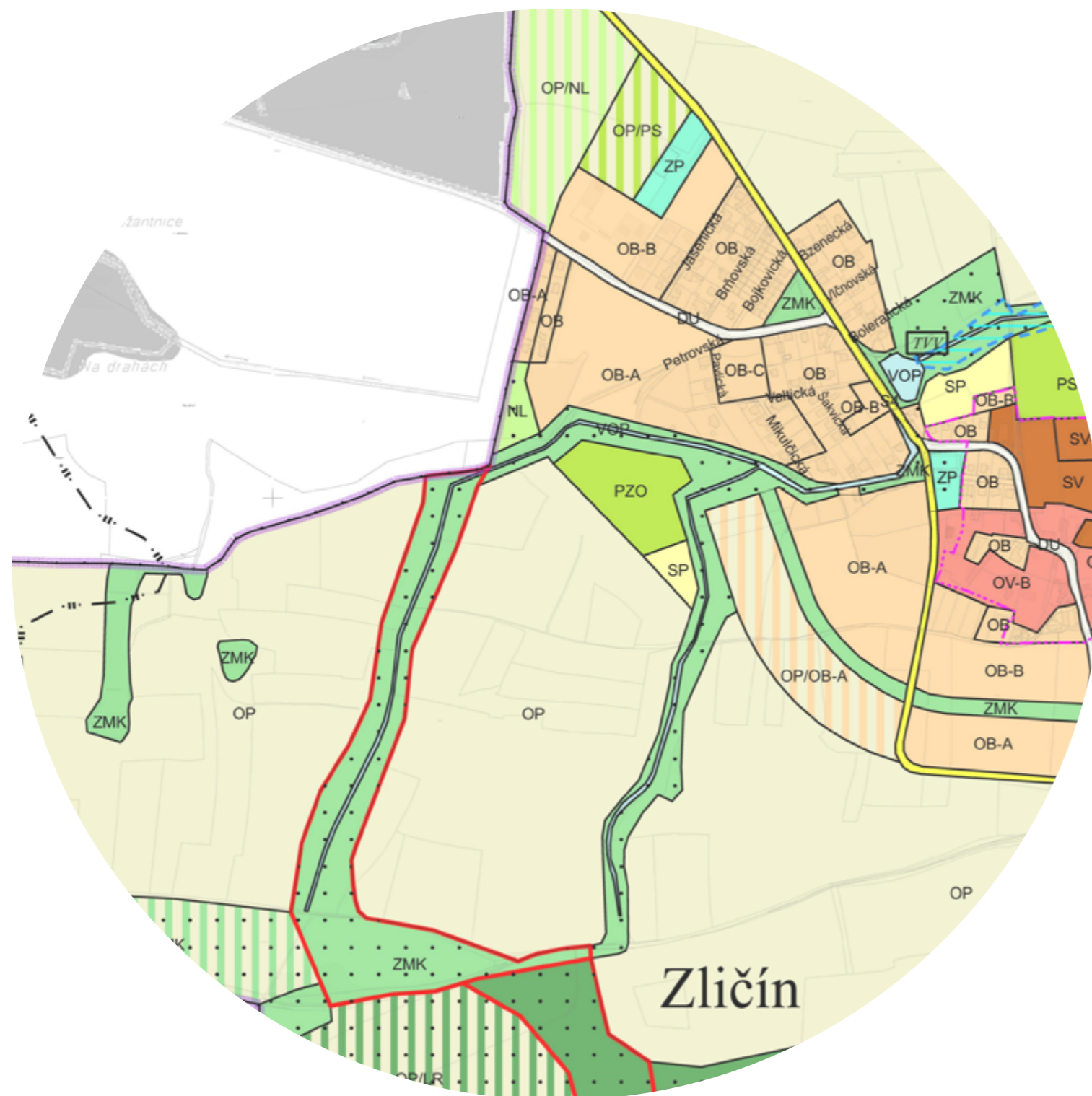
plochy sportu

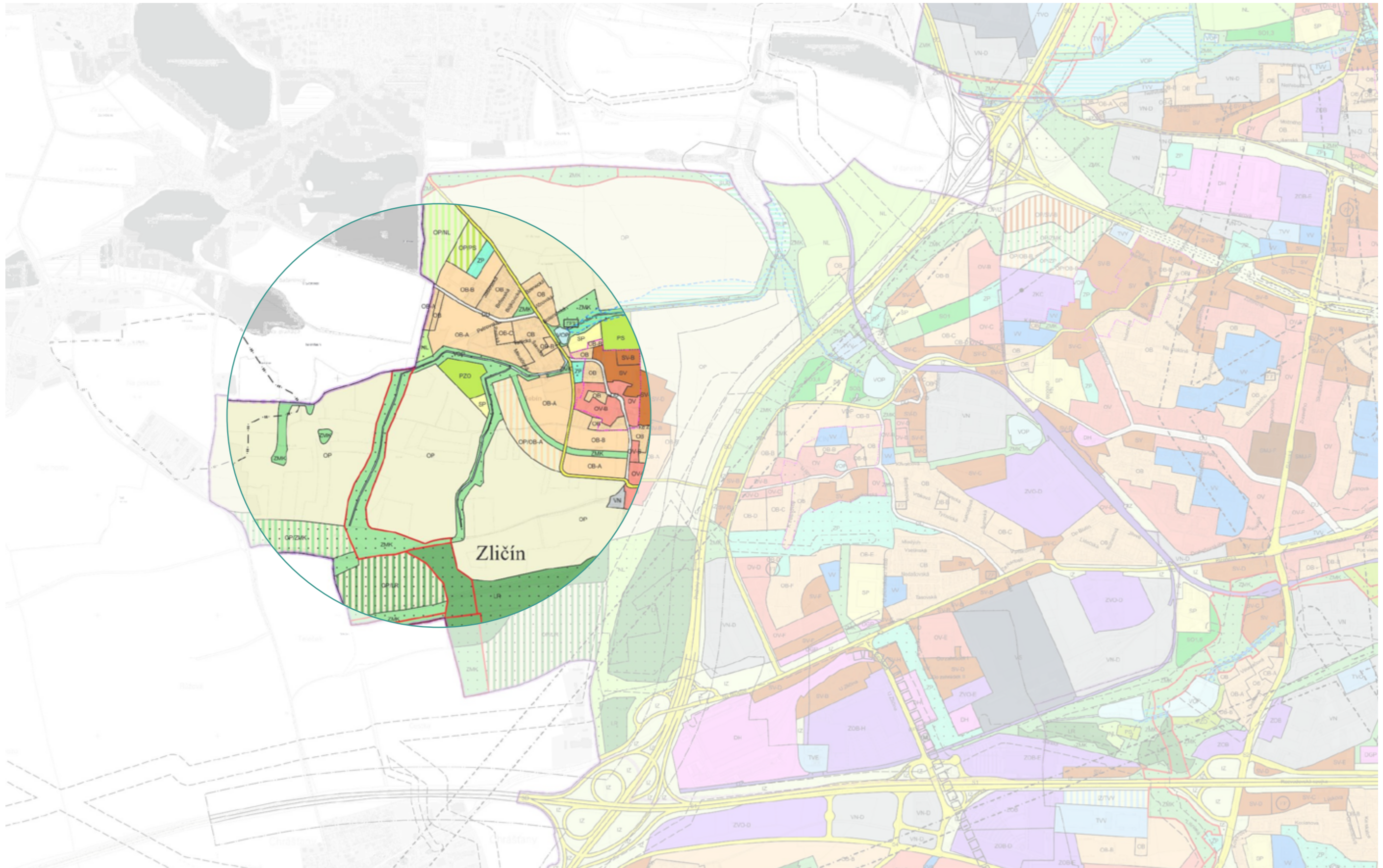
čísň obytné plochy

všeobecně obytné plochy

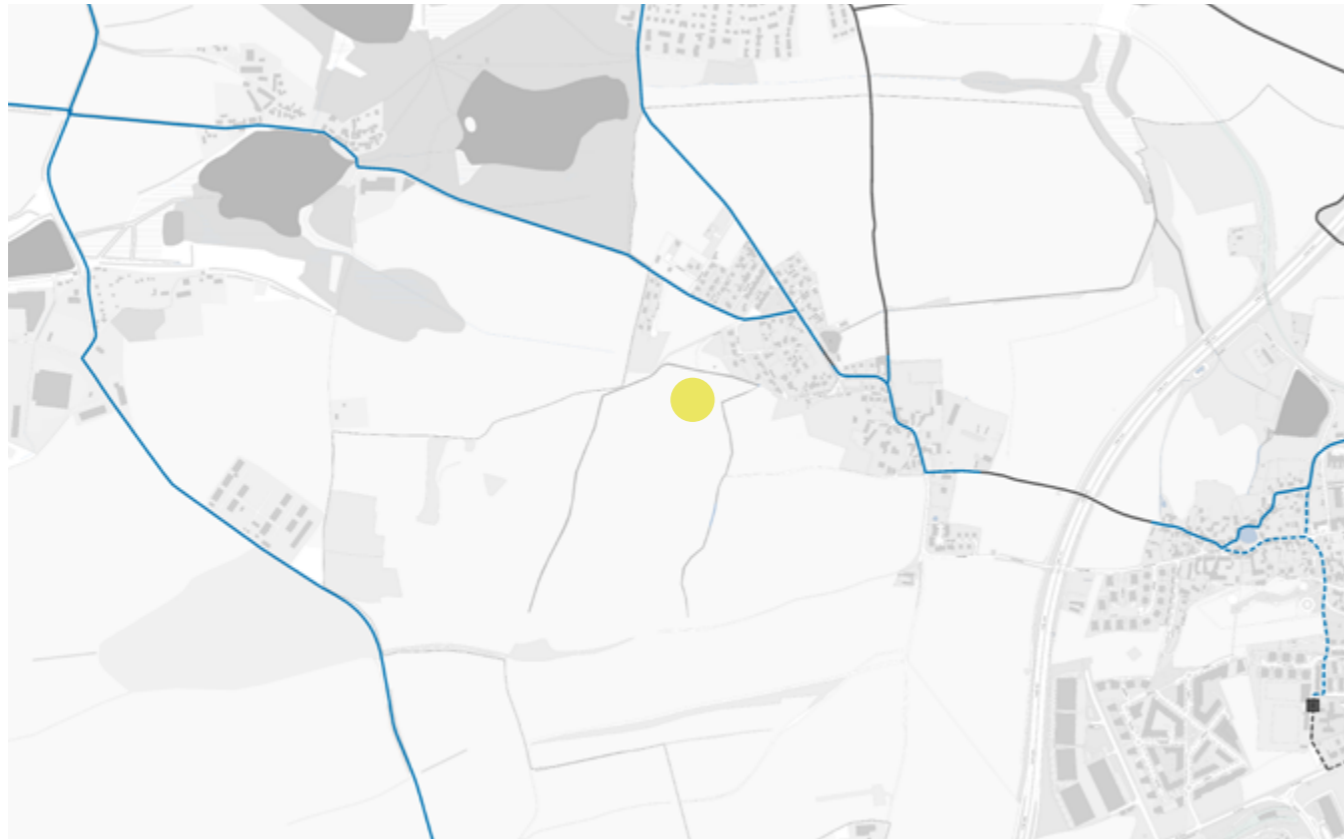
všeobecně smíšené plochy

vodní toky a plochy, plavební kanály

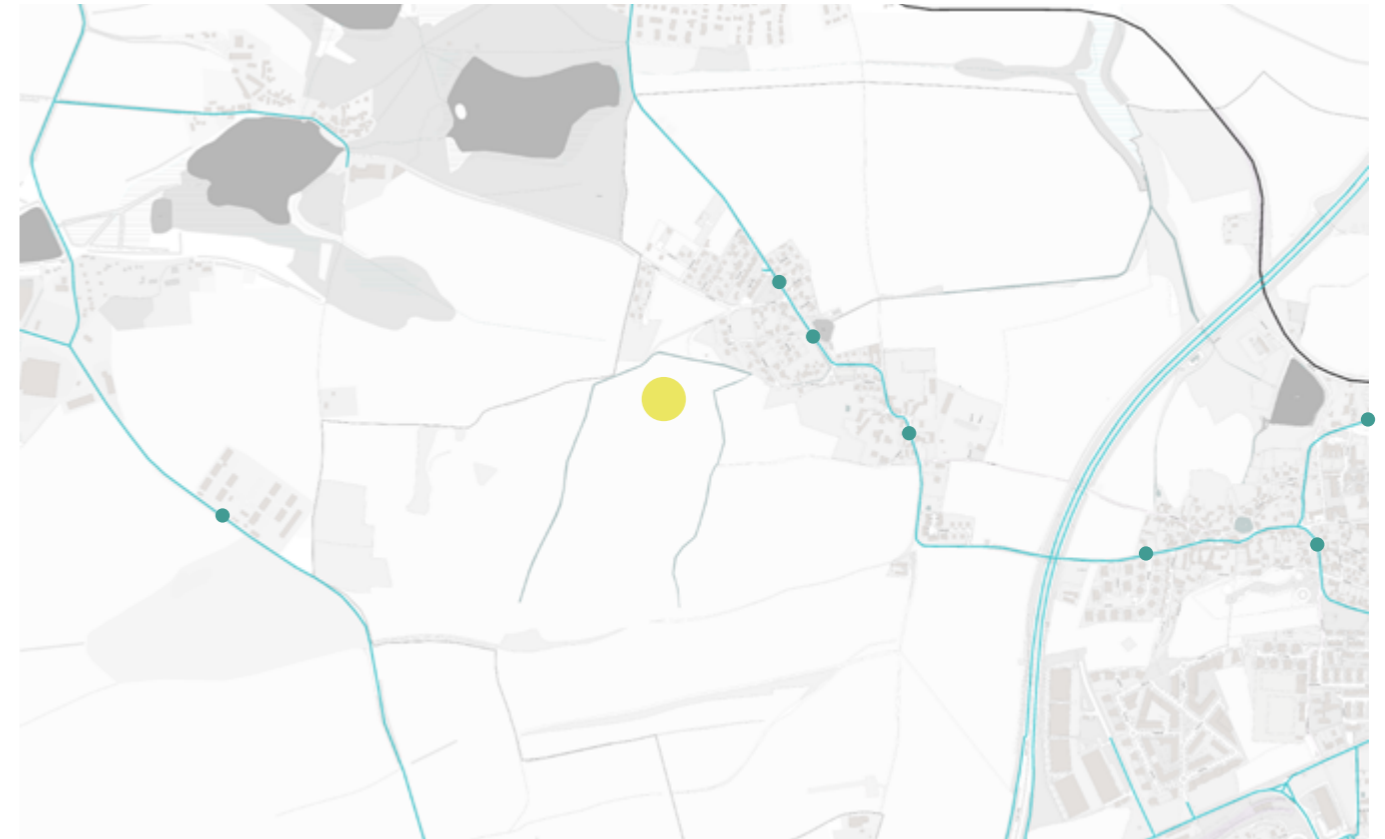

10 DOPRAVNÍ ANALÝZA

cyklostezky

- zajímavé území
- značená cyklotrasa
- chráněné řešení na značné cyklotrase

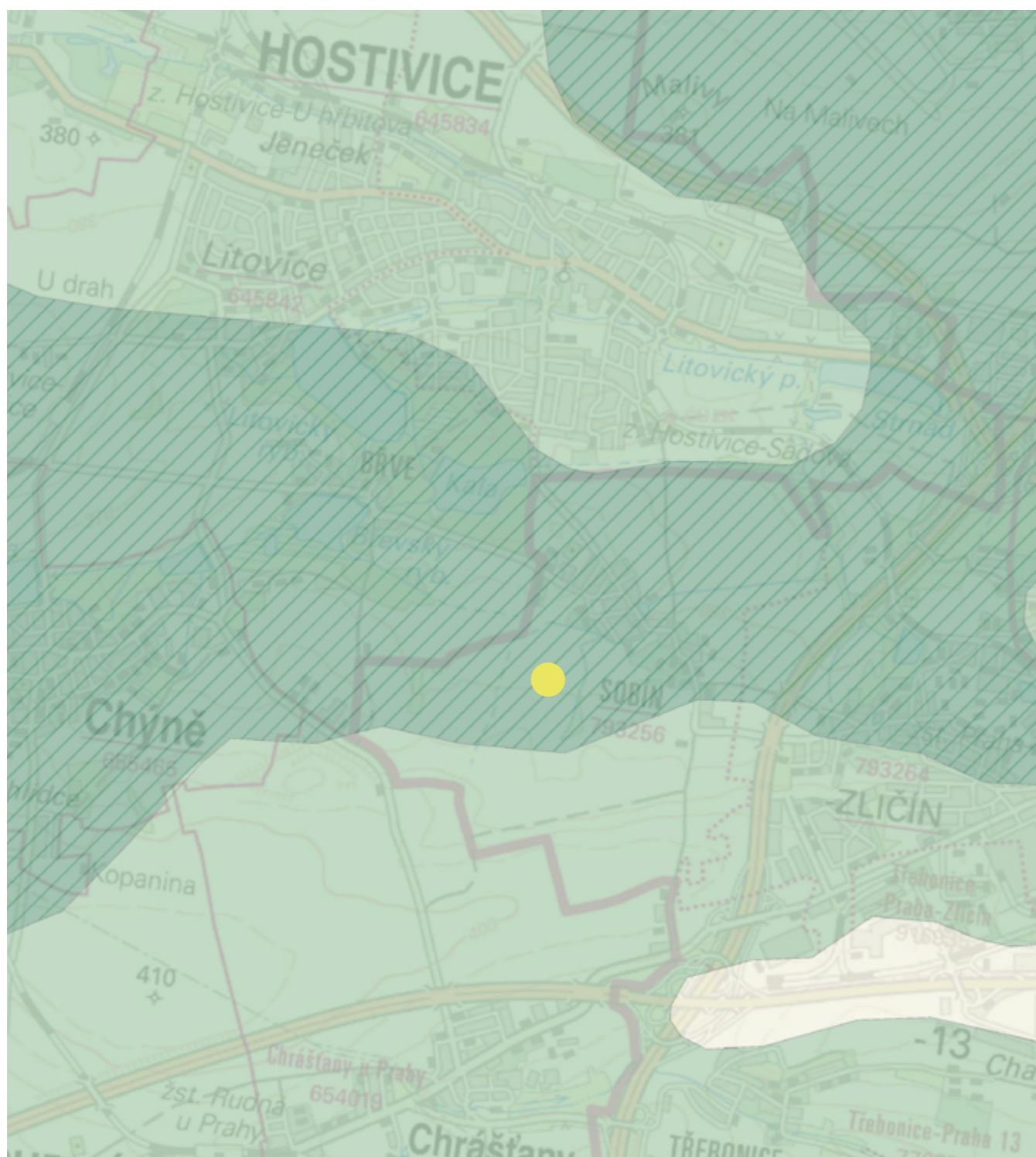

linky PID

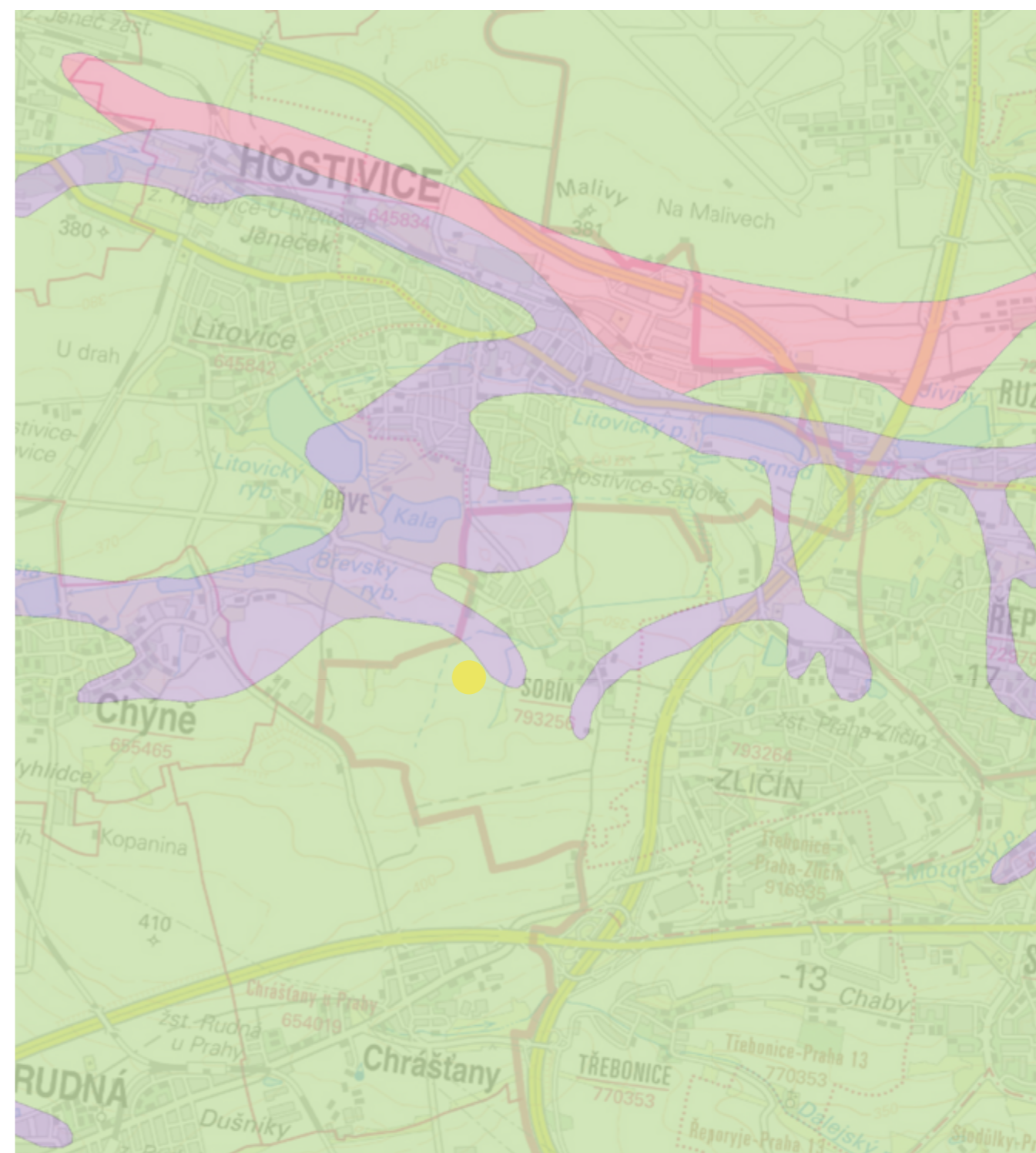
- zajímavé území
- autobusové linky
- autobusové zastávky
- vlakové linky

11 MAPA POTENCIÁLNÍ PŘIROZENÉ VEGETACE

12 GEOBOTANICKÁ MAPA

- zájmové území
- lipová doubrava
- černýšová dubohabřina
- biková a/nebo jedlová doubrava

- zájmové území
- luhy a olšiny
- dubo-habrové háje
- subxerofilní doubravy

13 PŪDORYS

20 m

14 DETAILS

parkoviště na 14 aut vč. 4 pro invalidy

dlažební žulová kostka

mlatový povrch

parkové lavice bez opěradla

květnatá louka

20 m

15 SORTIMENT STROMŮ

smuteční stromy		
kod	latinský název/ český název	počet kusů
acecam	<i>Acer campestre</i> / javor babyka	25
acepla	<i>Acer platanoides</i> / javor mléč	3
capbet	<i>Carpinus betulus</i> / habr obecný	58
cralae	<i>Crataegus laevigata</i> / hloh obecný	8
quepet	<i>Quercus petraea</i> / dub zimní	21
querob	<i>Quercus robur</i> / dub letní	21
tilcor	<i>Tilia cordata</i> / lípa srdčitá	71

celkem smutečních stromů: 207

parkovací zóna		
acecam	<i>Acer campestre</i> / javor babyka	2
cralae	<i>Crataegus laevigata</i> / hloh obecný	5
tilcor	<i>Tilia cordata</i> / lípa srdčitá	3

celkem stromů v parkovací zóně: 10

celkem navrženo stromů: 217

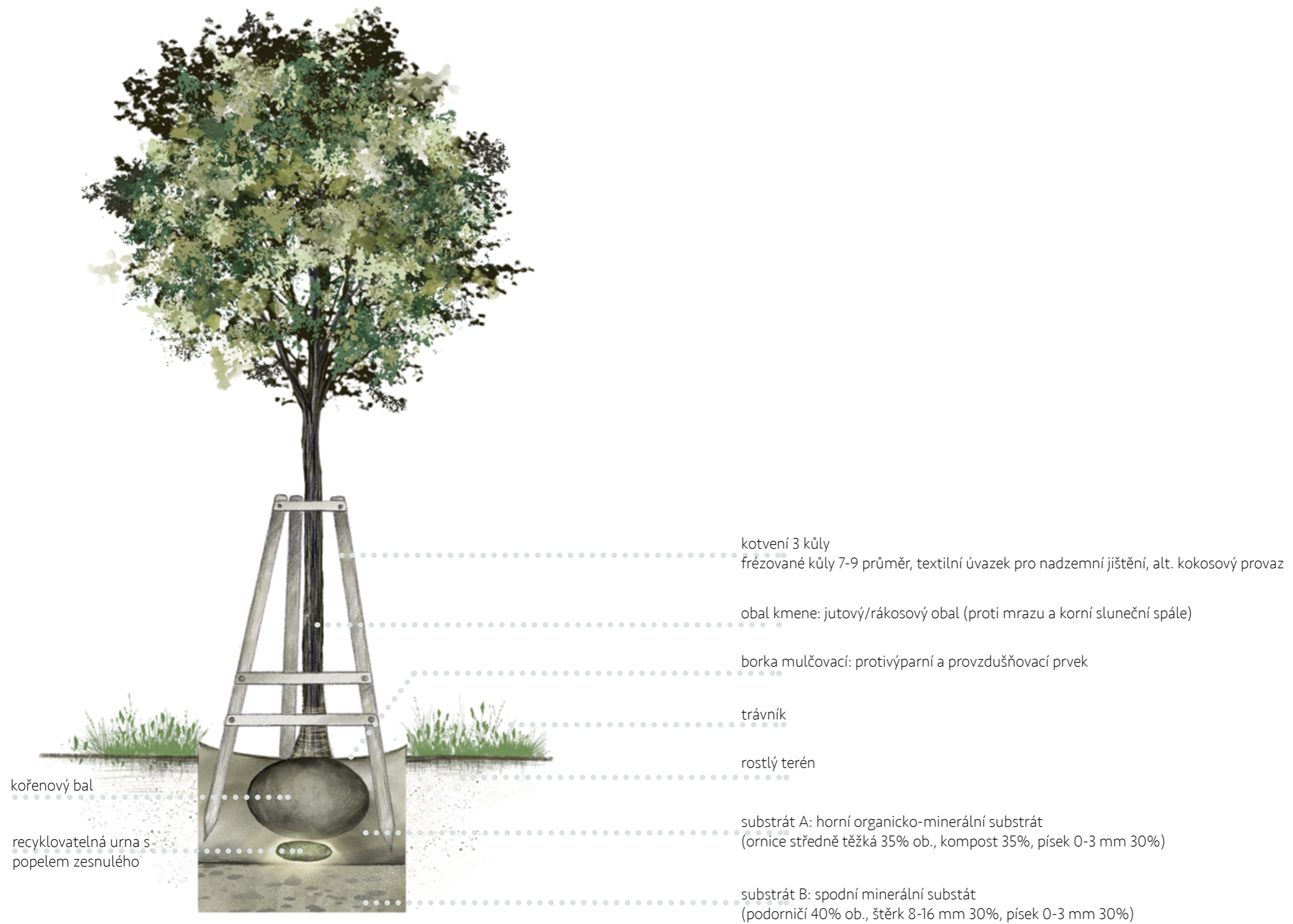
legenda

- stávající dřeviny
- navržené stromy v parkovací zóně
- navržené smuteční stromy

16 VÝSADBOVÝ PLÁN

17 VÝSADBOVÉ SCHÉMA STROMU

18 ŘEZ MLATOVOU PLOCHOU

obrusná vrstva:

- upravená komová výsivka 0/4 mm - 40mm
- zhutněné drcené kamenivo 0/32 mm - 60 mm
- zhutněné drcené kamenivo 32/64 mm - 150 mm

podélná stabilizace
ocelová pásnice 100/6 mm

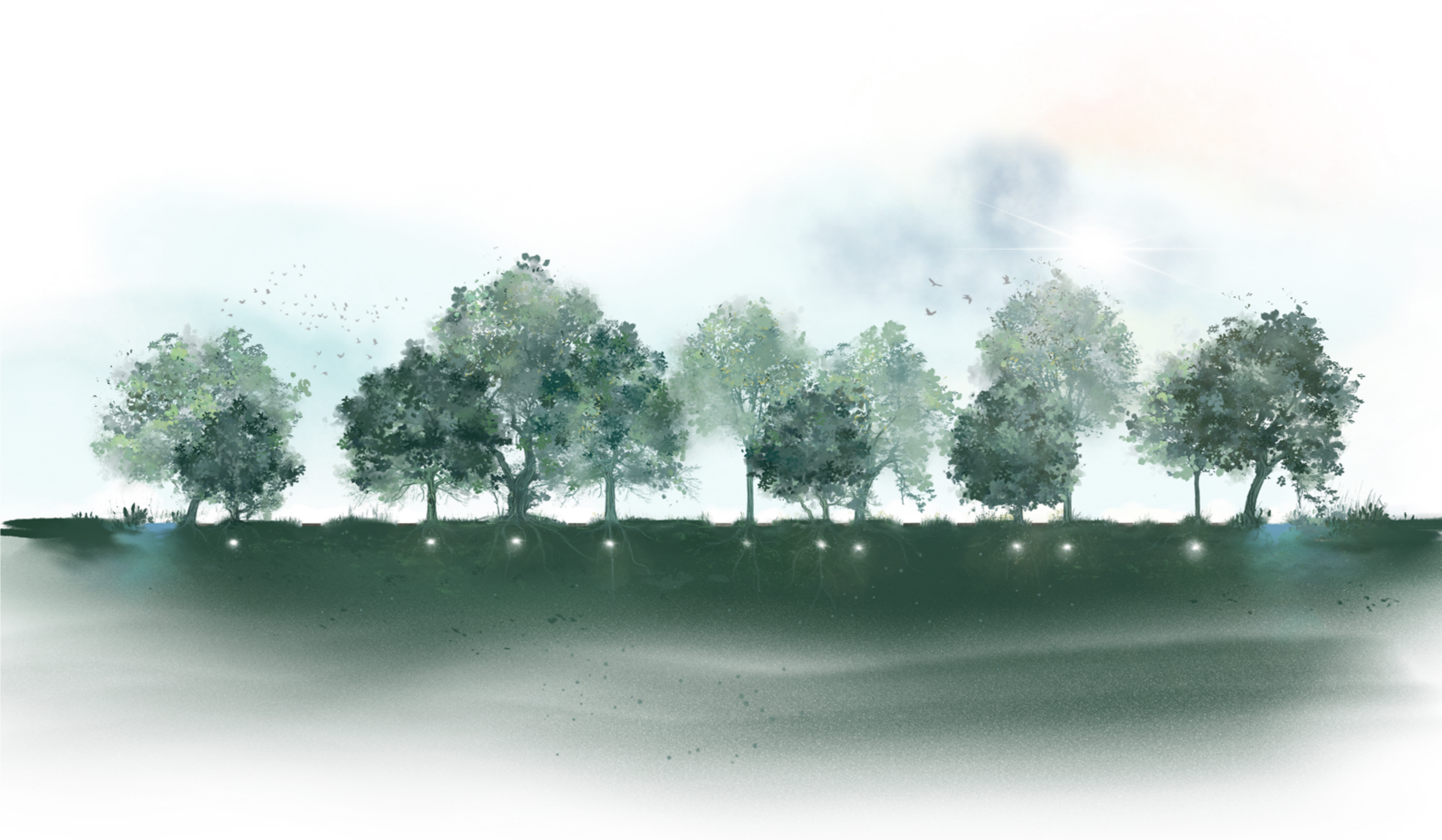
obruba cesty vyvýšená nad okolní
trávník cca 20mm

ukotvení pásnice rokorovými trny
délka 500 mm

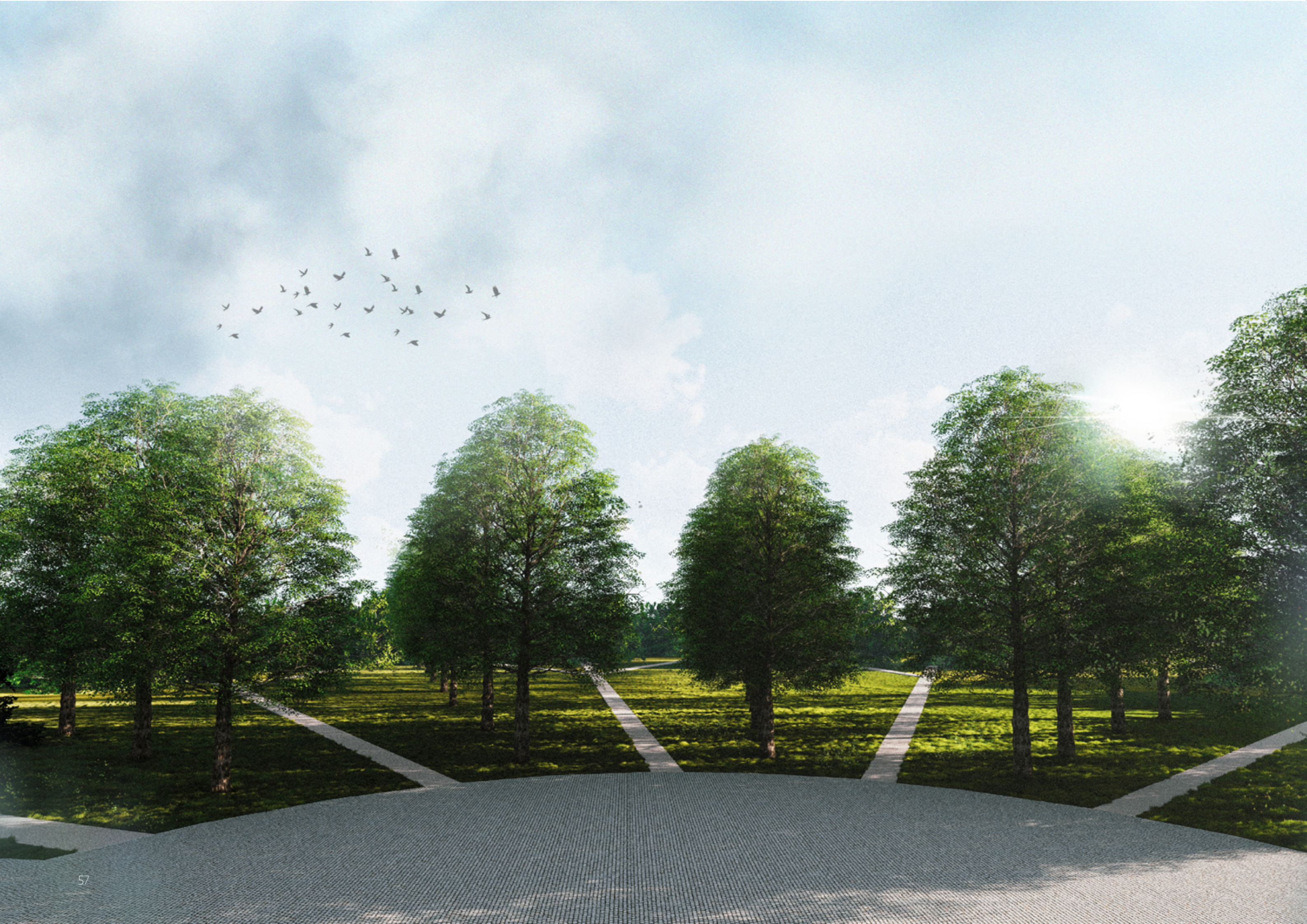
zhutněná pláň

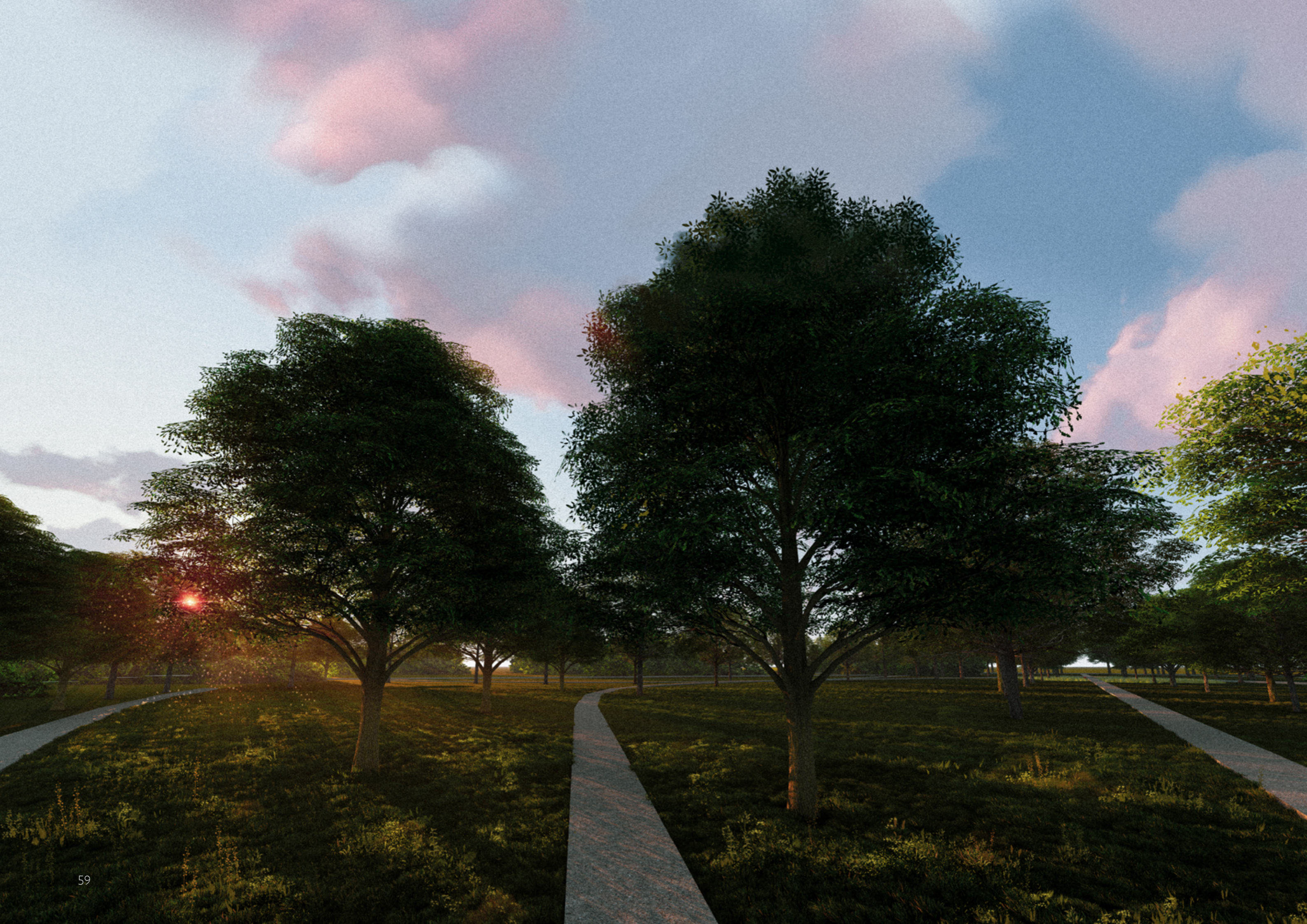
19 ŘEZOPOHLED

22 ORIENTAČNÍ EKONOMICKÉ ZHODNOCENÍ

SOUPIS PRACÍ A DODÁVEK						
č. položky	č. cen. položky	název položky	m.j.	množs.	jedn.cena	cena celkem
PŘÍPRAVA STANOVIŠTĚ PRO SADOVNICKÉ ÚČELY						11 754,00
1	VK	Ohlédnutí místa a vymezení plochy pomocí dřevěných latí, ohraničovací páskou	hod	8,000	180,00	1 440,00
2	VK	Fluo Marker- lesnické spreje SOPPEC	ks	10,000	109,90	1 099,00
3	VK	Geodetické vytyčovací kolíky	ks	300,000	22,90	6 870,00
4	VK	Ohraničovací páska šrafovaná S-TAPE 100 m	ks	30,000	45,00	1 350,00
5	VK	Cedule s nápisy	ks	50,000	19,90	995,00
ÚPRAVA A PŘÍPRAVA PODKLADU						50 412 607,60
6	184 80-2111	Chemické odplevelení před založením kultury, trávníku nebo zpěvněných ploch o výměře jednotlivě přes 20m2 v rovině nebo na svahu do 1:5 postřikem na široko (2x)	m2	120 000,000	1,80	216 000,00
7	VK	Totální herbicid - dávka 5l/ha	l	60,000	300,00	18 000,00
8	VK	Ztratiné z použitého materiálu 3%		0,030		540,00
9	121 10-3111	Skryvka zemin shopných k zúrodnění v rovině nebo na svahu do 1:5	m3	24 000,000	25,00	600 000,00
10	162 70-1105	Vodorovné přemístění do 10000 m výkopku/sypaniny z horniny tř. 1 až 4	m3	24 000,000	335,36	8 048 640,00
11	162 70-1109	Příplatek k vodorovnému přemístění výkopku/sypaniny z horniny tř. 1 až 4 ZKD 1000 m přes 10000 m (12 km do skládky v Chrástěanech)	m3	48 000,000	25,86	1 241 280,00
12	171 20-1201	Uložení sypaniny na skládky	m3	24 000,000	12,00	288 000,00
13	171 20-1211	Poplatek za uložení odpadu ze sypaniny na skládce (skládkovné)	t	36 000,000	110,00	3 960 000,00
14	183 40-2131	Rozrušení půdy na hloubku přes 50 do 100mm souvislé plochy přes 500 m2 v rovině nebo na svahu do 1:5	m2	120 000,000	10,70	1 284 000,00
15	181 15-1321	Plošná úprava terénu v zemině tř. 1 až 4 s urovnáním povrchu souvislé plochy přes 500 m2 při nerovnostech přes 100 do 150 mm v rovině nebo na svahu do 1:5	m2	120 000,000	20,20	2 424 000,00
16	182 30-3111	Doplnění zeminy nebo substrátu na travnatých plochách tloušťky do 50mm v rovině nebo na svahu do 1:5	m2	114 706,000	13,60	1 560 001,60
17	VK	Zahradní zemina	t	28 059,000	400,00	11 223 600,00
18	VK	Ztratiné z použitého materiálu 3%		0,030		336 708,00
19	998 23-1311	Přesun hmot pro sadovnické a krajin. úpravy do 5km	t	28 059,000	682,00	19 136 238,00
20	183 40-3152	Obdělání půdy vláčením v rovině nebo ve svahu do 1:5	m2	120 000,000	0,63	75 600,00
KOMUNIKACE A ZPĚVNĚNÉ PLOCHY						4 715 677,84
21	181 11-1300	Zarovnání terénu se zhutněním, hornina třídy 3	m2	5 294,000	40,05	212 024,70
22	VK	Boční stabilizace cest svislými ocel. pásnicemi, stabilizovanými v terénu ocelovými trny (roxory délky 60-80 cm)	m	8 235,000	175,00	1 441 125,00
23	564 75-1111	Podklad nebo kryt z kameniva hrubého drceného vel. 32-64 mm s rozprostřením a zhutněním, po zhutnění tl. 150 mm	m2	5 294,000	117,00	619 398,00
24	564 81-1111	Podklad ze štěrku ŠD tl. 60 mm	m2	5 294,000	76,94	407 320,36
25	564 93-1110	Mlatový povrch vibrovaný jílový+výsivka, tl. 40 mm	m2	5 294,000	90,67	480 006,98
26	181 11-1300	Zarovnání terénu se zhutněním, hornina třídy 3	m2	445,000	40,05	17 822,25
27	564 85-1111	Podklad ze štěrku ŠD tl. 150 mm	m2	445,000	230,81	102 710,45
28	591 21-1111	Kladení dlažby z kostek drobných z kamene do lože z kameniva těženého tl. 50 mm	m2	445,000	360,00	160 200,00
29	583 80-1200	Kostka dlažební drobná, žula velikost 8/10 cm	t	87,200	2 900,00	252 880,00
30	VK	Ztratiné z použitého materiálu 3%		0,030		7 586,40
31	916 33-1112	Osazení zahradního obrubníku betonového do lože z betonu s boční opěrou	m	84,000	340,00	28 560,00
32	592 17011	Obrubník betonový zahradní 500x50x200mm	m	40,000	100,00	4 000,00
33	592 17011	Obrubník betonový zahradní 500x50x200mm, obloukový	m	44,000	250,00	11 000,00
34	VK	Ztratiné z použitého materiálu 3%		0,030		450,00
35	181 11-1300	Zarovnání terénu se zhutněním hornina třídy 3	m2	674,000	40,05	26 993,70
36	564 86-1111	Podklad ze štěrku ŠD tl 200 mm	m2	674,000	240,00	161 760,00

37	565 14-5111	Asfaltový beton, vrstva podkladní ACP 16 (obalované kamenivo OKS) tl. 60 mm š do 3 m	m2	674,000	390,00	262 860,00
38	567 12-1114	Podklad ze směsi stmelené cementem SC C 3/4 (SC I) tl 150 mm	m2	674,000	440,00	296 560,00
39	577 13-4111	Asfaltový beton, vrstva obrusná ACO 11 (ABS) tř. I tl 40 mm š do 3 m z nemodifikovaného asfaltu	m2	674,000	330,00	222 420,00
MOBILIÁŘ						397 757,40
40	VK	Základové patky z betonu tř. C 20/25	m3	5,760	2 500,00	14 400,00
41	936 10-4213	Montáž odpadkového koše kotevními šrouby na pevný podklad	ks	30,000	316,00	9 480,00
42	VK	<i>Koš odpadkový kovo-plastový (imitace dřeva, kotvený), objem 65 l (PROFI)</i>	ks	30,000	6 156,00	184 680,00
43	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>				5 540,40
44	936 12-4112	Montáž lavičky stabilní parkové se zabetonováním noh	ks	30,000	980,00	29 400,00
45	VK	<i>Lavička bez opěradla (kotvená) 150 cm</i>	ks	30,000	4 500,00	135 000,00
46	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>				4 050,00
47	VK	Montáž informační tabule	ks	1,000	1 200,00	1 200,00
48	VK	<i>Informační tabule</i>	ks	1,000	5 500,00	5 500,00
49	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		165,00
50	936 17-4312	Montáž stojanu na kola (10 kol)	ks	1,000	617,00	617,00
51	VK	<i>Stojany na kola (Rubig)</i>	kpl	1,000	7 500,00	7 500,00
52	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>				225,00
VÝSADBA STROMŮ						1 572 877,56
53	VK	Vyznačení prostoru floumarkerem	hod.	3,000	180,00	540,00
54	183 10-1221	Hloubení jamek pro výsazování rostlin v zemině tř. 1 až 4 s výměnou půdy v rovině nebo ve svahu do 1:5 přes 0,4 do 1,00 m3	ks	217,000	1 120,00	243 040,00
55	VK	<i>Výsadbový substrát pro výměnu v jámě stromů - složení dvouvrstvého substrátu (1m3/ strom)</i>	m3	217,000	170,00	36 890,00
56	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		0,00
57	184 10-2116	Výsadba dřeviny s balem do předem vyhloubené jamky se zalitím v rovině nebo na svahu do 1:5, při průměru balu přes 600 do 800 mm (jednorázová dávka - 100l vody /strom) - stromy v rostlém terénu	ks	217,000	939,00	203 763,00
58	VK	<i>Acer campestre, ok 16-18, I. jakost</i>	ks	25,000	2 750,00	68 750,00
59	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		2 062,50
60	VK	<i>Acer platanoides, ok 16-18, I. jakost</i>	ks	3,000	2 100,00	6 300,00
61	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		189,00
62	VK	<i>Carpinus betulus, ok 16-18, I. jakost</i>	ks	58,000	2 700,00	156 600,00
63	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		4 698,00
64	VK	<i>Crataegus laevigata, ok 12-14, I. jakost</i>	ks	8,000	1 300,00	10 400,00
65	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		312,00
66	VK	<i>Quercus petraea, ok 16-18, I. jakost</i>	ks	21,000	3 900,00	81 900,00
67	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		2 457,00
68	VK	<i>Quercus robur, ok 16-18, I. jakost</i>	ks	21,000	3 400,00	71 400,00
69	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		2 142,00
70	VK	<i>Tilia cordata, ok 16-18, I. jakost</i>	ks	71,000	2 990,00	212 290,00
71	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		6 368,70
72	184 21-5131	Ukotvení dřeviny 3 kůly délky přes 1 do 2 m	ks	217,000	153,00	33 201,00
73	VK	<i>Kotvicí systém (3 fréz.kůly průměr 8cm, 6 půlek pro spodní část, 3 půlky pro horní část) a kotvicí úvazky (popruh synt.tkanina š.25mm - 2,5m/strom)</i>	sada	217,000	450,00	97 650,00
74	VK	<i>Ztratné z použitého materiálu 3%</i>		0,030		2 929,50
75	184 21-5412	Zhotovení závlahové mísy u solitérních dřevin v rovině o průměru mísy přes 0,5 do 1m	ks	217,000	61,70	13 388,90
76	184 50-1141	Zhotovení obalu kmene z rákosové rohože do výšky 2m (0,35m2/strom)	m2	75,950	78,40	5 954,48
77	184 80-1121	Ošetření vysazených stromů, jednorázové odplevelení a odstranění poškozených částí	ks	217,000	63,50	13 779,50
78	VK	Zapravení tablet hnojiva do půdy k jednotlivým dřevinám - tabletové hnojivo 5ks/strom (1tbl./10g)	hod.	5,000	180,00	900,00
79	VK	<i>Tabletové hnojivo s postupným uvolňováním živin (5x 217)</i>	ks	1 085,000	3,00	3 255,00

ORIENTAČNÍ EKONOMICKÉ ZHODNOCENÍ

80	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		97,65
81	184 91-1161	Mulčování kačirkem nebo drceným kamenivem tloušťky mulče přes 50 do 100mm v rovině nebo ve svahu do 1:5	m2	108,500	65,60		7 117,60
82	VK	Štěpka či borka	m3	54,250	950,00		51 537,50
83	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		1 546,13
84	998 23-1311	Přesun hmot pro sadovnické a krajín. úpravy do 5km	t	330,000	682,00		225 060,00
85	185 85-1121	Dovoz vody pro závlivku rostlin na vzdálenost do 1000m	m3	21,700	293,00		6 358,10
ZALOŽENÍ TRÁVNÍKŮ VÝSEVEM							986 185,03
86	VK	Změření a vytyčení travnaté plochy v terénu	hod	8,000	180,00		1 440,00
87	183 40-3153	Obdělání půdy hrábáním v rovině nebo na svahu do 1:5 3x	m2	31 872,000	3,22		102 627,84
87	185 80-2113	Hnojení půdy nebo trávníku v rovině nebo na svahu do 1:5 umělým hnojivem 30 g na 1m2	t	0,956	5 430,00		5 191,08
88	VK	Dodání hnojiva	t	0,956	30 000,00		28 680,00
88	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		860,40
89	181 45-1131	Založení trávníku na půdě předem připravené plochy přes 1000 m2 parkového výsevem v rovině nebo na svahu do 1:5	m2	31 872,000	11,90		379 276,80
89	VK	Travní osivo - parková směs 25 g/m2	kg	796,800	29,80		23 744,64
90	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		712,34
90	185 80-3111	Ošetření trávníku jednorázové v rovině	m2	31 872,000	3,75		119 520,00
91	184 80-2611	Chemické odplevelení po založení kultury v rovině nebo na svahu do 1:5 postřikem (např. Bofix)	m2	31 872,000	3,61		115 057,92
91	VK	Selektivní herbicid např. Bofix (40 ml/100 m2)	l	12,748	1 649,00		21 021,45
92	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		630,64
92	998 23-1311	Přesun hmot pro sadovnické a krajín. úpravy do 5km	t	0,956	682,00		651,99
93	185 85-1121	Dovoz vody pro závlivku rostlin na vzdálenost do 1000m	m3	637,440	293,00		186 769,92
ZALOŽENÍ KVĚTNATÉ LOUKY VÝSEVEM							3 288 437,17
94	VK	Změření a vytyčení plochy v terénu	hod	8,000	180,00		1 440,00
95	183 40-3153	Obdělání půdy hrábáním v rovině nebo na svahu do 1:5 2x	m2	82 834,000	3,22		266 725,48
96	185 80-2112	Hnojení půdy nebo trávníku v rovině nebo na svahu do 1:5 umělým hnojivem 30 g na 1m2	t	2,485	5 430,00		13 493,55
97	VK	Dodání hnojiva	t	2,485	30 000,00		74 550,00
98	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		2 236,50
99	181 45-1121	Založení trávníku na půdě předem připravené plochy přes 1000 m2 lučního výsevem v rovině nebo na svahu do 1:5	m2	82 834,000	4,01		332 164,34
100	VK	Osivo (žlutá louka 1ks na 25 m2 plochy)	kus	3 313,360	435,00		1 441 311,60
101	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		43 239,35
102	185 80-3111	Ošetření květnaté louky jednorázové v rovině nebo na svahu do 1:5	m2	82 834,000	3,27		270 867,18
103	184 80-2611	Chemické odplevelení po založení kultury v rovině nebo na svahu do 1:5 postřikem na široko (např. Bofix)	m2	82 834,000	3,61		299 030,74
104	VK	Selektivní herbicid např. Bofix (40 ml/100 m2)	l	33,134	1 649,00		54 637,31
105	VK	Ztratné z použitého materiálu 3%			0,030		1 639,12
106	998 23-1311	Přesun hmot pro sadovnické a krajín. úpravy do 5km	t	2,485	682,00		1 694,77
107	185 85-1121	Dovoz vody pro závlivku rostlin na vzdálenost do 1000m	m3	1 656,680	293,00		485 407,24
Náklady soupisu celkem bez VRN							61 385 296,60
VRN- Vedlejší rozpočtové náklady							9 207 794,49
108		Přesun stavebních kapacit - dle subjektu zhotovitele 10% z celkové ceny	kpl	0,100	61 385 296,60		6 138 529,66
109		Zařízení staveniště - dle subjektu zhotovitele 5%	kpl	0,050	61 385 296,60		3 069 264,83
Náklady soupisu celkem (bez DPH)							70 593 091,08
DPH (21 %)							14 824 549,13
Náklady soupisu celkem (vč. DPH)							85 417 640,21

ORIENTAČNÍ EKONOMICKÉ ZHODNOCENÍ

Orientační rozpočet vychází z Katalogu popisů a směrných cen stavebních prací 823-1 Plochy a úprava území a 823-2 Rekultivace (2018) a z dostupných rozpočtů a katalogů firem a společností, které se navrhovanými prvky zabývají. Rozpočet je pouze orientační, je určen pro potřeby návrhu na úrovni studie.

DISKUZE

V této práci byly brány v úvahu historické a náboženské tradice pohřbívání, které prozatím nezohledňují zájmy životního prostředí. V moderním světě se ukazuje, že se nepřizpůsobujeme přírodě, ale příroda se přizpůsobuje nám. Tato skutečnost přivede lidstvo pouze ke scénáři, že ráj pro žijící vskutku nebude na Zemi. Bylo zjištěno, že pohřební tradice jsou jedny z nejtrvalejších základních rituálů doprovázejících životní cyklus lidí. V současné společnosti se výrazně projevuje krize pohřebních praktik, a tak problémy moderních hřbitovů vyžadují okamžité řešení.

Přelidnění měst je neoddělitelně spjato s nedostatkem pohřebních míst na hřbitovech a pokud se společnost nepřepne na nové technologie a koncepce pohřbívání, lze v budoucnu předpokládat globální změny v urbanistické struktuře obcí a metropolí. Hřbitovy budou zaujímat obrovská území, vytlačí přírodu z předměstí, a tak současně se samotnými městy pro lidi vzniknou města pro mrtvé.

Velmi akutní je dále otázka globální ekologie. Tradiční rituální praktiky nepřispívají k životnímu prostředí. Během inhumace spolu s těly pohřbíváme pro přírodu nebezpečné toxické látky a kovy, během velmi energeticky náročných kremací uvolňujeme do ovzduší neuvěřitelné množství oxidu uhličitého. Koneckonců jediná věc, která po smrti po nás zůstává, je studený náhrobní kámen, věnec z umělých květin a intoxikovaná planeta. Pohřební kultura ustrnula ve svém rozvoji a je potřeba přinést inovační ideové koncepty v tomto směru.

Pozitivním faktorem je však to, že spolu s technologickým pokrokem se objevují také alternativní a inovativní postupy v rituální praxi. Vytvářejí se ekologičtější způsoby kremace a zcela nové způsoby likvidace lidských pozůstatků.

Takové technologie a inovativní nápady získávají stále víc na popularitě, což znamená, že moderní lidé tak či onak přemýšlejí o výše zmíněných společných problémech planety a jsou připraveni postupně přejít na novou úroveň smysluplnosti a změnit jednu z nejkonzervativnějších tradic - tradici pohřbívání. Upevňující se trendy v moderní společnosti předpokládají také změny, mezi nimiž zaujímají hlavní místo tendence minimalismu a tendence environmentalismu. První znamená touhu po zjednodušení, minimalizaci ve všech sférách života včetně rituálů, druhá se týká ochrany životního prostředí a ekologie, jejíž postuláty podporuje na vládní úrovni také většina světových států. Právě proto se v současném pohřebním obřadu může objevit schema, které na základě nově vznikajících podmínek a idejí dovolí vytvořit postupnou proměnu v tradicích pohřbívání.

Koncept alternativního lesního hřbitova vzniká jako druh kompromisu mezi tradicemi a inovacemi. Jedná se o technologii šetrnou k životnímu prostředí, která umožní zachování přírody pro naše potomky a zároveň vyhoví státní environmentální politice. V tomto projektu je tudíž respektována kremace, což se

nám jeví jako obvyklá metoda zacházení s tělem po smrti, a ta je doplněna novým pohledem na hřbitovní prostor. Alternativní hřbitov navrhuje z nové perspektivy přehodnotit tradiční pojetí pohřebiště a dodat nový smysl samotnému procesu zpopelňování pozůstatků. Předložená koncepce pohřbívání spojená se změnou tradic má mnoho pozitivních aspektů. Z jedné strany vzdáváme hold zemřelým, z druhé strany vracíme tělo do lůna přírody, a tak do koloběhu látek v ekosystému. Ztělesníme-li člověka po smrti v podobě mohutného stromu, který dá potomkům čistý vzduch a radost z vnímání, přispějeme k vytvoření ráje na Zemi.

Rozšíření sociálního významu, přeměna místa smutku za místo inspirace a za bod společenské přitažlivosti. Na jedné straně se jedná o čistě osobní událost v životě každé rodiny, na druhé straně tento význam se neznehodnocuje, protože jeho základem je obrovský sociální, ekologický a symbolický podtext.

Pro tuto koncepci bylo vybráno území nacházející se v jižní části pražské obce Sobín, jehož rozloha činí 12 hektarů. Citlivá realizace a zpřístupnění hřbitova široké veřejnosti by tak ovlivnily nejenom těsné sousedství tohoto prostoru, ale zároveň by měly i dopad ve většího měřítku. Přestože Praha disponuje velkým množstvím parků a zelených ploch, alternativní lesní hřbitov by tak obohatil město o ojedinělou sakrální lokalitu. Navrhovaný hřbitov bude důležitou součástí městské vegetace a bude mít dopad daleko širší efekt, než jako pouhá lokální plocha zeleně.

Území bude také sloužit k tomu, aby zde návštěvník mohl po nějakou dobu setrvat, a to díky cyklostezkám, které procházejí kolem. Poslouží tomi i rozmístění cest a stromů na samotném území hřbitova. Spojení výše uvedených aspektů vytvoří z původního pole zabydlený a důležitý veřejný prostor vybízející k návštěvě a trávení volného času, stane se plnohodnotnou součástí obytného souboru území. Z infernálně vnímaného prostoru pohřebiště se vytvoří významná a výjimečná lokalita.

Na základě provedených analýz byla vypracována studie alternativního lesního hřbitova. Prostor hřbitova je architektonicky ztvárněn s ohledem na zjištěné moderní filozofické směry a inovace v pohřební praxi. Návrh přináší rozvahu environmentálního aspektu, zaměřeného na zachování životního prostředí, čistého ovzduší a prostředí nejen pro nás, ale i pro budoucí generace. Podle tohoto návrhu není hřbitov místem smutku a zármutku, ale místem inspirace, procházek a příjemných vzpomínek. Řešeným územím je pole využívané v zemědělství, na jehož okraji se nacházejí dva potůčky. Součástí návrhu je plán o rozmístění stromů za účelem pohřbů a vytvoření květnatých palouků v rámci řešeného prostoru. Navržena je úprava příjezdové cesty, nové parkoviště s 14 parkovacími místy včetně 4 invalidních, rozmístění sedacího mobiliáře a orientační mapy hřbitova, návrh rovněž počítá se zachováním stávající vegetace podél potoků. Finanční odhad byl stanoven na 85 417 640,21 Kč.

Můžeme konstatovat, že cíle práce byly splněny.

SEZNAM ZDROJŮ

Publikace a články

- ARIES Ph. 1977. *L'homme devant la mort*. Flammarion, Paris. ISBN 2020047314.
- BEDOVLETOVA O. 2016. Žizn posle smerti: ponimanije dannogo voprosa v mirovych religijach. *Bulletin of Medical Internet Conferences* **6(5)**: 1010-1022. Nauka a innovacii, Saratov. ISSN 2224-6150.
- BIBLE. 2017. Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad. Genesis 3, 19-19. Česká biblická společnost, Praha. IBSN 978-80-7545-043-2.
- DEMIDOV A, KROTOVA M, SEMENOV V, SINOVA I. 2016. Strany aziatsko-tichookeanskogo regiona: istorija, kultura, vnešnjaja politika. SPGEU, Petrohrad. ISBN 978-5-7310-3582-8.
- FILIPPOVA S. 2009. Kladbišče kak simvoličeskoje prostranstvo socialnoj stratifikacii. *The journal of sociology and social anthropology* **4**: 80-96. Meždunarodnyj fond podderžky sociogumanitarnych issledovanij i obrazovatelnych programm, Petrohrad. ISSN 2306-6946.
- FISHER M. 1999. Religion in the twenty first century. *Vestnik kulturologii* **2**: 127-133. ISSN 2658-3291.
- FREUD S. 1991. *Civilization, Society and Religion: Group Psychology*. Penguin, New York. ISBN 0140138021.
- GASILIN A. 2017. Minimalizm kak etika cifrovoj kultury. *Filosofija i obščestvo* **4(85)**: 83-95. Učitel, Volgograd. ISSN 1681-4339.
- GIGOLAJEVA E. 2019. Sovetskaja pochoronnaja industrija v 1920-e gody: novyj byt v kontexte zapadnyh gradostroitelnyh idej. *Rossija i sovremennij mir* **2(103)**: 178-189. ISSN 1726-5223.
- GOLOVKOVA L. 1999. Udarim kremaciej po vetchozavetnym kladbiščam: krajnosti ateističeskoj propagandy. RGIA, Petrohrad
- GOLUBTSOV A. 1995. *Iz čtenij po cerkovnoj archeologii i liturgike*. Satus, Moskva. ISBN 5737300935.
- GOTTFRIED R. 1983. *Blach Death*. Robert Hale, London. IBSN 0709012993.
- GUREVICH A. 1972. Kategorii srednevekovej kultury. Isskustvo, Moskva. ISBN 978-5-98712-106-1.
- HABENSTEIN RW, LAMERS WM. 1962. *The Sociological Quarterly* **3(3)**: 251-253. ISSN 00380253.
- HABENSTEIN RW, LAMERS WM. 1960. *Funeral Customs the World Over*. Bulfin Printers, Milwaukee. ISBN B0007DN7WS.
- HOPE V. 2007. *Death in Ancient Rome: a Sourcebook*. Routledge, New York. ISBN 0415331579
- HUPKOVÁ M. 2012. Pohřbívání jako součást kultury: základní rozdíly v pohřbívání v rámci obecného vývoje západní společnosti. *Klaudyán: internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny* **2**: 107-115. UK v Praze, PŘF katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
- ILYASOVA G, BYKOV N. 2013. Cemeteries as the Element of Planning Structure of Settlements: Indication Possibilities and Modern Problems of Planning. *Izvestija Altajskogo gosudarstvennogo universiteta* **79**: 156-161. FGBOU AGU, Barnaul. ISSN 1561-9451.
- KASHMADZE I. 1987. *Indonesija: ostrova i ludi: rasskazy o stranach Vostoka*. Nauka, glavnaja redakcija vostočnoj literatury, Moskva.
- KAŠEVAROV A. 1999. *Cerkov i vlast: ruskaja pravoslavnaja cerkov v pervyje gody sovetskoj vlasti*. SPbGTU, Petrohrad.
- KAŠKAROV A. 2018. *Pochoronnyje obrjady i tradicii*. Litres, Moskva. ISBN 54577044874.
- KELLY J. 2006. *The Great Mortality: An Intimate History of the Black Death*. Paper Perennial, New York. ISBN 0007150709.
- KHOMYAKOVA M. 2019. Determinanty nadrugatelstva nad telami umeršich. *Pravo: obrazovanije, praktika, nauka* **112**: 71-77. FGUVU, Jekatěrinburg. ISSN 2410-2709.
- KRUGLIKOVA G. 2008. The Genesis of the Ancient Civilizations of Mesopotamia and Egypt: the General and Especial. *Voprosy vseobščej istorii* **10**: 131-175. UGPU, Jekatěrinburg.
- LEBINA N. 1999. *Povsednevnaja žizn sovetskogo naroda: normy i anomalii 1920-1930 goda*. RGIA, Petrohrad.
- LIEBERMAN Ph. 1993. *Uniquely Human: The Evolution of Speech, Thought, and Selfless Behavior*. Harvard University Press: Beck, Cambridge. ISBN 0674921836.
- MALINOVSKIJ B. 1925. *Magic, science and religion*. Zvezda, Moskva. ISBN 123456789.
- MAMONTOV S, LARIN E, MARCHUK N. 2019. *Istorija i kultura latinskoj Ameriky. Ot dokolumbovskych civilizacij do načala XX veka*. Jurajt, Moskva. ISBN 5041503540.
- MARKOVA A. 2009. *Kulturologie: istorija mirovoj kultury*. Wolters Kluwer, Moskva. ISBN 978-5-466-00412-0.
- MICHAJLOVA L. 2013. *Religioznyje tradicii mira: iudaizm, christianstvo, islam*. Prometej, Moskva. IBSN 978-5-7042-2423-5.

- MINEEV V. 2014. Uchod iz žizni. Socialno-filosofskij rakurs. Direkt-media, Moskva. ISBN 978-5-4458-7516-1.
- MORDOVTSJEVA T. 2001. Ideja smerti v kulturfilisifskoj retrospektivě. TIUiE, Taganrog. ISBN 5-9201-0025-7.
- MURAVJEV V. 2008. Ideja smerti v drevnej kul'ture. Vestnik čelabinskogo gosudarstvennogo universiteta **10**: 41-52. ČGU, Čeljabinsk. ISSN 1994-2796.
- NALCHADZHAN A. 2017. Zagadka smerti. Očerki psihologičeskoj tanatalogii. Litres, Moskva. ISBN 5040957440.
- NERESOV J. 2008. Dokolumbova Amrika: acteki, maja, inki. Avanta, Moskva. ISBN 5989862334.
- NOVIKOVA N. 2008. Religija amerikancev. Engineering technologies and systems **3**: 24-26. Vestnik MGU, Saransk. ISSN 2658-6525.
- NOWAK D, HOEHN R, CRANE D. 2007. Oxygen Production by Urban Trees. Arboriculture & Urban Forestry **33(3)**: 220–226. New York.
- OSBORNE J. 1985. The Roman Catacombs in the Middle Ages. Papers of the British School at Rome **53**: 278–328. Řím. DOI: 10.1017/S0068246200011569.
- OSTŘANSKÝ B. 2014. Smrt, hroby a záhrobí v islámu: Poslední věci člověka pohledem muslimských pramenů. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2305-6
- POKROVSKIJ N. 1894. Očerky pamatnikov christianskoj ikonografii i iskusstva. Tipografija Lopuchina, Petrohrad.
- RADCLIFFE-BROWN AR. 1952. Structure and Function in Primitive Society. Cohen & West, London. ISBN 0029256208.
- RÁDL E. 1998. Dějiny filosofie I: Starověk a středověk. Votobia, Olomouc. ISBN 80-7220-063-1.
- ROZIN V. 1997. Smert kak fenomen filosofskogo osmyslenija. Obščestvennyje nauky i sovremennost **2**: 170-180. Moskva.
- SCHREINER A, MOROZOV I. 2009. Smert kladbišča. Novyje pogrebalnyje tradicii na evropejskom prostranstve. Sibirskije istoričeskije issledovanija **4**: 6-15. Scopus, Tomsk. ISSN 2312-4628.
- SHAW I, BLOXAM E. 2020. The Oxford Handbook of Egyptology. Oxford University Press, Oxford. ISBN 0199271879.
- SKINNER M. 1987. Planning the archeological recovery of evidence from recent mass graves. Forensic Science International **34**: 267-287. DOI 10.1016/0379-0738(87)90040-5
- STARKOVA N, KARABANOVA S, FETISOVA L. 1983. Tradicii i sovremennost v kulture narodov Dalnego Vostoka. Akademija nauk SSSR, Moskva.
- STEJSKAL D, ŠEJVL J. 2011. Pohřbívání a hřbitovy. Wolters Kluwer Česká republika, Praha. ISBN 978-80-7357-680-6.
- STRELETS E. 2013. Analiz funkcij, standartov i pravil upravljenja sodržanijem i razvitijem kladbišč i mest pogrebenija v stranach Evropy. Terra Humana **2(27)**: 35-38. Asterion, Petrohrad. ISSN 1997-5996.
- ŠONSKÝ D. 2002. Úprava hrobů. Grada Publishing a.s, Praha.
- TOYNBEE JMC. 1996. Death and Burial in the Roman World. MD: JHU Press, Baltimore. ISBN 0801855071.
- UNGER J. 2006. Pohřební ritus 1. – 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Akademické nakladatelství Cerm v Brně, Brno. ISBN 80-7204-397-8.
- UVAROV A. 1908. Christianskaja simbolika. Kniga po trebovaniju, Moskva. ISSN 5458623894.
- VEJROCH V. 1997. Smuteční síně a hřbitovy. Hradec Králové
- VZDOROVA L. 2013. Savagery or Freedom of Human Rights. Inovacii v nauke **24**: 122-130. SibAK, Novosibirsk. ISSN 2308-6009.
- WEGGEL O. 1989. Die Asiaten. Beck, Mnichov. ISBN 3406336558.
- WITHROW WH. 1874. The Catacombs of Rome: and Their Testimony Relative to Primitive Christianity. Nelson & Philips, New York.
- ZHIKHAREV K. 2001. Tainstvo žizni i smerti. Ritualy, obrjady i dostojnyje provody v mir inoj. Zhikharev, Riga. ISBN 9984967522.
- ZUBOV A. 2016. Lekcii po istorii religii. Alpina Publisher, Moskva. ISBN 5961444406.

SEZNAM ZDROJŮ

Legislativní dokumenty

Zákon č. 180/1919 Sb., o fakultativním pohřbívání ohněm

Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů

Zákon č. 193/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

Ministerstvo životního prostředí. Státní politika životního prostředí České republiky 2012-2020, ve znění aktualizace roku 2016

Elektronické zdroje a webové stránky

BBC NEWS. 2015. Rastvorennyje v večnosti. Availble from https://www.bbc.com/russian/resources/idt-sh/dissolving_the_dead_russian (accessed Jule 2020).

Greensprings Natural Cemetery Preserve. 2007. Why choose green burial. Availble from <http://www.naturalburial.org/why-choose-green-burial> (accessed April 2020).

Matthews Environmental Solutions. 2006. Emission control. Availble from <https://matthewsenvironmentalsolutions.com/us/pollution-control-energy-recovery> (accessed March 2020).

MIHAI A. ZME Science. 2009. The Sky Burial. ZME Science, Bukurešť. Availble from <https://www.zmescience.com/other/the-sky-burial/> (accessed March 2020).

Population Reference Bureau. 2020. World Population Data. Availble from <https://www.prb.org/howmanypeoplehaveeverlivedonearth/> (accessed March 2020).

Správa pražských hřbitovů. Ceník ke stažení. Availble from <http://www.hrbitovy.cz/wp-content/uploads/cenik2020.pdf> (accessed Jule 2020).

The International Cremation Federation. 2020. Statistics. Availble from <https://www.cremation.org.uk/Statistics> (accessed June 2020).

SEZNAM GRAFICKÝCH PŘÍLOH

Seznam obrázků

- Obr. č. 1, Turecko, islámský hřbitov v Hasankeyf (zdroj: <https://www.businessinsider.com/turkey-city-to-be-flooded-underwater-ancient-graves-2019-9#grave-diggers-have-unearthed-bones-from-local-tombs-8>)
- Obr. č. 2, Tibet. Rutuál nebeského pohřbu (zdroj: <https://life.ru/p/1083602>)
- Obr. č. 3, rozšíření kultury urnfield v Evropě v době bronzové. (zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Urnfield_culture)
- Obr. č. 4, Itálie, Řím, katakomby sv. Kallixta (zdroj: <https://www.checkoutsam.com/visit-catacombs-rome/>)
- Obr. č. 5, Rusko, morová jáma, vykopávky (zdroj: <https://www.sciencemag.org/news/2019/10/ancient-dna-traces-black-death-russia-s-volga-region>)
- Obr. č. 6, Velká Británie, Londýn. Vykopávky Bethlem burial ground (zdroj: <https://www.cnet.com/news/skeleton-key-london-railway-unlocks-great-plague-dna/>)
- Obr. č. 7, Velká Británie, Cambridge. Vojenský hřbitov (zdroj: <https://www.af.mil/News/Article-Display/Article/130895/commission-maintains-us-military-cemeteries-overseas/>)
- Obr. č. 8, Rusko, Tver. Memoriál padlých sovětských vojáků (zdroj: <https://www.gazeta.ru/politics/photo/rzhev-memorial.shtml>)
- Obr. č. 9, Belgie, Zonnebeke. Vojenský hřbitov Tyne Cot (zdroj: <https://atasteoftrace.com/2018/06/02/tyne-cot-cemetery-learning-belgiums-humbling-history/>)
- Obr. č. 10, Itálie, Florence. Vojenský hřbitov (zdroj: <https://www.gettyimages.com/detail/photo/florence-italy-american-military-cemetery-high-res-stock-photography/601332433>)
- Obr. č. 11, Francie, Douaumont. Vojenský hřbitov (zdroj: <https://www.lrevisited.com/2015/10/18/french-national-cemetery-douaumont/>)
- Obr. č. 12, USA, Bostonský hřbitov Granary Burying Ground (zdroj: <https://www.brewsandclues.com/haunted-boston-ghost-tour-history/>)
- Obr. č. 13, USA, Boston, The King's Chapel Burial Ground (zdroj: <https://boston.curbed.com/maps/historic-boston-cemeteries>)
- Obr. č. 14, USA, New York. Hřbitov (zdroj: <https://www.timeout.com/newyork/things-to-do/green-wood-cemetery-twilight-tour>)
- Obr. č. 15, Rusko, Kemerovo (zdroj: <https://zen.yandex.ru/media/kritikkz/mogily-eto-ne-ekologichno-5d0f917725509600afe0a378>)
- Obr. č. 16, Rusko, Moskva, lavička a plot jako atributy východoevropských hrobů (zdroj: <https://ritualica.ru/samostoyatel'naya-ustanovka-ogrady>)
- Obr. č. 17, Rusko, Naberežnyje Čelny, městský hřbitov (zdroj: <https://seminaria-tmb.ru/prochee/ogradki-dlya-mogil-cto-delat-esli-ne-hvataet-mesta.html>)
- Obr. č. 18, Rusko, Omsk, městský hřbitov (zdroj: <https://gorod55.ru/news/society/07-04-2020/na-period-samoizolyatsii-v-omske-zakryli-kladbischa-kak-prohodyat-pohorony>)
- Obr. č. 19, Ukrajina, pravoslavný svátek Radonica na hřbitově (zdroj: https://tvistermr1.livejournal.com/1312211.html?utm_source=3userpost)
- Obr. č. 20, Bělorusko, Minsk, městský hřbitov (zdroj: <https://news.tut.by/society/397065.html>)
- Obr. č. 21, Rusko, Perm, městský hřbitov (zdroj: <http://zvzda.ru/articles/16b512e13904>)
- Obr. č. 22, Rusko, Savino, městský hřbitov (zdroj: https://www.znak.com/2020-07-07/v_izyune_v_sverdlovskoy_oblasti_zafiksirovana_samaya_vysokaya_smertnost_v_2020_godu)
- Obr. č. 23, Ukrajina, smuteční hostina na hřbitově (zdroj: <https://www.aneews.com/p/109415897-mozhno-li-v-pashu-hodit-na-kladbishhe-roditelskie-subboty-v-2019-godu/>)
- Obr. č. 24, ČR. Pardubice (Viktoriya Lapina, 2020)
- Obr. č. 25, mezinárodní kremační statistika (zdroj: <https://www.cremation.org.uk/International-cremation-statistics-2018>)
- Obr. č. 26, Čína, Hong Kong. Vertikální hřbitov (zdroj: <https://lilekoootherd.livejournal.com/751774.html>)
- Obr. č. 27, Čína, Hong Kong. Vertikální hřbitov (zdroj: <https://edition.cnn.com/style/article/hong-kong-cemetery-intl-hnk-scli/index.html>)
- Obr. č. 28, smuteční strom (Kristina Mariani, 2020)
- Obr. č. 29, cyklus opakování v přírodě (Kristina Mariani, 2020)

Seznam map

- Mapa 1: Česká republika (podklad: <https://snazzymaps.com/>)
- Mapa 2: Praha a okolí (podklad: <https://snazzymaps.com/>)
- Mapa 3: Praha (podklad: <https://snazzymaps.com/>)
- Mapa 4: obec Sobín (podklad: <https://snazzymaps.com/>)
- Mapa 5: platný výkres územního plánu Prahy, stav výkresů k 17.10.2019 (zdroj: <https://app.iprpraha.cz/apl/app/vykresyUP/>)
- Mapa 6: cyklistická mapa (podklad: [http://app.iprpraha.cz/apl/app/mapa-online/?service\[\]=21](http://app.iprpraha.cz/apl/app/mapa-online/?service[]=21))
- Mapa 7: dopravní infrastruktura: veřejná doprava (zdroj: <http://app.iprpraha.cz/apl/app/uap/>)
- Mapa 8: přírodní poměry: potenciální přirozená vegetace (zdroj: <https://aopkcr.maps.arcgis.com/home/item.html?id=ee190990a1be4ac685d5f7c69c637ae4>)
- Mapa 9: přírodní poměry: geobotanická mapa (zdroj: <https://aopkcr.maps.arcgis.com/home/item.html?id=ee190990a1be4ac685d5f7c69c637ae4>)